

O SOLIDARITE

Obsah

Úvod o solidarite (Jaroslav Skupnik).....	3
Solidarita a dnešok (Miroslav Pollák).....	4
Solidarita je opakom sebestva – drobné poznámky (František Guldán).....	6
Aj keď sme chudobní, sme bohatí (Blanka Mižigárová).....	8
Solidarita ako rámec pomoci a dobrovoľníctva (Mária Nicolaouová).....	15
Posledné zbohom Henrymu Acordovi (Lubomír Feldek).....	20
Solidarita: nádej pre budúcnosť (Milan Čičel).....	24
Ako vyzerá solidarita (Alexander Brösti).....	26
Iba to, čo rozdáš, Ti zostane... (Brat Filip).....	30
Solidarita s prívlastkami a bez nich (Niekoľko poznámok na okraj pojmu, ktorý „vyšiel z módy“) (Eugen Gindl).....	33
Dôvera (Rudolf Dobiáš).....	40
Čo dáš, to dostaneš (zjavná dôležitosť ľudskejšti) (Peter Tatár).....	42
Deti so zle rozdánymi životnými kartami (Milan Fico).....	43
Stáť s osamelými na stupňoch víťazov (Miro Kocúr).....	50
Smutné anekdoty (Tomáš Janovic).....	59
Ahoj, ľudia! (Zuzana Szatmáry).....	60
Solidarita s ľudskými právami (Marián Török).....	64
Solidarita, ktorá sa stala filozofiou prežitia a zmyslom života alebo O spolupatričnosti medzi politickými väzňami (Soňa Gyarfašová).....	74
Od Udavačstva cez Ploty, múry, hranice k Solidarite (Peter Kalmus).....	84
Začína to v rodine (Peter Gombita).....	97
Solidarita v krízových obdobiach ostatného storočia <i>Ekonomická úvaha</i> (Viliam Páleník).....	99
Olšavica – príklad víťazstva dobra nad zlom (Ružena Kormošová).....	113
Solidarita v Karpatskom regióne (Sándor Köles).....	117
Sídlisko Solidarita (Michal Bogár).....	124

Táto práca je súčasťou projektu Politiky zamestnanosti realizovaného Inštitútom zamestnanosti. Tento projekt je podporený z Európskeho sociálneho fondu v rámci OP EVS.

číslo projektu: Z314011L038

- trvanie: 1. 7. 2018 – 30. 9. 2020
- Operačný program Efektívna verejná správa, kód výzvy: OP EVS DOP-PO1-SC1.1-2017-1
- aktivity projektu: Starnutie populácie a Zapájanie do trhu práce
- Informácie o operačnom programe Efektívna verejná správa nájdete na www.opevs.eu

Editor: Miroslav Pollák

Jazyková úprava: Judita Páleníková

elektronická verzia: <https://www.iz.sk/download-files/sk/evs/o-solidarite>

Úvod o solidarite (Jaroslav Skupnik)

Slovo *solidarita* má svůj původ v latinském *solidus* s významem *pevný, celistvý*. V současném nejběžnějším významu – ve smyslu *soudržnosti* jedinců a sociálních skupin – se užívá přibližně od 19. století, kdy se sociální myslitelé začali zabývat otázkou, „čím drží společnost pohromadě“. Notoricky známým jsou kupříkladu úvahy Émila Durkheima z jeho díla *O společenské dělbě práce* z roku 1893, ve které rozlišil *mechanickou solidaritu* malých jednoduchých společností a *organickou solidaritu* společností velkých a komplexních. I v současnosti je *solidarita* a úvahy o jejích podobách, funkcích a významech jedním z centrálních témat sociálního myšlení, jak o tom svědčí i tento sborník textů: můžeme se v něm setkat s úvahami o rodinné solidaritě, mezigenerační solidaritě, profesní solidaritě, etnické solidaritě, národnostní solidaritě, občanské solidaritě, ekonomické solidaritě, křesťanské solidaritě, humanistické a humánní solidaritě či solidaritě bohatých s chudými a mocných s nemocnými. V tomto smyslu, totiž jako podpora a pomoc ze strany těch, kteří mají ekonomickou a politickou moc, těm, kteří ji nemají a potřebují pomoc, je *solidární* jednání obvykle chápáno. Jestliže je ale *solidarita* vztah, kterým se vytvářejí sociální vazby, či s Durkheimem řečeno „společnost jí drží pohromadě“, je jako každý vztah minimálně dvousměrná. Pokud s ekonomicky a politicky mocnými přestanou být *solidární* jejich nemocní, moc i pozice těch prve zmíněných mizí a padá. A je celkem jedno, jestli se jedná o vládnoucí elity a jejich občany, nebo o „státotvorný národ“ a jejich ostatní národnosti. Ostatně heslo největšího a nejslavnějšího revolučního otřesení Durkheimovy domoviny – a s ní celé Evropy – by dnes asi neznělo „Liberté, égalité, fraternité“, ale „Liberté, égalité, *solidarité*“. I když kurziva zdůrazňuje třetí slovo, které je tématem této knihy, nemohlo by bez něj být ani égalité, ani libté.

Solidarita a dnešok (Miroslav Pollák)

Terajší medzičas je veľmi rozpačitý. Sťažujeme sa na iných, sme ubolení, rozmaznaní a nevieme si rady hlavne sami so sebou. Sme vo väčšine a obviňujeme menšiny. Máme v rukách moc a nevieme vládnuť. Všetko poznáme a nevieme sa rozhodnúť. Máme viac, ako potrebujeme a ostávame chamtiví a skúpi. Stále sme detinskí a nezrelí, nevieme sa o seba postarať a ani sa brániť. Navyiac sme ľahostajní a nevšímaví.

Terajší medzičas je aj veľmi nádejný. Nikdy sme tak dlho nežili v mieri a nikdy sme neboli tak ekonomicky silní. Podľa čísel má Európa najväčšiu ekonomiku na svete. Sme rešpektovaní, svet nám drží palce a čaká, kým dospejeme. Budúcnosť máme pred sebou, ak nepokazíme prítomnosť.

Európsky medzičas rozpačitosti a nádeje sprevádza strach. Máme obavy a bojíme sa. To samo o sebe nie je zlé. Závisí od toho, čo je predmetom strachu. Bohužiaľ, najväčší strach Európy a nás Európanov je strach zo straty vlastného pohodlia.

Našťastie, riešenie máme pod nosom, len ho nevidíme, alebo nechceme vidieť, alebo nám nevyhovuje vidieť ho. Ako to už býva, pod lampou je najväčšia tma. Sme pod lampou a lampou sú základy Európy a základné ideové hodnoty, na ktorých stojí Európska únia. Základmi a základom je solidarita. Ešte presnejšie, solidarita je v samotných základoch Európy a Európskej únie.

Ak by sme urobili krátku SWOT analýzu Európy, tak medzi silnými stránkami by bol princíp solidarity, medzi slabými stránkami strach zo straty pohodlia, medzi príležitosťami uplatnenie princípu solidarity a medzi ohrozením podľa hnutie strachu zo straty pohodlia.

Dňom Európy je 9. máj. Nie kvôli ukončeniu 2. svetovej vojny, ale kvôli dňu, v ktorom odznel prejav francúzskeho ministra zahraničných vecí Roberta Schumana. Schumanova deklarácia z 9. mája 1950 je považovaná za začiatok vytvárania spoločnej Európy a je v nej aj takéto jednoznačné vyjadrenie: „Európa sa nestvorí naraz alebo podľa jediného plánu. Bude postavená prostredníctvom konkrétnych úspechov, ktoré najprv vytvoria skutočnú solidaritu.“ Otázkou ostáva: Koľko konkrétnych úspechov musí zažiť Európa, aby vytvorila skutočnú

solidaritu? V deklarácii je aj priamy záväzok Európy voči Afrike. Robert Schuman hovorí: „Navýšenie prostriedkov Európe umožní naplňať jednu zo svojich základných úloh, a tou je rozvoj afrického kontinentu.“

Na úspech, ktorý máme pod nosom, nás upozorňuje pápež František, ktorý vyzýva Európu, aby pamätala na svojich zakladateľov a ich ideály. Pápež vyzýva k pomoci tým, ktorí utekajú pred vojnou, aj tým, ktorí utekajú pred hladom. Dnešnú multikultúrnu spoločnosť nabáda k vytvoreniu nových záväzkov solidarity a nabáda k vytvoreniu globalizácie pomoci a spolupráce. Pápež vyzýva cirkev (nepriamo aj Európu), aby prispela k prekonávaniu hraníc a povzbudzuje ju, aby sa vzdala postoja obrany a strachu, ľahostajnosti a marginalizácie. Skrátka, tento prvý neeurópsky pápež je Európanom jedna radosť.

Solidarita je opakom sebeckva – drobné poznámky (František Guldan)

Pritom aj slovo družba znamená solidarita, pričom ropovod Družba je ukážkou sebeckva a značky krvavej diktatúry Sovietskeho zväzu.

Poľská Solidarita je opakom sebeckva. Vyslobodila (nielen) svoju krajinu spod nadvlády totalitnej boľševickej veľmoci ateizmu.

Sebeckvo je sklon uznávať svoje osobné ciele za jediný dôvod konania; egoizmus.

Aj individualizmus možno označiť ako opak solidárnosti. Ja však svoj individualizmus v časoch vlády boľševikov chápem ako opak núteného alibistického kolektivismu a ako vnútornú slobodu, vrátane vierovyznania.

V kresťanskej morálke predstavuje sebeckvo prekážku vytvárania spravodlivých bratských vzťahov a hriech voči kresťanskej láske. Altruizmus znamená aj rešpektovanie druhého.

Ludský druh sa vyvinul za najväčšieho agresora v živočíšnej ríši, schopného zničiť celú zemeguľu kvôli ľudským hlúpostiam, túžbe po pozlátku, moci a vysmievaním sa majestátu stvorenia.

Rozporupnosť človeka dokazuje rast násilia a nevinných obetí vojen, hladu a drogových závislostí, a rast solidarity a pomoci druhým v núdzi. Tento súboj vykazuje pohyblivé skóre, pretože sa menia aj ideové zakotvenia ľudskej činnosti.

V starej Európe akoby už nebolo o čo stáť a pohodlie je samozrejmosťou, paradoxne odmietame emigrantov, hoci už nemá na nás kto robiť. Deti, aby nás doopatrovali, sa nám zdajú ako nepohodlná záťaž, lepšími sú lacnejší údržbári, opatrovatelky a zubári z tretieho sveta. Ale tých sa bojíme, lebo majú aj vlastné duše, vieru, a často aj desať detí.

Správame sa ako rozmazané dieťa so vzdelaním, bez toho, žeby vedelo, ako vzdelanie použiť: na prosperitu či na lúpež. Bezbrehosť láka používať materiálne, sociálne i demokratické vymoženosti „slobodne“; bez mravnej zodpovednosti. Ľudské práva (ktoré vychádzajú z Biblie), ktoré nám pomohli vytiahnuť sa z ríše komunistickej temnoty, dnes smrdia pokusmi aplikovať ich politicky na absurdné popretie tajomstva vzniku ľudského života a zdravých cieľov. Vedú do sebazničujúceho kolobehu, ktorý sa aj v minulosti vymkol ľuďom spod kontroly. Keď boli nadmieru namyslení sami na seba. Obetavosť je na posmech, charita najlepšie anonymná.

Solidarita je aj žičlivosť. „Všetko, čo chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im“ (Mt 7, 12).

Solidarita je príspevkom k pokoju, solidárne angažovanie sa za ochranu ľudského života, proti zneužívaniu detí, vraždeniu nevinných, chudobe, osamelosti a nezamestnanosti, za ochranu životného prostredia.

Solidarita je bariérou proti tomu, aby v človeku víťazilo zlo, v tom červenom políčku indikátora s trepotajúcim sa skóre. Na stavebnej fakulte sme mali skriptá Konštrukcie pozemných stavieb. Na vojenskej katedre sme mali iné skriptá, Trhanie a ničenie. Ako príklad tam bolo vysvetlenie, ako vyhodit' do vzduchu (vtedy novú, 22-poschodovú) budovu Stavebnej fakulty SVŠT, aby zatarasila Radlinského ulicu v Bratislave.

Namyslenosť je aj v tom, že sa už nepomodlíme pred jedlom: Pane, ďakujeme Ti za tieto dary. Keď kúpime jedlo v provizórnom hangári, nevieme, od koho kupujeme, nevieme ani, kto a kde ho dopestoval. A hlavne nevieme, komu prejaviť solidaritu a vďaku za jedlo. Nevieme, koho okrem seba chváliť. Za to, že máme na hostinu, Stvoriteľa a pestovateľa istie nie.

Aj keď sme chudobní, sme bohatí¹ (Blanka Mižigárová)

MP: Blanka, čo si rozprávala o zvyklostiach? Ktoré sú iné ako naše, väčšinové?

BM: Rodičia

Rodičia sú v prvom rade rodičia, a keď jeden z rodičov „odíde“, neexistuje, aby sme ho dali do domova dôchodcov. Vždy sa nájde jeden zo súrodencov, ktorý sa oňho buď postará, alebo keď zostane sám, je na rodine, vnukovi, vnučke, aby sa s ním podelil o domácnosť, aby nebol sám.

U mňa je ten prípad taký, že keď mi odišla maminka, tatínek zostal sám, nechcel odísť k nikomu, ani k súrodencom, chcel zostať vo svojom byte, chcel mať svoje súkromie, svoje spomienky, ale vzal si jedného vnuka, ten má svoju priateľku a žijú spolu s dedečkom.

Vianoce

Čo sa týka Vianoc, u nás sú iné tradície. U vás, u majority, sú Vianoce také, že sa navarí veľa. Deti sa prídu najesť, na hodinu a nakoniec vypadnú. A ten starý človek ostane sám a Vianoce sú smutné, lebo ten starý človek zostane sám.

U nás to tak nie je, tak to nefunguje. Na Štedrý deň, aj keď máme svoje rodiny, tak u nás je taký „zákon“, že musíme stráviť Vianoce s rodičmi. Všetci! Nie, že je to povinnosť, ale u nás sa to dedí. Dedia sa tie zvyky, Vianoce u vás sú také, že ľudia sú v pokoji a v kľude, ale sú sami alebo v domove dôchodcov. My si to tak nedokážeme predstaviť. U nás to tak funguje, že napr. pred 3 rokmi mi odišla maminka a pre ňu je tá stolička stále prichystaná a ten tanier tam má. Máme to tak nastavené, že aj napriek tomu, že tam tá maminka nie je, tak si pozveme niekoho cudzieho a to jedlo dáme jemu, namiesto nej. Cez toho pozvaného dáme jedlo jej. Ale ak mal ten zomrelý nejaké jedlo rád, tak to obľúbené jedlo alebo sladkosti odnesieme na cintorín. Vždy ráno, ako prvé, medzi 8. a 9. hodinou sa vypravíme na cintorín. Na Štedrý deň. To, čo mala maminka rada, to jej odnesieme a pomodlíme sa, zapálime sviečku, povieme jej, ako nám chýba, potom prídeme domov, poupratujeme, navaríme a okolo piatej, šiestej sme u otca (hovorím teraz za svoju rodinu) – tatínek zostal sám, všetko sa teraz odohráva u neho.

¹ Text vznikol na základe rozhovoru Blanky Mižigárovej s Miroslavom Pollákom v Přerove 12. 10. 2017

Deti

U nás sú deti nadovšetko. Či už sú na ubytovni, alebo sú doma, nech žijete kdekoľvek, či už máte, alebo nemáte sociálne istoty, preto ich máme veľa (detí), lebo antikoncepciu. Rómovia nechcú alebo o nej nevedia. Preto máme veľa detí. U vás to tak nefunguje (u majority), lebo vy si poviete, že ich neuživíte. My, aj keď vieme, že ich neuživíme, tak si ich jednoducho necháme, lebo je to Božia vôľa, tak to jednoducho má byť! U nás nie je zvykom, že okríkneme dieťa, u nás si tie deti môžu viac dovoliť. Viac, nehovorím, že absolútne všetko, pretože to je už o rodičoch a o rodine, o spôsobe života, ako si ich vychovávajú alebo nie. U vás to funguje napr. tak, že ak si večer dieťa vyčistí zuby, tak už nedostane nič. Ale u nás to tak nefunguje, ak má napríklad hlad, ak niečo chce, tak si trebárs niečo vezme. My sme schopní urobiť pre dieťa čokoľvek. Aj všetko! Dieťa je vždy dieťa a rodič sa o neho stará celý život. Na cudzie rómske deti sa nesmie kričať (aj keď si Róm). Na zlé správanie detí sa sťažujú ich rodičom.

Matka

Nemohla som protirečiť matke, musela som ju poslúchať, aj keď som mala vlastné vnúťatá. Keď mi zomrela matka, táto úloha a moc je teraz na mne, lebo som najstaršia. Ak matka „odíde“, tak úlohu matky preberá najstaršia dcéra.

Napr. ja som jediná sestra, mám troch bratov, tak ja sa vlastne starám akoby o tri rodiny. Teraz mi zostal tatínek, tak ja tam musím uvariť, upratať, rovnako aj u maminky môjho muža, a mám dcéru, ktorá má 24 rokov, to nič nie je, to je také mladé „teliatko“, ktoré všade chodí so mnou a vidí, keď sa niečo rieši. Pretože moja maminka bola taká razantnejšia, dominantná. U nás Rómov sa hovorí, že chlap je vodcom rodiny, ale nie je to tak. Nie je to pravda. Matka má myslím u detí väčšiu váhu než otec. My sme štyria súrodenci, keď som bola mladšia, keď ešte žila mama, bola som viac naklonená otcovi, ale keď maminka ochorela, som si uvedomila, že v každom veku tú maminku vlastne potrebujete. V akomkoľvek veku ju potrebujete, lebo vám vie v akejkoľvek situácii poradiť a pohľadiť.

MP: To znamená, že matka rozhoduje o tom, čo robí rodina, a riadi a rozhoduje aj o financiách?

BM: Nemôžem hovoriť úplne za všetkých, ale u nás, ak otec donesie peniaze, tak ich dá matke, ona rozhoduje, čo sa s tými peniazmi stane. Ona rozhoduje o tom, čo sa s nimi urobí. U nás maminka bola generál, ona rozhodovala, komu sa pomôže a kde sa prispeje.

MP: To znamená, že žena je hlavný gazda?

BM: Ja si myslím, že áno. Myslím, že nie len u nás, ale aj u vás, matka je tá, ktorá viac cíti, ktorá viac rozumie deťom. Mám 3 bratov, a keď niečo potrebovali, tak si viac rozumeli s maminkou než s tatíkom. A teraz keď zostal on sám, on síce pracuje, aj si s bratmi rozumie, ale keď si potrebuje pohovoriť, tak príde za mnou. Pretože tá úloha, tá rola prešla na mňa.

MP: Takže tvoj otec teraz viacej rešpektuje teba, lebo ty si tá najstaršia žena vo veľkej rodine? Teraz má tvoj otec iný, väčší rešpekt voči tebe ako predtým?

BM: Áno, ja som teraz v našej rodine tá najstaršia, hlava rodiny. Synovci, netere hovoria, že teraz sa mňa všetci „boja“. Ale pýtam sa prečo a dcéra mi hovorí, že ty si teraz celá taká ako naša babi. Oni vedia, že ja som taká prísna aj na seba, a moja maminka bola presne taká istá. Maminka, keď si predsavzala, že niečo urobí, tak to aj urobila. Keď povedala, že niečo bude tak, tak to tak aj bolo. Keď povedala, že niečo mám urobiť, tak som to musela urobiť. Muselo byť po jej. Mama bola taký generál. Hovorím síce za svoju rodinu, ale vo všeobecnosti u nás u Rómov je to tak, neviem, či je to tak aj u vás. A to, že synovia majú radšej matku a viac inklinujú k matke, a dcéry zase k otcovi, to si myslím, že takto funguje aj u vás.

MP: Na Vianoce je to tak, že keď prídu deti k rodičom a ich rodičia tiež „musia“ ísť k svojim rodičom, tak nakoniec sa u tej najstaršej rodiny stretne celá rozvetvená rodina. To je asi dosť veľa ľudí.

BM: To je cirka 20 ľudí, a keď prídu k maminke, ktorá býva v paneláku, tak keď Vianoce trvajú napr. týždeň, to už býva dosť aj problém. Tá návšteva to už je napríklad problém. Rómovia bývajú dosť hlučnejší. Pod rodinou sa myslí oveľa väčší okruh ľudí (členov rodiny) ako v prípade nerómskych rodín.

MP: A čo to znamená návšteva? To je chvíľková návšteva? Návšteva na hodinu? Návšteva na deň? Návšteva na týždeň? Aká dlhá je návšteva?

BM: Keď sú teraz rodiny, ktoré žijú v Anglicku, tak prídu napr. na návštevu k rodičom aj na týždeň, keď sú vianočné sviatky. Rodičia ich majú aj týždeň „na krku“. Ja mám napr. dcéru, ktorá má priateľa a s ním má 2 deti a rovnako on napr. navštívi svojich rodičov, ale aj tak sa stretne u tých najstarších. Keď u nás na Vianoce zazvoní ktokoľvek, aj keby to bol bezdomovec, ak ho nechceme pustiť dovnútra, tak buď mu dáme jedlo, to, čo máme na stole, to mu dáme. S návštevou je automaticky spojené aj pohostenie a nárok na jedlo.

Ale sú aj také rodiny, kde to vnímajú tak, že hosť do domu, boh do domu. Jednoducho je vždy prichystaná stolička pre cudzích, keby náhodou prišiel niekto cudzí. U nás to je tak, že keď si

vás pozvem do svojho domu, tak ste pod mojimi ochrannými krídlami. Nemôže sa vás nikto, ani priama rodina dotknúť. Ja som váš ochranca, nemôže sa vás nikto dotknúť, ani slovne ani fyzicky.

MP: Deti sú Boží dar. Aj keď ich je veľa, aj keď nie som bohatý, aj tak ich chcem. Poznáš aspoň jeden prípad, keď rómska žena išla na potrat?

BM: Poznám taký prípad, ale je to prípad mladšej generácie. U staršej také nie je. V našej rodine napr. otcova sesternica mala a vychovala 10 detí. Evina babička mala 11 detí. Terezina tehotná sestra má 18 rokov a tiež nešla dobrovoľne na potrat, ale mala samovoľný potrat. Aby rodičia poslali svoje dieťa na potrat, tak to nie je. Je tradícia, že keď dáte prvé dieťa preč, tak že potom neotehotniete. Tá mladšia generácia už má aj predstavu o antikoncepcii, ale tá staršia nie. Ja hovorím iba sama za seba. Ja mám dve deti. My sme viac nechceli. My sme taká domiešaná rodina. My sme zmiešaná rodina majorita s Rómami.

MP: Pôvodná rodina je zo Slovenska?

BM: Áno, tatínek je zo Slovenska, zo Spiša. Maminka nie. Babička pochádzala tiež zo Slovenska, otec maminky pochádzal z Galanty, neďaleko Nových Zámkov, tam sú už myslím Maďari. My sme takí pomiešaní.

MP: Ako je to vnímané, keď si berie Róm Neróma, niekoho z majority?

BM: Hovorím za svoju rodinu, mám netere a švagriné, tak sme taká pomiešaná rodina. Oni si môžu dovoliť mať partnera z majority. Ja som si to nemohla dovoliť a dokonca za čias mojich rodičov to bolo neprípustné, aby si brali niekoho z majority.

Maminka nebola tiež nadšená, že by dvakrát vyskakovala. Ale postupom času si zvykla. Moji bratia si vzali niečo od vás a oni zasa niečo od nás. A tie deti sú teraz skôr také naše, pretože vyrastajú u nás, tak chovanie a temperament tam je, pretože sú na polovicu. Ale myslenie majú také vaše. My sme, hovorím teraz za svoju rodinu, my sme boli takí, že sme nezapadali ani sem, ani tam. Pretože pre majoritu sme boli pomiešaní, nie sme ani bieli ani čierni. Ja som jediná, ktorá si vzala Róma a bratia si zobrali Nerómky, tak maminka nebola z toho moc nadšená. Musela ich učiť tradície, čo si môžu dovoliť, čo si nemôžu dovoliť.

MP: A prijali to? Bol s tým problém? Bránili sa? Chceli?

BM: Jedna áno. Bol to problém, lebo bola taká neústupčivá. Potom si povedala, že keď má tri deti a má toho môjho brata a nechce sa rozchádzať, tak sa musí prispôbiť. Maminka bola

taká dominantná, taký generál, to znamená, že nielen moje deti, ale všetci hovorili, že je prísna.

MP: Čo si myslíš, aký je hlavný rozdiel medzi Rómami a Nerómami? Vo zvykoch, v mentalite?

BM: Aj ten najchudobnejší Róm v osade, keď za ním prídete, a požiadate o vodu, tak vám tú vodu, aj keby ju mal vykopať, tak vám ju dá. Mám kamaráta, fotografa, on študuje žurnalistiku, ktorý prespával v Bystranoch, a keď prišiel domov, tak nám ukazoval fotky a rozprával, že aj keď sú v chudobe, ale podelili sa s ním zo srdca aj o posledné jedlo. Nerómovia sú finančne bohatí, ale my Rómovia sme takí, že aj keď sme chudobní, tak sme bohatí tým, že vieme dávať. A to u vás chýba. Chýba u vás ľudskosť, solidarita. To vám chýba.

Vy Nerómovia ste bohatší, ale ste chudobní. Nepomáhate si a neviete spolu žiť. Vlastne ste chudobnejší ako my Rómovia.

Keď sa nejakému Rómovi niečo stane (alebo keď má veľké problémy), pomôže mu rodina, alebo jeho známi, alebo jemu neznámi Rómovia. O starých Rómov sa postarajú ich deti alebo členovia rodiny.

Sme solidárnejší! Chcete dôkaz? Pozrite sa do domovov dôchodcov. Nie sú tam Rómovia. My sa o svojich starých postaráme. Ak tam náhodou nejakého Róma nájdete, je to výnimočné, asi už nemá vôbec nikoho a žije úplne sám a je opustený.

MP: Myslíš, že sa to zhoršuje?

BM: U vás áno. U nás sa to tiež zhoršuje, ale nie takou rýchlosťou, nie takým tempom ako u vás. U vás vymizli tradície. Šanca je taká, že tí starí, ktorí sú v rodinách, by mali nastoliť pravidlá. U nás to tak je. Ten najstarší člen rodiny dodržiava tradíciu a pravidlá. Človek by sa mal učiť od predkov, minulosť by nemal zahadzovať. Tradície sú proste fajn. Nemalo by sa to všetko zahodiť za hlavu. V tradíciách je sila. Ak ich bude človek rešpektovať, ak ja budem niečo odovzdávať vnukom, napr. ak chce mať v pätnástich dieťa, tak nech ho má, ale nech vie, čo má hodnotu, čo je rodina. Kto je strýko, kto je teta. Nech vie, že strýko, ktorý niečo dokázal, tak je vážený. Pokiaľ má prácu a je finančne zabezpečený, tak je váženou osobou. Nielen pre tú rodinu, ale je vážený pre celú komunitu. U vás je to iné, u vás to chýba. Ak napr. človek zomrie, tak pohreb je nákladná vec, pohreb je viac nákladný než svadba. Zo svadby prídete domov a či to potom oslávite, to je vaša vec. U nás to na pohrebe tak funguje, že aj keď človek nemá peniaze a je najchudobnejší, a dal by hoci len 50 korún, tak má pre nás

väčšiu cenu ako ten, ktorý dá tisícku. U vás u majority chýba ľudskosť. My by sme nedokázali ublížiť vlastnému dieťaťu. U nás človek, ktorý ublíži dieťaťu, je zatratený.

MP: Čo je najväčší trest potom pre toho človeka?

BM: Ten, ktorý ublíži dieťaťu, je zatratený, je vylúčený. Chlapi, keby sa ožrali a stretli by ho, tak by ho dokopali. On vlastne musí odísť, lebo by ho dokopali. Človek, ktorý ublíži dieťaťu a ešte k tomu vlastnému, je u nás diabol, satan, je najhorší človek, čo môže byť. Alebo, ak niekto siahol rukou na rodičov, je to rovnaké. Ak by som napadla slovne staršieho člena rodiny, u nás to proste neprejde. O nás sa hovorí, že my sme neprispôsobiví, že my sa nevieme chovať, ale opak je pravdou. Keby nám dala majority príležitosť, tak by sa mali čo od nás učiť. My sa možno máme učiť o škole, vy máte väčšie poznatky v škole, ale my máme zase v umení, my to máme darom.

MP: V čom ešte vidíš rozdiel?

BM: U vás je veľmi veľa rozvodov. U nás je rodina na prvom mieste. Manžel (nie všetci sú tip-top, to by som klamala), ale tí „normálni“, u nás sú rodina a deti na prvom mieste. Ustrážiť rodinu, zaistiť rodinu, aj keď ste chudobní. Tam vidíte, že jeden druhého má rád. Že to nie je len o tom, že ja poviem, že ťa milujem, ale to fyzicky tam chýba.

MP: Ty si myslíš, že vo všeobecnosti Róm vie viac mať rád ako Neróm?

BM: Ako v čom. Vy prídete napr. domov z práce, ja viem, že niekedy má toho človek veľa, ja to viem pochopiť, je uťahaný, nemá náladu na toho druhého. Ale u nás, keď tatínek prišiel uťahaný domov, tak on sa s deťmi dokázal pohrať aj napriek tomu, že bol špinavý a mohol to dieťa zašpiniť. A potom sa išiel najesť a pýtal sa maminky, čo je nové. Mat' rád a mat' rád je rozdiel. Ja vám to môžem povedať, ale precítiť to, to je iné. Napr. môj muž, ktorý príde domov o piatej hodine ráno, lebo hrá v skupine, tak príde do izby skontrolovať syna, prikryť ho, dá mu pusku, dá ju mne, spýta sa, bolí ťa niečo, bolo ti niečo, kde si bola, a tak podobne. On keď je v práci, tak mi zavolá, čo robíš, nebolí ťa niečo? Pretože ak mu niečo poviem, ja mám napríklad teraz problém s cievami, a on zavolá napr. trikrát za deň, či mi niečo nie je.

Moja kamarátka Eva, mala muža Neróma, a jej rodičia jej to zazlievali. Predpovedali jej, že to dlho nevydrží, lebo tam nie je tá chémia. Ona keď chcela ísť niekde medzi nás, tak jej hovoril, že nech ide sama. Pýtala som sa jej, prečo nechce ísť s tebou, veď on sa musí prispôbiť tebe a ty zase jemu.

V našich rodinách si netreba pýtať toľko povolení. U vás to je tak, že na návšteve u brata ten brat vám naleje vodu a ponúkne kávu, ale u nás je to tak, že ja sa u neho môžem správať ako doma. To znamená, že si tam môžem ísť do chladničky alebo sa tam môžem okúpať, ako keby to bol môj druhý domov. Keď mu napr. teraz zavolám, on je teraz v práci, a poviem mu, že mi je zle, že sa nemôžem dostať domov, tak príde pre mňa. Nie je to jeho povinnosť, ale iba preto, že má tú sestru rád, že si ju váži, tak pre ňu príde za akýchkoľvek okolností. Kdekoľvek. U nás to funguje tak, že ak niekoho mám rada, tak sa nevypytujem, že prečo, kedy, ako, z akých dôvodov. Ja sa nezaujímam. Pomoc je pomoc! Mňa to nezaujíma, čo si urobil, prečo to tak musí byť. Dôvody nie sú. U nás to tak tak proste funguje. U vás to je tak, že sa pýtate, či môžete ísť na návštevu. A u nás to nie je, že či môžem ísť na návštevu. Ja jednoducho zaklopem a som na návšteve. U vás aj tá najbližšia rodina si volá, že či môže. Ak teraz so mnou pôjdete domov, u mňa sa musíte navečerať, u mňa dostanete jedlo, dostanete to, čo doma máme, to dostanete, aj keby ste išiel do osady. Je to jedno, či pôjdete k multimilionárovi alebo do osady.

MP: A odmietnuť jedlo je urážka?

BM: Áno, je to urážka. Ja ak pôjdem z civilizovaného sveta do osady a sa nenapijem ani tej vody, tak vám ten dotyčný povie, načo sem lezieš. To ako keby ste urazili celú rodinu, keď si od nich nevezmete nič. U nás to jednoducho nejde, že jeden obeduje a druhý nie. A keď ste u nás na návšteve a poviete, nehnevajte sa, ja som naozaj plný, dám si iba vodu, tak vám ten tanier s jedlom aj tak dáme a buď ho zjete, alebo nezjete. To jedlo dostanete a buď ho zjete, alebo nezjete. Ale je fakt urážka, ak si nevezmete absolútne nič.

Solidarita ako rámec pomoci a dobrovol'níctva (Mária Nicolaouová)

Od septembra 2017 pôsobím ako dobrovoľníčka na ročnom projekte v rámci Európskej dobrovoľníckej služby a som súčasťou pomerne novej iniciatívy Európskej únie s názvom *European Solidarity Corps*. Táto iniciatíva aktívne funguje od decembra 2016 a má za cieľ otvárať mladým ľuďom dvere k príležitostiam dobrovoľnícky alebo pracovne participovať na projektoch v Európe.

Do dobrovoľníckych aktivít sa intenzívne zapájam takmer desať rokov. Tak ako u mnohých začínajúcich dobrovoľníkov a dobrovoľníčok, aj u mňa bola jednou z prvotných motivácií potreba vlastnej sebarealizácie. Okrem hľadania možností, ako uplatniť svoje vedomosti a zručnosti a naučiť sa niečo nové, som však tiež hľadala priestor, kde by som mohla byť užitočná, a v ktorom by som mohla realizovať zmysluplné aktivity sledujúce pozitívny cieľ v prospech príslušnej cieľovej skupiny ľudí. Kľúčovým slovom v mojich dobrovoľníckych aktivitách bolo slovo *pomoc*.

Najakatívnejšie som dobrovoľníčila v oblasti ľudských práv a špeciálne práv dieťaťa, pričom dané aktivity mali veľmi blízko k rozvojovým témam a problematike migrácie. Práve v týchto oblastiach je pomoc veľmi často skloňovaná a zároveň sa k nej v ostatnom období pristupuje veľmi kriticky. Napríklad, práve v dôsledku kritického prístupu k problematike a efektívnosti rozvojovej pomoci sa v ostatných rokoch presadzuje prístup založený na ľudských právach a pojem rozvojová spolupráca.

Napriek tomu, že som sa takýto kritický prístup snažila aplikovať aj ja, dobrovoľníctvo som pomerne dlho vnímala hlavne v rovine klasickej pomoci. V podobnom duchu uvažovania som pristupovala aj k Európskej dobrovoľníckej službe. Kritériami pri hľadaní prijímajúcej organizácie, teda organizácie, v rámci ktorej budem pôsobiť, boli pre mňa zameranie a obsah projektu, maximálna dĺžka jeho trvania (čiže jeden rok), a v tejto súvislosti aj krajina z dôvodu zlepšenia jazykových zručností. V kombinácii s v tom čase aktuálnymi výzvami a voľnými miestami výber nakoniec padol na organizáciu so sídlom v Aténach zameriavajúcu sa predovšetkým na vzdelávacie aktivity pre znevýhodnené a zraniteľné skupiny, vrátane migrantov.

Práve skúsenosť z Atén mi okrem iných oblastí viac otvára oči aj v tom, ako vnímam dobrovoľníctvo a vôbec aktívnu reakciu ľudí žijúcich v Grécku na príchod veľkého počtu migrantov, ktorým nastavené legislatívne rámce súčasného systému riešenia migračnej otázky

určujú, do ktorej kategórie migrantov patria, a teda aj kde, ako a ako dlho majú žiť, resp. čakať na to, akým spôsobom sa bude ich život následne odvíjať.

Vo všeobecnosti sú Gréci v komunikácii otvorení, platí to rovnako pre pozitívne a negatívne postoje. Podľa môjho názoru sa v takto nastavenej spoločnosti funguje lepšie, pretože pokiaľ sú názory a postoje prejavované, je možné na ne reagovať a pracovať s nimi. Pokiaľ však ostávajú niekde v skrytosti, šanca vedieť o nich alebo predpokladať, kedy náhle vybuchnú na povrch, je veľmi nízka.

Otvorenosť – opäť hodnotím vo všeobecnej rovine – je prítomná aj vo vzťahu k migrantom, vrátane žiadateľov o azyl a osôb s prideleným statusom utečenca. Gréci cítia potrebu pomôcť (často sa odvolávajú na svoju vlastnú históriu) a v tomto duchu aj reálne konajú. Tvrdím to na základe rozsahu organizácií a iniciatív (popri zahraničných existuje aj veľa miestnych), a množstva jednotlivcov, ktorí sa do ich činnosti a aktivít zapájajú. Dôležitými sú aj komunitné organizácie vytvorené a fungujúce na základe spoločnej národnej a/alebo kultúrnej identity imigrantov, ale otvorených aj pre širokú verejnosť. Taktiež vychádzam z celkového každodenného spolunažívania, viditeľného napríklad v školách a na ihriskách, kde spolu vyrastajú väčšinou multilingválne deti rôznej farby pleti.

Podľa slov Grékov, ale aj migrantov žijúcich v Grécku, už dlhšie obdobie, s ktorými som sa rozprávala, situácia v rovine pocitu bezpečia je v porovnaní s minulosťou lepšia, čo do veľkej miery súvisí aj so zmenami na politickej scéne.

Napriek tomuto zlepšeniu sú, žiaľ, silné rasistické a xenofóbne tendencie naďalej prítomné a prejavované útokmi na ľudí z dôvodu ich zjavnej fyzickej a jazykovej odlišnosti či útokmi na ich majetok.

Pojem *utečenecká kríza*, ktorý udalosti zasahujúce predovšetkým pobrežie Grécka a Talianska od roku 2015 dostali, sa stal veľmi sprofanovaným. Je základom naratívu a verejnej diskusie o téme iregulárnej migrácie.

Avšak podobne ako v prípade rozvojovej spolupráce, aj v tejto oblasti nastal myšlienkový skok, ktorý sa odráža aj v jazykovom a terminologickom posune. Hoci si to často neuvedomujeme, jazyk má zásadný dopad na to, akým spôsobom danú tému vnímame, ako o nej rozmýšľame a diskutujeme, a ako sa informácie o nej šíria ďalej. Zároveň, ak nastane určitý posun v odbornom diskurze, premietne sa aj do používaných jazykových výrazov. Sú to spojené nádoby. Tento posun je zreteľný predovšetkým na strane organizácií, iniciatív a profesionálov pracujúcich so žiadateľmi o azyl a ľuďmi s už prideleným statusom utečenca. Do verejného diskurzu sa zmena v pomenovaní a vnímaní reality premieta pomalšie a v menšom rozsahu.

Kognitívny a jazykový posun v problematike migrácie spočíva okrem iného v odmietaní termínu *utečenecká kríza*, pretože odkláňa pozornosť od dôstojnosti vo vzťahu k jednotlivcom a ich individualite, implikuje existenciu „problému“ zo strany cieľovej skupiny a sústreďuje sa na to, ako tento „problém“ eliminovať a riešiť. Mnohí profesionáli hovoria, že kríza existuje na strane európskych štátov, európskeho spoločenstva, a to kríza solidarity a dôstojnosti. Práve tieto dve kvality predstavujú základnú ľudskú odpoveď na veľký prílev migrantov.

Spôsob, akým sa pomoc realizuje, je indikátorom hodnôt a sebareflexie zo strany aktérov. V Grécku veľmi intenzívne vnímam, že väčšina aktivít, od zámeru, čiastkových cieľov, ale predovšetkým vnímania cieľovej skupiny a jednotlivcov, je zarámcovaných do rámca solidarity a ľudských práv. To znamená, že *klasickú* pomoc implikujúcu jednostranný vzťah pomoci a nerovnosť účastníkov (pomáhajúci vystupuje v pozícii moci v zmysle svojho postavenia v očiach legislatívy a disponovania aktuálnymi zdrojmi, vrátane sociálneho kapitálu), a často vytvárajúcu vzťah závislosti, nahrádza pomoc, ktorej silným atribútom je solidarita. Solidarita obsahuje myšlienku rovnosti, vychádza z poznania kontextu a potrieb, rešpektuje dôstojnosť človeka a univerzálne ľudské práva a v prípade neregulárnych migrantov považuje identitu *človek* za prioritnú.

Ak pomoc vychádza zo solidarity, potom nie je prekvapujúce, ak: pomáhajú aj tí, ktorých bežne vnímame len v pozícii prijímateľov pomoci; aktivity, projekty, iniciatívy, ktoré majú priniesť pozitívnu zmenu, budujú na účasti, kapacite a zručnostiach cieľovej skupiny a jednotlivcov, ako aj na tzv. *sense of ownership* – stotožnení a spoluzodpovednosti, ktoré prispievajú k udržateľnosti pomoci; a napokon nás neprekvapí ani to, že aktivity, projekty, iniciatívy sú invenčné svojou formou, využívajú aktuálne možnosti a medzery v systéme, sú odpoveďou na pomalú reakčnú schopnosť či úplný nezáujem a nečinnosť zo strany autorít.

Solidarita ako princíp sa objavuje v názvoch, sloganoch, príspevkoch mimovládnych organizácií na sociálnych sieťach. Spolu s rešpektovaním dôstojnosti človeka je spoločným menovateľom pri variabilite čiastkových kontextov a konkrétnych foriem pomoci.

Príkladom je *cash card assistance*, teda poskytovanie platobných kariet s príslušnou hotovosťou žiadateľom o azyl. Ide o formu humanitárnej pomoci, určenú na zabezpečenie základných potrieb, pričom ponechanie výberu konkrétnych produktov na jednotlivcov má obnoviť a posilniť osobnú dôstojnosť, samostatnosť a integráciu.

Jedným z množstva príkladov sociálnej pomoci, ktorá je určená všeobecne ľuďom v núdzi, nielen žiadateľom o azyl a azylantom, sú niektoré výdajne šatstva, ktoré namiesto miestností s krabicami s provizórne pretriedeným oblečením fungujú v štýle klasických obchodov, kde je

oblečenie usporiadané na vešiakoch a záujemca si môže oveľa pohodlnejšie a dôstojnejšie vybrať to, čo potrebuje.

Bezprecedentnou formou pomoci v duchu solidarity je aj darcovstvo nepoužitých liekov pred uplynutím ich expiračnej doby, ktorých redistribúcia funguje aj na základe siete tzv. sociálnych lekární.

Za veľmi dôležitý považujem aj program *Open Schools*, ktorý je iniciatívou samosprávy mesta Atény a funguje od roku 2015. Hoci pomoc migrantom nie je jeho explicitným cieľom, v konečnom dôsledku je jedným z jeho častých vedľajších výstupov. Cieľom programu je využiť priestory škôl aj po vyučovaní a poskytnúť tak priestor pre deti, mládež, aj dospelých tráviť voľný čas účasťou na náučných, športových a zábavných aktivitách. Tieto aktivity zvyčajne realizujú mimovládne organizácie. Mnohé z nich ponúkajú jazykové kurzy, ktoré navštevujú aj migranti, vrátane žiadateľov o azyl a azylantov. Celý program je živým organizmom a je dôležitý aj pre komunitné fungovanie, nakoľko účastníkmi kurzov v danej škole sú spravidla obyvatelia z blízkeho okolia.

Veľký prílev migrantov do Grécka od roku 2015 mal za následok zvýšenú prítomnosť a aktivitu nielen organizácií, združení a iniciatív, ale aj miestnych a zahraničných dobrovoľníkov a dobrovoľníčok.

V tejto súvislosti je veľmi dôležité, s akou motiváciou dobrovoľníci a dobrovoľníčky prichádzajú. Solidarita, dôstojnosť a ľudskoprávny prístup ako rámec ich „bytia“ v lokálnom kontexte je zásadný pre elimináciu ich vnímania cieľovej skupiny ako pasívnych prijímateľov pomoci a zároveň elimináciu situácií, kedy pôsobenie dobrovoľníčok a dobrovoľníkov môže (hoci aj neúmyselne) škodiť.

Príkladom negatívneho fenoménu, ktorý so situáciou v Grécku súvisí, je tzv. *refugee tourism*, súvisiaci najmä s krátkodobými a jednorazovými dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami. Tento fenomén je podľa môjho názoru symptomatický práve pre *klasické* vnímanie pomoci. Áno, je potrebné poznať aj situáciu v utečeneckých táboroch a hotspotoch, ale otázkou ostáva, prečo a ako ju chceme poznať osobnou skúsenosťou a aký bude mať dopad takýto krátkodobý pobyt v tomto priestore na cieľovú skupinu. Citlivou témou je tiež prezentácia osobnej skúsenosti na sociálnych sieťach. Kempy a hotspoty nie sú zábavné parky, zoologické záhrady ani múzeá, žijú v nich ľudia, ktorých je potrebné rešpektovať, rovnako ako limitované súkromie, ktoré tam majú.

Ktorýkoľvek migrant, ale predovšetkým nútení migranti, ktorí utekajú pred prenasledovaním a konfliktom, môžu mať za sebou ťažkú životnú skúsenosť, ostávajú traumatizovaní, nemajú možnosť spracovať to, čo prežili a už sú vystavení novým náročným situáciám. Na prvý

pohľad, respektíve na prvé stretnutie, sa človek tieto skutočnosti nemusí dozvedieť, mnohí ľudia s traumatizujúcou skúsenosťou ani po vytvorení vzťahu dôvery nebudú svoje zážitky zdieľať. V každom prípade je preto dôležité komunikovať dôstojne a ľudsky citlivo. Taktiež treba nájsť zdravú rovnováhu medzi tým, do akej miery vnímame daného človeka ako migranta či utečenca. Ide o identitu, ktorú mu pripisuje systém vytvorený na úrovni štátov, a je dôležitá, ale ide len o jednu z mnohých identít človeka. Často je oveľa dôležitejšie, že ide o ženu/muža/dieťa, otca/matku, pracujúcu osobu, školopovinné dieťa, osobu s určitým vzdelaním, určitého vierovyznania, hovoriacu určitým jazykom, pochádzajúcu z určitej krajiny či oblasti, ale aj to, že je daná osoba aktuálne unavená, má zdravotný problém alebo problémy v škole, v práci, alebo naopak, niečo sa jej podarilo alebo má z niečoho radosť.

Možno práve intenzita a dynamika udalostí súvisiacich s iregulárnou migráciou v Grécku prispeli k rýchlejšiemu kognitívnemu posunu vo vnímaní situácie a slúžia ako katalyzátor foriem pomoci a inovatívnych riešení. Napriek tomu súčasná situácia stále ponecháva veľký priestor na zlepšenia. Som však presvedčená, že väčšina doteraz realizovaných pozitívnych zmien vychádza a pretrváva práve na základoch zmysluplnej a efektívnej pomoci a dobrovoľníctva v duchu solidarity, dôstojnosti a ľudských práv.

Posledné zbohom Henrymu Acordovi (Eubomír Feldek)

Ako dnes vie už z médií nielen celé Slovensko, ale celý svet, v Bratislave na Obchodnej ulici sa 26. mája 2018 stal tridsaťšesťročný Filipínek Henry John Serafica Acorda obeťou brutálneho činu, na následky ktorého o päť dní zomrel. Bol to vzdelaný a slušný mladý muž, ktorý na Slovensku pracoval pre IT firmu a väčšinu svojho zárobku posielal na Filipíny svojej chudobnej rodine. Osudnou sa mu stala práve jeho slušnosť. Henry sa zastal na ulici dvoch žien, ktoré obťažoval bratislavský násilník – ten Henryho zhodil na zem, dokopal do hlavy a svoj pokus o vraždu si ešte aj nafilmoval.

Slovenská vláda aj slovenská verejnosť tento čin odsúdili. Aj príbuzní zavraždeného Filipínca vyslovili vďaka slovenskej verejnosti a orgánom Slovenskej republiky. Ani mne teda neprislúcha tento prípad zovšeobecňovať a dávať do širších súvislostí, aj keď iste všeličo stojí za zamyslenie.

Chcem však – popritom že aj ja sa pripájam k verejnej solidarite a ľútosti – urobiť ešte čosi, čo vyplýva z mojej profesie. Chcem pomocou prebásnenia ukázať, ako blízko – napriek zemepisnej vzdialenosti – majú k sebe naše kultúry.

Prebásnil som klenot filipínskej poézie – báseň, ktorú napísal v noci pred popravou filipínsky národný hrdina a básnik José Rizal (1861-1896) a venujem svoje prebásnenie pamiatke Henryho Acordu.

José Rizal v tú v noc z 29. na 30. decembra 1896 nedal svojej básni názov, ale do čítaniek filipínskych detí vstúpila ako *Postrer Adios* alebo *Mi Ultimo Adios*.

José Rizal

POSLEDNÉ ZBOHOM

Zbohom, vlast' zbožňovaná, zem, ktorej slnko dvorí,
šperk Východného mora a stratený náš Raj;
dávam ti bez zármutku svoj život, smútkom chorý;
no keby bol aj plný tej najveselšej flóry,

neváhal by som dať ho za teba, rodný kraj.

Iní sú pripravení, keď vo vojnách sa bijú,
bez jediného slova svoj život v poli klást';
či padneš pod olivu alebo pod ľaliu,
či v boji smrť ťa skosí, či kat ti zlomí šiju,
akýže je to rozdiel, ak žiada si to Vlast'?

Ja umriem, len čo uzriem hru farieb na obzore,
ktorou sa začne hlásiť deň skrytý vo vlnách;
ak potrebuješ šarlát, aby ti sfarbil zore,
moju krv smelo prelej a obloha aj more
nech rodiacim sa svetlom pozlacujú jej nach.

Maľoval som ti vo sne, šperk Východného mora, –
už ako malý chlapec, už ako mládenec, –
pár čiernych očí bez slz, čo teraz ti v nich horia,
a čelo nezvrásnené myšlienkou na príkoria
a tvár, do ktorej hnev už nevháňa rumenec.

Ó, môj sen, moja túžba, najväčšia, čo ma stretla,
zdraví ťa moja duša, tá duša pred cestou.
Aké je krásne padnúť, len aby ty si vzlietla,
umierať za tvoj život, zhasínať v mene svetla,
do teba uložiť sa so svojou bolesťou.

Kvet, ktorý uzrieš v tráve stáť hanblivo a naho,
kvet na tom kúsku zeme, kam pôjdem na oddych,
bude kvet mojej duše, perami dotkni sa ho,

nech oveje mi čelo, tam v hline, pod jej váhou,
vetríček tvojej nehy, tvoj láskajúci dych.

Nech vidí na mňa luna, vždy pokojná a jemná,
nech úsvit pozdraví ma za svojich krátkych hier,
nech prídu stony vetra z ich basového temna,
nech vták si sadne na kríž a môže nôtiť pre mňa
spev prinesený z výšok, spev, v ktorom zvučí mier.

Nech každá moja slza svoj domov vo výške má
v čase, keď čisté dažde späť k slnku budú rásť;
že privčas odišiel som, nech priateľ oplače ma,
a keď sa modlit' budú, ani ty nebud' nemá,
za tichých popoludní sa za mňa modli, Vlast'.

Modli sa za bezbranných, čo mreli v nepohodlí,
za naše biedne matky, ich noci bezsenné;
a za tých spravodlivých, čo trýznia ich tí podlí,
za siroty a vdovy a za väzňov sa modli,
za seba pomodli sa, za svoje vzkriesenie.

A keď už nad cimiterom tma noci rozliata je
a už len mŕtvi bdejú pod nebom, plným hviezd,
neruš ich odpočinok a nevníkaj v ich taje;
zdá sa ti: struny citár rozozvučali háje –
to ja, Vlast' milovaná, spievam ti na počesť.

A keď už hrob môj bude všetkými zabudnutý,
keď bude bez kríža už ako hrob bezverca,

nech oráč rozorie ho a čerstvým vetrom vzdutý,
ešte skôr, než sa vráti na koniec všetkých pútí,
nech vytvorí môj popol prach tvojho koberca.

Môžeš si nepamätať ten príbeh s mojím skonom:
ja tvojím čírym vzduchom poletím ako vták;
zachvejem sa ti v sluchu tým najčistejším tónom,
šelestom budem, svetlom, snom, vôňou, spevom, stonom,
aby to, v čo som veril, ma pretrvalo tak.

Zbohom, vlast' zbožňovaná, vy drahé Filipíny,
všetko ti zanechávam – je jeden bôľ v nás dvoch.
Posledné svoje zbohom, rodičov, lásky, činy.
Už idem ta, kde nie sú sudcovia ani viny,
kde viera nezabíja, kde panuje len Boh.

Rodičia, súrodenci a priatelia a mladosť
a stratený môj domov, každý z vás zbohom buď;
ďakujte, že sa stane únave mojej zadosť;
zbohom buď, družka moja, cudzinka sladká, radosť,
ó, zbohom, moji drahí – idem si oddýchnuť.

PRVÁ STROFA ŠPANIELSKÉHO ORIGINÁLU

Adiós, Patria adorada, región del sol querida,
Perla del mar de oriente, nuestro perdido Edén!
A darte voy alegre la triste mustia vida,
Y fuera más brillante, más fresca, más florida,
También por ti la diera, la diera por tu bien.

Solidarita: nádej pre budúcnosť (Milan Čičel)

Naša civilizácia sa ocitla na vrchole svojho evolučného vývoja, čo by bola dobrá správa². Lenže vrcholom evolúcie je jej sebazničenie či možné nahradenie vyššími formami bytia, ako naznačuje vývoj informatiky³. V súčasnosti primárny záujem ľudstva už nie je otázka prežitia, ale zábava. Existenčné otázky prehlušili existenciálne otázky⁴. Spoločnosť si svojou činnosťou vytvorila takú kultúru, ktorá formuje nové generácie takým spôsobom, že otázka ďalšej budúcnosti je úplne otvorená⁵. Oprávnené! Tak ako poznanie človeka vo filozofii, sociológii a politike, rovnako v environmentálnych a technologických vedách rastie, tak rastie aj vedomie blížiaceho sa konca. Je otázkou pokory priznať si, že žijeme iba svoj krátky život, hovorí L. Kováč.

Lenže ľudský smäd po tom, čo človeka presahuje, je neuhasiteľný. A tak sa stále silnejšie ozývajú hlasy falošných prorokov. Jedni sľubujú vyššiu prosperitu, iní sľubujú novú národnú veľkosť a iní pokoj a mier zbraní. Nič z toho nemôžu splniť. Časom sa stane všetkým zrejmy ich narušený charakter. Ale ľud im verí, lebo im chce veriť! Nie pre ich presvedčivé argumenty, ale napriek faktom. Ľudia im veria zo strachu pred existenciálnou prázdnotou, z obavy pred neistotou alebo len preto, aby preukázali svoju nespokojnosť s doterajším stavom. Falošných prorokov ľudia radi prijímajú a nasledujú.

Je proti tomuto vývoju nejaký liek?

Mal som 47 rokov, keď nežná revolúcia ukončila sedemdesiatročný komunistický experiment. Budovanie socialistickej spoločnosti bol ďalší ľudský pokus o zvrátenie neodvratného vývoja civilizácie v smere rastu sociologickej entropie, ako nás o tom presvedčovali politrukovia. Pokus o vybudovanie komunizmu sa preukázal ako neúspešný. Ale obdobie budovania komunizmu neskončilo neúspechom pre komunitu, v ktorej som žil.

V roku 1975 sa v prostredí vysokoškolákov na univerzite a technike začala na pleciah otcov, ktorí v päťdesiatych rokoch vykupovali čistotu svojho svedomia väzením, v novej generácii

² Kovač, L. (2015). *Closing Human Evolution: Life in the Ultimate Age*. New York, Dordrecht, Londo: Springer.

³ Harari, Y. N. (2015). *Homo Deus*. Izrael: Harvil Secker.

⁴ Postman, N. (2005). *Ubavit se k smrti: Verejná komunikace ve svete zábavy*. Mladá fronta.

⁵ Berger, P. L. (1967). *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*.

formovať komunita mladých ľudí. Komunita sa v priebehu dvadsiatich rokov podarilo vytvoriť prostredie slobody, vzájomnej akceptácie a solidarity. Prežívali sme záväzok jeden voči druhému rovnako zmýšľajúcemu a záväzok voči konzervatívnym hodnotám a praktickému programu výchovy novej generácie. Po roku 1989 sa zmysel tejto iniciatívy skoro ihneď preukázal aj vo verejnom živote, keď v nasledujúcich rokoch mnohí z komunity vstúpili do verejného života, či ako podnikatelia, sociálni inovátori, učitelia, umelci alebo žurnalisti. Táto skúsenosť ma naučila, že narušenú mainstreamovú kultúru možno obnoviť sústredenou výchovou mladých v malých komunitách pozitívnej deviácie, ostrovoch integrity⁶.

Solidarita je záväzok zdieľať spoločnú cestu s inými, všetkými tvormi. V komunita s tými, u ktorých ani vývoj ľudskej civilizácie neotriasol presvedčením o platnosti hodnôt, ktoré presahujú nielen ľudský život, ale aj celé civilizácie. Učí nás o tom história českej reformácie zaznamenaná na prezidentskej zástave Česka a predtým i Československa. Aj Václav Havel porozumel tejto lekcii⁷. Večné hodnoty sú základným rysom transformačných komunit.

Aj na Slovensku vzniklo v treťom sektore veľa komunit toho typu, hoci s rôznou mierou solidarity. Domnievam sa, že aj preto sa slovenský tretí sektor stal prostredím, v ktorom sa vyformovalo veľa osobností politického života s pozitívnym vplyvom na verejný život. Tento výrazný charakter občianskej spoločnosti na Slovensku rozpoznali i zahraniční pozorovatelia. Tretí sektor bol medzinárodným spoločenstvom oceňovaný ako silná stránka verejného života na Slovensku. Máme všetky dôvody veriť, že pri zachovaní orientácie na hodnoty, ako je solidarita, to tak bude i v budúcnosti.

⁶ Bussard, A. D. (2000). *Nadácia Integra: Vízia*. Bratislava.

⁷ Havel, V. (1978). *Moc bezmocných*.

Ako vyzerá solidarita (Alexander Brööstl)

Časť prvá

Solidarita navždy,

Solidarita navždy,

solidarita navždy,

dáva našej jednote silu!

Keď inšpirácia jednoty prúdi v krvi robotníkov,

Nemôže byť väčšej sily pod slnkom.

Ešte aká sila na Zemi je slabšia, než chabá sila jednotlivca?

Ale jednota nám dáva silu.

Časť druhá

Stručná rekapitulácia prvej časti: bola tu možnosť zaspievať si *Solidaritu navždy* (Solidarity Forever), ktorej slová napísal Ralph Chaplin v januári 1915 (pre robotníkov v priemysle na celom svete) a ktorú si osvojili americkí, kanadskí či austrálski odborári. Spieva sa na melódiu pochodovej *Piesne o Johnovi Brownovi* (John Brown's Song), ktorá sa po prvý raz hrala verejne 12. mája 1861, počas slávnosti vztyčovania vlajky v pevnosti Fort Warren, chrániacej prístav v Bostone. Presnejšie, na melódiu refrénu Glory, Glory, Hallelujah. Nový text s novým názvom *Bojová hymna republiky* (Battle Hymn of the Republic) spisovateľka Julia Ward Howe (1819 – 1910) dopísala 19. novembra 1861 potom, ako sa vo Washingtone D. C. stretla s prezidentom A. Lincolnom.

Pieseň s textom o solidarite bola najznámejšia možno v podaní autora folkových a protestných piesní 50. a 60. rokov Petea Seegera (1919 – 2014).

Ale venujme sa konečne druhej časti. Vďaka pozvaniu na XX. medzinárodný kongres európskeho práva a ústavného porovnávacieho práva zameraného na tému *Vývoj ústavného práva prostredníctvom ústavného súdnictva: prelomové rozhodnutia a ich vplyv na ústavnú kultúru*, som 23. septembra 2018 na pár dní navštívil Gdansk, univerzitu a právnickú fakultu. Poľskí kolegovia pre nás v rámci spoločenského programu pripravili aj exkurziu do tamojšieho Európskeho centra solidarity. V tejto hrdzavej a trochu krivej budove (vonkajší

dojem) človek na prvý pohľad pochopí (ak to nepochopil už predtým), čo značí a ako vyzerá solidarita.

Solidarita rúca múry.

V roku 1978 poľský spevák Jacek Kaczmarski (1957 – 2004) napísal text piesne *Múry* (Mury) (na melódiu piesne *Plot* (L'Estaca) katalánskeho speváka Lluisa Llachsa z roku 1968) a získal si popularitu medzi robotníkmi Solidarity. Kaczmarski sa stal jej bardom a refrén jeho piesne sa stal hymnou Solidarity:

Vyrvi múrom zuby mreží!

Strhni okovy, polám bič!

Múry spadnú, tak to beží,

A zmietnu starý svet jak nič!

V auguste 1980 robotníci z najväčšej lodenice v Poľsku, z Lodnice Vladimíra Il'jiča Lenina v Gdansku, zastavili prácu a požadovali viac občianskych práv a slobôd. Viedla ich myšlienka solidarity so žeriavničkou Annou Walentynowicz, ktorú prepustili z Lodnice po tridsiatich odpracovaných rokoch, tesne pred tým, ako mala dovrieť dôchodkový vek. Dôvodom jej prepustenia bola jej spolupráca so Slobodnými odbormi. Robotníkov viedol elektrikár z lodenice Lech Wałęsa. Pripomenúť si treba 21 požiadaviek pôvodne vyvesených na vstupnej bráne do lodenice, ktoré sú vystavené v Centre, ktoré sa považujú za jeden z najdôležitejších dokumentov 20. storočia. Ako právnik som si oživil aj ďalšie požiadavky okrem registrácie nezávislých odborov, a to sloboda slova, obmedzenie cenzúry, prístup rôznych spoločenských skupín k hromadným oznamovacím prostriedkom, obsadzovanie funkcií podľa kompetentnosti a nie podľa straníckej príslušnosti, prepustenie politických väzňov, zavedenie voľných sobôt v niektorých prevádzkach (bane), zníženie dôchodkového veku, zvýšenie plátov, zastavenie rastu cien, ďalšia materská dovolenka, zabezpečenie zásobovania obchodov (plné regály). Dohoda so zástupcami vlády sa podpisovala 31. augusta 1980 a Lech Wałęsa ju podpísal obrovským perom (pamätaná scéna podpisovania dohody je zachytená na zväčšenej fotografii vo vestibule Centra), vo vnútri ktorého bola fotografia pápeža Jána Pavla II. Bezprostredným výsledkom dohody bol vznik prvých slobodných samosprávnych odborov vo východnom bloku – vznik Solidarity (Solidarność). Postupne sa až desať miliónov Poliakov stalo členmi Solidarity. Solidarita začala vydávať vlastné noviny a sny o slobode sa zdali byť čoraz skutočnejšie.

Vo februári 1981 sa stal predsedom vlády a ústredným tajomníkom Poľskej zjednotenej robotníckej strany generál Wojciech Jaruzelski. Ten nezákonne vyhlásil v noci z 12. na 13. decembra 1981 (takéto veci sa najlepšie robia potme) prevzatie moci Vojenskou radou národnej spásy. Vyhlásil výnimočný stav, v uliciach sa objavili tanky, a tak ďalej (scenár ako v krajinách socializmu, hoci tu stáli Poliaci proti Poliakom). Členstvo v Solidarite zrazu bolo ilegálne a v celej krajine začali nespočetné represívne akcie. 8. októbra 1982 bolo nezávislé odborové hnutie Solidarita formálne zrušené (ďalej však pracovalo v ilegalite). Zaviedla sa cenzúra, zrušili sa sloboda zhromažďovania a právo na štrajk, zaviedol sa zákaz nočného vychádzania, verejná správa a veľké fabriky sa dostali pod vojenskú správu, boli vypnuté telefónne a telegrafné siete. Internovaných bolo 10 000 disidentov, teda po slovensky rozvratníkov. Stanné právo vyvolalo akty solidarity medzi ľuďmi. Poľsko dostávalo množstvo darov: od tlačiarenských strojov pre opozíciu až po potraviny, lieky a pomocný materiál.

Lechovi Wałęsovi bola udelená Nobelova cena mieru za rok 1983. Pápež Ján Pavol II mu k nej blahoželal a súčasne ocenil pokus vodcu Solidarity o riešenie problému robotníkov a spoločnosti. K opätovnej legalizácii Solidarity došlo po rokovaniach pri okrúhlym stole v apríli roku 1989.

Až dodnes bolo vyznamenaných 678 ľudí, ktorí podporili Poľsko v boji za slobodu a demokraciu, vyznamenaných Medailou za vďačnosť, ktorú navrhlo Európske centrum solidarity.

Do Gdanska som pricestoval v čase štrajkového hnutia *Konstytucja* proti opatreniam súčasnej poľskej vlády pod vedením strany Právo a spravodlivosť, ktoré časť poľskej verejnosti (vrátane kolegov z právnických fakúlt vo Varšave a Gdansku, s ktorými som sa stretol), vníma ako útok na nezávislosť súdnictva. Gdansk nemohol neprotestovať. Spočiatku boli protesty búrlivé. Potom trochu utíchli. Keď som sa vracal cez Varšavu do Košíc, vyrazil som z letiska do okolia Varšavy. Taxikár Jozef (trochu starší ako ja, s dôchodkom v prepočte okolo 500 eur, ktorý si prílepšuje poskytovaním taxikárskych služieb) začal rozhovor tým, že súčasná poľská vláda má veru pravdu a chce ľuďom len dobre. Európska únia a „pani Merkel“ do niektorých záležitostí nemajú čo strkať nosy.

Slovensko sa najmä v roku 2016 a neskôr dožilo aj štrajku učiteľov. Základných a stredných škôl. Vysoké školy a univerzity s nimi až také solidárne neboli, hoci zástupcovia niektorých z nich na svojich webových stránkach, a tak trochu aj v RTVS či v tlači, povedali niekoľko

viet. Niekoľko vlažných viet, bez skutočných prejavov solidarity, však oteplenie v téme vzdelania neprinesie.

Len tak som privrel oči a predstavoval som si spoločný štrajk všetkých pedagógov a všetkých študentov, ktorý by bol spojený so zavretím všetkých škôl a požadoval by v prvom kole zvýšenie platov o 100 % (s tým, že by sa postupnými rokovaniami s vládou dosiahla dohoda niekde na úrovni 50 %). Áno, v predchádzajúcej vete som úmyselne vynechal slovíčko „slovenských“ pred slovom pedagógov. Na očiach s ním by sa totiž táto predstava stala celkom nepredstaviteľnou. My máme iné predstavy. Budeme aspoň znovu slušne a vtipne demonštrovať (?) sériou hesiel (ako mládež v roku 1968) „*Veríme v ďalších 20 úspešných rokov!*“ Sériou hesiel, ktoré sa v sprievode objavujú postupne a samostatne, v krátkych pochodových intervaloch a na nich sa postupne a samostatne skvejú roky 1948, 1968, 1988, 2008, 2028.

Solidarita je cudzie slovo. Má solídny základ: latinskému *solidus* zodpovedá významom rýdži, čistý, pravý a pevný. Je to vedomie jednotného cieľa alebo účelu, zasadenie sa za spoločné hodnoty, keď na to príde, či po slovensky jednoslovným slovenským podstatným menom *spolupatričnosť* alebo *spolunáležitosť*, ktoré sa celkom hravo vyrovná napríklad anglickému *togetherness*.

Na záver dve poznámky pod čiaru.

Prvá: Lech Wałęsa – poľský prezident v rokoch 1990 až 1995 – v čase písania tohto príspevku upozornil na porušovanie poľskej ústavy pri svojej účasti na pohrebe Georgea W. Busha staršieho vo Washingtone, D. C., v Katedrále svätého Petra a Pavla (5. decembra 2018) tým, že mal pod tmavým sakom oblečené tričko s nápisom *Konstytucja*.

Druhá: V texte som sa pokúsil o slovenský preklad refrénu anglickej piesne *Solidarity Forever*, ako aj refrénu poľskej piesne *Mury*.

Iba to, čo rozdáš, Ti zostane... (Brat Filip)

Kontrasty vytvárajú krásu. Je zaujímavé, že solidarita sa vždy rodí na miestach, kde sa stala krivda, tak protichodné veci. Ale naozaj krivda vyvoláva solidaritu, nikdy nie naopak. Myslím, že existuje o tom celkom dosť kazateľských príkladov z minulosti a ešte z dávnejšej minulosti. Keďže je dnes v kurze v rámci cirkvi **Aggiornamento** a v rámci spoločnosti *brutal cool*, tak si sem uvedme nejaký súčasný príklad na solidárnosť akoby z veľkej knihy o solidarite. V tomto duchu ma veľmi oslovil príklad od našich západných susedov. Tá solidarita, o ktorej sa teraz bavíme, sa dobre ukazuje na príklade, ktorý keď som prvýkrát čítal, ma dojal až k slzám a chcem ho sem priblížiť. O čo teda išlo ďalej v tých Čechách? Učiteľka prvákov Vanda Fabiánová bola za podivných okolností okamžite prepustená riaditeľom školy v Tršiciach (ktorý si s ňou azda vybavoval niečo osobné) z dôvodu údajného sexuálneho obťažovania prváčikov v sprche, keď bola s nimi v škole v prírode. Asistovala im totiž v sprchách, nastavovala tam teplú vodu a dohliadala na to, aby sa dobre poumývali všade, lebo aj pred odchodom na zájazd ju o to rodičia žiadali. Popritom ona bola ako ich druhá mama, ktorá sa starala až takto materinsky o ich hygienu. To, čo robila, robila so srdcom a vyvolalo to reakciu, ktorá ju vykreslila ako sexuálne monštrum. Možno príklad ako šablóna pre mnohé iné prípady, v ktorých iní ľudia museli takto niest' a uniesť krivdu iba preto, že sa nebáli vstúpiť do komunikácie s mladými ľuďmi, čo je dnes takmer najviac náročné. Avšak rodičia sa za ňu postavili a na konci školského roka sa celá trieda vyfotila so svojou učiteľkou a v tričkách, na ktorých v strede bolo srdce a nápis „chceme Vandu“. V septembri potom drvivá väčšina z nich na znak protestu odhlásila svoje deti zo školy v Tršiciach a prihlásila ich do školy v susednej dedine Doloplazech. Vedenie doloplazkej školy totiž na znak solidarity ponúklo učiteľke Vande miesto, a tak začala svojich žiakov učiť v niekoľko kilometrov vzdialenej obci, čo rodičom spôsobovalo značné problémy s rannou dochádzkou, ale aj tak držali chrbát tejto statočnej učiteľke. Keď bolo vyhlásené prvé pojednávanie o tomto „trestnom čine sexuálneho zneužívania detí“, rodičia tých prváčikov ju tam prišli podporiť. Riaditeľ súd prehral, aj odvolací krajský súd prehral a nebol znovu zvolený za riaditeľa, hoci sa o ten post usiloval. Vande vyplatili ušlú mzdu za dva roky naťahovania po súdoch a mohla sa vrátiť do svojej pôvodnej školy. Takto sa v solidarite skrýva sila, ktorá premôže každú ničotnosť, márnosť každú podlosť, falošnosť aj závisť. Musíme žiť solidárnosť. Niet inej cesty pre nás.

Tu mi dovoľte ešte pár poznámok:

Solidarita je dynamická veličina – rozhodne nie statická!

Dá sa vyjadriť slovom, gestom alebo službou, aby aj nevyreční ľudia pri preukazovaní solidarity nemuseli zostať v ofsajde.

Slovom to vyjadríš podobne, ako keď sa bývalý predseda ústavného súdu postaví verejným vyhlásením za prokurátora, ktorému pre jeho poctivosť idú vrcholní predstavitelia štátu po krku. Teda páliš si prsty za niekoho, hoci nemusíš.

Gestom to vyjadríš napríklad ako dievčina v lučeneckej nemocnici, ktorá keď videla, ako vyšla stará pani s horkým plačom z ambulancie, podišla k nej a bez veľkých slov ju len tak mlčky objala.

Nuž a službou je možné solidárnosť odkomunikovať nasledovne: Dvaja turisti v horách, keď sa náhle zvrtilo počasie, nastala zima a nepríjemný vietor, rozhodli sa rýchlo vrátiť do najbližšej dediny, keď zrazu objavili muža na kraji turistického chodníka s ťažkou zlomeninou nohy. Prvý turista vraví druhému: „Prosím ťa, pod', pomôž mi s ním, nemôžeme ho tu nechať.“ Ten druhý odpovedá: „Čo ti šibe, nemôžeme ho zobrať, lebo ak ho teraz zoberieme, zahynieme tu v tej fujavici všetci traja, ak ti je život milý, nechaj ho tu a pod' rýchlo do bezpečia, inak tu isto zomrieš.“ Prvý muž odpovedá: „Chod' si, ako chceš, ale ja ho tu nemôžem nechať, rozumieš? Nemôžem!“ Kamarát sa teda pobral dole do údolia, zatiaľ čo tento prvý chlapík vyložil si zraneného obtiažne na plecía, prehodil cez nich kabát, ktorý zaviazal vpredu ako takú nošu a pomaly, pomaly napredovali. Keď už boli úplne na konci so silami, videli po pár hodinách neďaleko pod sebou prvé svetlá dediny, do ktorej šli. A keďže už padla tma na krajinu a sneh presvecoval okolie, uvideli z neho ležiacu postavu. Keď podišli bližšie, tak prvý muž zistil, že to je ten jeho kamoš, čo sa s ním nedávno rozlúčil. A žiaľ, videl, že už nedýcha. Zišiel z cesty potkol sa, padol, pritom sa udrel a tam dodýchal na podchladenie. Kým prvý záchranca neskôr vravel, že práve tým, že musel vydať toľko energie zo seba a že sa ich telá vzájomne s tým zachraňovaním zohrievali, to mu dovolilo prežiť až do prvej dediny. Z toho vyplýva jasné poučenie, že keď pomáhame niekomu, pomôžeme si tým aj my sami. Veľmi zaujímavá spätná väzba solidarity. A veľmi silná. Lebo aj ľudová múdrosť povie, že iba to, čo rozdáš, ti zostane.

A všimajte si, že obmedzená solidarita si žiada druhého človeka jemne manipulovať, a tak trochu aj vlastniť. Avšak solidárna Láska, ktorá sa zrodila u Boha, si nežiada nič iné než milovať, než slúžiť a dáva aj vtedy, keď už nič nedostáva. Na základe toho, ako vnímam duše ľudí, čo mi prozreteľnostne prichádzajú do cesty, vidím, že človek by sa tu chcel naučiť žiť ako človek. A čo ak práve vďaka svedectvu tvojej solidarity môže na tom popracovať každý

deň a takto zanalyzovať a zrealizovať svoje vlastné ja? Teda to najlepšie, čo v ňom je, objektívne je, lebo to tam vložil Boh. Stvoriteľ. Takže skrze každú preukázanú solidaritu si jasným argumentom pre ľudí, aby nestrácali vieru v prozreteľnostného Boha, ktorý na zemi vždy pracuje skrze svojich ľudí. Božích ľudí. A keďže klasik hovorí, že hviezdne hity inšpirujú, tak úplne na záver vám ponúkam mini ilustračný príbeh mojich tvrdení.

K zázrakov, ktoré si ľudia navzájom hovorili o jednom tajomnom pustovníkovi, patrilo aj rozprávanie o tom, že každé ráno ešte pred modlitbou vystupuje do neba. Istý človek tomu nechcel veriť a skoro ráno sa schoval blízko pustovníkovho domčeka, aby ho nachytil. Takto schovaný v to skoré ráno uvidel pustovníka oblečeného do pracovného odevu drevorubačov, ako odchádza do lesa a tam rúbe popadané stromy na polienka, náloží si ich na chrbát a s veľkou námahou túto hromadu zloží v dome jednej starej chorej ženy. Potom cez okienko náš neverec vidí, ako pustovník kľáčí na kolenách a zapaluje oheň tejto chorej žene v kachliach. Na druhý deň sa ho ľudia pýtali, či naozaj videl toho pustovníka stúpať k nebesiam. On mi na to povedal: „Videl som, že vystupuje ešte vyššie než k nebesiam.“

Solidarita s prívlastkami a bez nich (Niekoľko poznámok na okraj pojmu, ktorý „vyšiel z módy“) (Eugen Gindl)

Už krátko po nežnej som si všimol, že niektoré slová či pojmy, ktoré nevyhasli s ideológiou komunistického režimu, istých ľudí (aj mojich priateľov) dráždia. Napríklad solidarita. Akoby toto slovo či skôr významy, ktoré nesie, mali naveky ostať v slovníku komunistických propagandistov. Akoby „solidarita“ bola iba jedným z tých krotkejších, zakuklených synonym triedneho boja, ktorý už „po konci dejín“ nemá v rituáloch neoliberalnej demokracie nijaký zmysel. Pojem, ktorý sa vyprázdnil. A zaslúži si aj vo verejných diskusiách nanajvýš ironický úškrn či mávnutie rukou. Asi tak: Čo ešte strašíš so solidaritou? Veď aj Thatcherová povedala, že „nevie, čo je to spoločnosť“, že „pozná iba množinu slobodných(?) jedincov“. Pripomeňme si: solidarita „**za niečo**“ či solidarita „**proti niečomu**“ ľudí často združovala. Keď chceli niečo zmeniť. Neraz k lepšiemu. Bola to solidarita rovnako postihnutých. Solidarita podobne zmýšľajúcich. Solidarita ľudí kvárených pochybnosťami o svete, v ktorom žijú. Solidarita odhodlaných riskovať, ba aj obetovať sa v mene lepšej budúcnosti. Takou bola (je?), ba možno aj zostane solidarita proletárska, ľavicová.

Poľská „Solidarność“ je posledným epochálnym prejavom takejto, ušľachtilej subverzívnej, podvratnej solidarity. Solidarity robotníkov (združených v slobodných odboroch), ktorí dokázali „zdola“ urýchliť zmenu totalitnej spoločnosti. A urýchliť bankrot režimu i systému medzi Baltom a Tatrami. Škoda, že sa energia tejto „Solidarności“ v našich končinách tak rýchle rozplynula. Po týždňoch ušľachtilej, tvorivej radosti z víťazstva. Po mesiacoch křčovitého, neplodného triumfalizmu. Po rokoch pokusov etablovať v krajine (v Poľsku), kde sa rozbiehala živelná privatizácia, režim odborárskej spravodlivosti.

Solidarita spoločného boja proti „červenej totalite“ sa v strednej Európe postupne transformovala do egoizmu konsolidujúcej sa každodennosti revitalizovaného kapitalizmu. Tak to už býva: solidarita ľudí združených „za niečo“ či „proti niečomu“ sa dlho udržať nedá. Napriek tomu **solidarita prekázla aj do postkomunistických režimov.**

Všimol si to aj kňaz Jozef Tischner (poľský teológ a filozof), ktorý ju vnímal ako vzácne, hoci nedocenené dedičstvo po rozpadnutom režime. V spoločnosti, kde skoro všetci, či už verejne, alebo utajene, **konzumovali víťazstvo nad komunizmom.** V uvoľnenom priestore po totalite, kde sa najskôr nebadane, ale postupne čoraz okázalejšie, začala formovať „**nová nerovnosť**“. Aj vďaka tomuto trendu sa solidarita, už nie solidarita v boji „za niečo“ či „proti

niekomu/niečomu“, **stala najmä solidaritou „s niekým“**. Najskôr v lokálnej, ale neskôr aj v kontinentálnej a globálnej aréne. Ako solidarita horizontálna i ako solidarita vertikálna.

Horizontálnu solidaritu sme sa kedysi učili rozlišovať aj pod pojmami pozornosť, záujem, empatia, súcit, sústrasť, účasť či pomoc ľuďom na rozličný spôsob postihnutých. Táto solidarita však po nežnej na istý čas stratila v spoločnosti rezonanciu. (S výnimkou hlučnej, ale lajdáckej solidarity s obeťami totalitného režimu.) Ba zdalo sa, že solidarita na troskách komunizmu chradne.

Liberál Ralf Dahrendorf, nemecký sociológ s titulom anglického lorda, to postrehol už rok po „ostatnej jari národov Európy“. Napísal: „Z Európy, ktorú ovládla krutá, darwinisticky selektívna konkurencia každého proti každému, sa vytráca solidarita. Základná hodnota modernej európskej civilizácie...!“

Dahrendorf tento trend postrehol už v prvých rokoch po veľkom kolapse komunizmu. Vývoj jeho obavy potvrdil. V priebehu nasledujúcich pätnástich rokov sa počet odborárov v Európe znížil o dve tretiny. A neoliberalný establišment začal spochybňovať a ostrakizovať aj ďalšie bunky občianskej sebaobrany. Napríklad mimovládne, neziskové organizácie či občianske združenia. Upiera im právo pôsobiť vo verejnom priestore. Prichádzať s podnetmi, kontrolovať a kritizovať. A v prípade potreby aj demonštrovať proti prehmatom svojich zástupcov v orgánoch štátnej moci a správy.

(Volili ste? Tak čo ešte hľadáte vo verejnom priestore?)

Ťažko vymyslieť väčšiu urážku aktívnej verejnosti. Z úst ľudí, ktorí ešte nedávno do omrzenia vzývali a okiadzali „občiansku spoločnosť“. Ktorí z tribún pripomínali občanom, že sú zdrojom všetkej, ústavou garantovanej moci v štáte. Hoci: už vtedy, podaktorí z presvedčenia, iní z vypočítavosti, pripravovali postupnú privatizáciu a kolonizáciu verejného priestoru. To všetko ľudí uráža, popudzuje, zraňuje. A plody zranenej ľudskej dôstojnosti generujú sklamanie, nespokojnosť, vzbury. Stali sa zdrojom narastajúcej, pulzujúcej nestability. Nielen u nás.

Vidina univerzálnej solidarity sa v náruči neoliberalného kapitalizmu premenila časom na karneval solidarít v najrozličnejších prevlekoch: sociálno-demokratickom, kresťanskom, národnom, ba (podľa liberálov starého razenia) aj v liberálnom.

Pripomeňme si, ako klasickí liberáli siedmimi slovami, stručne a vyzývavo, definovali svoj program, svoj svetonázor: **„Rob, čo chceš, pokiaľ tým neškodíš iným!“** Užitočná zásada. **Až**

neskôr si viacerí uvedomili, že neškodiť iným je málo! Že ľuďom treba aj pomáhať. Vo svete, kde ešte aj dnes miliarda ľudí hladuje a ďalšie dve miliardy žijú za menej ako 2 doláre na deň. Vo svete, kde v dôsledku vojnových konfliktov, zmien klímy či trikom neokolonializmu putuje za vidinou lepšieho života zhruba 300 miliónov ľudí. Vo svete, kde obchod so zbraňami, drogami, migrantmi a „bielym mäsom“ vynáša najviac peňazí. Špinavých i vyčistených.

Podľa Tischnera je „solidarita plodom svedomia. A svedomie je Boží hlas v každom z nás. Pretože Boh, ktorý nehovorí hlasom svedomia, nie je skutočným Bohom, ale bôžikom...“ Pretože dobrá politika je politika presýtená duchom solidarity, snahou, aby človek neublížoval človeku, ľuďom. A solidarita je duchom dialógu s cieľom dosiahnuť spoločnú pravdu.“ Liberáli síce obvykle Tischnera necitujú, ale mnohí (tí sociálni a kresťanskí) s ním, hoci nevedomky, tento názor zdieľajú.

Tí, čo takýto postoj nezdieľajú, premenili sa svojho času na neoliberalov. A neoliberali, tí solidaritu považujú iba za podozrivú, ba falošné zaklínadlo, za melodrámu z repertoáru komunistov. V lepšom prípade za úchylku, ktorej „rafinované úroky na city“ umožňujú udržiavať pri živote „žalostne neproduktívny sociálny (opatrovateľský) štát“.

Je prekvapujúce (či zákonité?), že sa počas desaťročí prirodzeného i propagandou riadeného oslabovania horizontálnej solidarity opäť objavila na scéne aj solidarita vertikálna. Najprv ako spomienka na „zlatú dobu kapitalizmu“. Na obdobie, keď popri prvých cynických „žralokoch“ pôsobili v aréne najmä podnikatelia, ktorí svoje komerčné úspechy zdieľali aj so svojimi zamestnancami. A túto vertikálnu solidaritu vnímali ako záväzok, ako zodpovednosť, ako povinnosť.

Aj vertikálna solidarita sa však s globálnym a nezvratným úpadkom strednej triedy rýchle vytráca. Štedré projekty filantropických miliardárov (Gates, Buffet a tutti-quant) na tom nič nezmenia. Ani melodramatické inscenácie charity či honosné aukcie vydražovaného utrpenia a maškarády okázalého milosrdenstva. Ba čo viac: okamžitá a paralelná prítomnosť všetkých nešťastí ľudstva vedie k hromadnej otupelosti, k umŕtvovaniu skutočnej, nezištnej solidarity.

Mafia dobročinnosti globálne, spoza režijného pultu v televíznom štúdiu, s víťazným úsmevom prerozdeľuje svoje dary. Väčšinou preležané strategické zásoby, nepredajné produkty, ktoré už vychádzajú z módy, ba aj peniaze, z ktorých sa viac ako polovica vracia do

vlasti filantropov v podobe nezdanených ziskov, vysokých miezd expertov na rozvojovú pomoc či surovín, ktorých cena sa dlhé roky udržuje na rovnakej, nízkej úrovni.

V mediálnom hluku obvykle celkom zaniká skutočná solidarita tisícok dobrovoľníkov, ktorí kompetentne, ale pokorne, neraz zadarmo, v neľahkých podmienkach, často v ohrození života robia všetko pre to, aby z tej pomoci mali osoh najmä tí, pre ktorých bola určená.

Na jednom sa zhodneme takmer všetci: **Žijeme vo svete, v ktorom sa produkuje čoraz viac bohatstva, ale toto bohatstvo (aj pod rúškom falošnej solidarity) sa prerozdeľuje čoraz nespravodlivejšie.** Nemá význam citovať najrozličnejšie štatistiky. Je jedno či desať, alebo tisíc rodín akumuluje viac bohatstva ako polovica obyvateľov Zeme (3,9 miliaárd ľudí).

Jedno je isté: táto nevybalansovaná polarizácia generuje nespokojnosť, nestabilitu, konflikty. Bez ohľadu na to, či sú tieto javy nepredvídanými, kolaterálnymi škodami procesu globalizácie, alebo imanentnou súčasťou systému. (Neskorého, neoliberalného, digitálneho, na nekonečný hospodársky rast orientovaného kapitalizmu.)

Klasiци politickej ekonómie, zľava i sprava, predpokladali, že sa živelný rast časom spomalí. A časom sa premení ak nie na nulový, tak aspoň na rast udržateľný. Pretože zdroje, prírodné, ľudské (tie obnoviteľné) neumožňujú nekonečnú akumuláciu kapitálu, nekonečný rast.

Málokto z klasikov predvídal, že novým, mimoriadne produktívnym zdrojom akumulácie sa stanú služby. V postindustriálnej ére najmä služby digitálneho, zatiaľ ešte nezdaňovaného kapitalizmu. Systému, ktorý dnes nepremieňa na zisk iba prírodné suroviny a ľudskú prácu, ale aj naše informácie, ktoré (zatiaľ nevedomky a zadarmo) produkuje. A tento, priznajme, ani teoretikmi ľavice nepredvídaný zdroj akumulácie kapitálu, predlžuje na neurčito obdobie fatalistického rastu. A zároveň prehľbuje aj poruchy „tohto typu kapitalizmu“. Poruchy, ktorých fatálne dôsledky ani prebúdajúca sa solidarita nedokáže eliminovať.

Tento vývoj totiž ničí, rozkladá, ale nerecykluje sociálny kapitál, toto tmelivo organicky sa vyvíjajúcich spoločností. **Podkopáva dôveru v inštitúcie štátov, oslabuje nádej ľudí v lepšiu budúcnosť, ubíja solidaritu.** A posilňuje vplyv najrozličnejších subverzívnych, konšpirujúcich síl. Palivom tohto trendu je (zdá sa, že na všetkých kontinentoch) najmä deštruktívna energia zranenej ľudskej dôstojnosti.

„Deštruktívna energia zranenej ľudskej dôstojnosti je zdrojom masovej nespokojnosti, živelných i organizovaných protestov, rebélií, vzbúr, povstaní, geríl, vojen v lokálnych, regionálnych i globálnych kulisách. A v ostatných rokoch i zdrojom masovej „hoaxovej“

subverzie na sieťach. Tento proces na rozličný spôsob rozkladá demokraciu. Najmä tým, že vytvára podmienky pre nástup nových „spasiteľov sveta“ v starých i nových kabátoch.

Dôstojnosť človeka má prídych transcendentna. Dôstojnosť je súčasťou (ochranným obalom) každej rozumom vybavenej bytosti, ktorým nás obdaril stvoriteľ, či už to bol boh, alebo príroda. S dôstojnosťou sa rodíme, dôstojnosť dedíme, dôstojnosť môžeme nadobudnúť v rodine. Dôstojnosť je fundamentálnou prísadou našej ľudskej integrity... Dôstojnosť je imanentnou, transcendentnou súčasťou vedomia bytosti, ktorú nazývame Homo sapiens. Dôstojnosť (the dignity; die Wuerdigkeit) je čosi ako sebaúcta. Zakorenená v pocite (istote), že si ako človek, pozemšťan, rovný medzi rovnými, že si (ak veríš) dieťkom božím, ktoré stvoriteľ stvoril na svoj obraz a dal mu tie isté šance ako iným dieťkam...

O dôstojnosť sa nemôžeš pripraviť sám. Môžu ťa o ňu pripraviť iba iní... Tí, čo ťa zaznávajú, ponížujú, degradujú, marginalizujú, nespravodlivo s tebou nakladajú, zosmiešňujú ťa, krivdia a nútia ťa naplno vychutnať svoju bezmocnosť... Jednotlivci, zamestnávateľa, úrady, korporácie, režimy...Tí všetci ťa môžu pripraviť o dôstojnosť.

Nielen vtedy, keď ťa prinútiť plaziť sa a prosíkať o milosrdenstvo pre seba, pre rodinu, pre niekoho blízkeho... Ale najmä vtedy, keď ťa v rámci pravidiel čoraz brutálnejšieho, darwinisticky selektívneho, globálneho lunaparku pripraví o status žiteľa rodiny; keď ťa premyslene, neraz za tvoje peniaze ohlupujú; keď ťa prefíkane pripravujú o legitímne, osvedčené nástroje občianskej sebaobrany, o odbory, verejnoprávne, nezávislé médiá; keď rafinovane spochybňujú legitimitu občianskeho sektora; keď pomocou kampaní zaháňajú kritických intelektuálov do spoločenského podpalubia...“ (Citované z knihy *Two up: 39 mailov o svete, v ktorom žijeme. Autori: Fedor Gál a Eugen Gindl. Vydal: Ivan Štefánik, 2006.*) Zranená ľudská dôstojnosť však skoro vždy dokáže produkovať najrozličnejšie produkty solidarity.

Koncom šesťdesiatych rokov som štyri semestre pobudol na Freie Universität v Západnom Berlíne. Tam som ja, študent z Bratislavy, plný sovietskou inváziou rozbitého étosu Pražskej jari, spoznal mladých ľudí, ktorí svet vnímali ináč ako ja. Patrili k povojnovej generácii mladých „západniarov“, ktorí už dávnejšie mali cestovné pasy. Mohli cestovať a študovať tam, kde len chceli a počas „šťastných šesťdesiatych rokov“ tento dar aj výdatne využívali. Objavovali svet vo vlastnej réžii, svet za svoje, opovrhujúc predsudkami, spoliehajúc sa najmä na vlastný inštinkt a rozum.

Bola to generácia vojnových a povojnových detí, ktorá dospela a začala klásť rodičom nepríjemné otázky. A odklínali tak, nielen v Nemecku, ideológmi „zapečatené dejiny“. V 60. rokoch minulého storočia títo mladí ľudia znovu objavovali svet z akejsi záhadnej, ušľachtilej, vnútornej potreby. Na všetkých kontinentoch, bez pomoci cestovných kancelárií, ale s otvorenými očami a ušami.

Na cestách trávili celé mesiace, ba aj roky. Mimo sterilných turistických enkláv, v kontakte s reálnym životom domorodcov a živej komunikácie s nimi. Jedným z cenných plodov týchto ciest bolo **nadobudnutie pocitu „globálnej identity“, ktorá doplnila ich identity rodinné, lokálne, národné či kontinentálne.**

Možno najvzácnejšou korisťou týchto cestovateľov však bol individuálny, „**súkromný internacionalizmus**“. Súcit, solidarita s poníženými, zneužívanými, vykorisťovanými pozemšťanmi, obyvateľmi toho istého sveta. O svojich zážitkoch hovorili po návratoch s pohnutím, neraz so slzami v očiach. Vtedy som pochopil, o čo pravdivejší, intenzívnejší, produktívnejší je tento súkromný internacionalizmus **oproti (vtedy nášmu) internacionalizmu kolektívnemu. Tejto stranou a vládou zhora deklarovanej, zošňurovanej, usmerňovanej byrokratickej solidarity.** Tá, ako vieme, bola jedným zo zaklínadiel komunistickej propagandy v službách štátneho záujmu. A zbraňou v boji o prerozdelenie vplyvu vo svete. S poznámkou pod čiarou: Pomáhame iba „tým našim“.

Pre desaťtisíce ľudí z tejto generácie a ich nasledovníkov sa uplatňovanie solidarity (tejto fundamentálnej hodnoty európskej civilizácie) v reálnom živote stalo zmyslom a náplňou života. Doma i v Treťom svete. Vracali a vracajú sa tam (oni a ich potomkovia) ako odborníci, inžinieri, poľnohospodári, lekári, neraz opakovane, na celé roky. Často bez adekvátnej odmeny. Na rozdiel od „rozvojových zlatokopov“, ktorých mzdy za „rozvojovú pomoc“ tvoria neraz až dve tretiny investície, ktorú realizujú.

Masová migrácia a jej dôsledky **si vynútili zorganizovanie zdola vynútenej, sebaobrannej solidarity.** Rozhodnutia zoskupenia G20 (EÚ plus 19 najrozvinutejších krajín) urobiť všetko pre to, aby bieda, vojny (ale aj zmeny klímy) nenútili ľudí emigrovať, ale ostať doma, vo svojej dedine, vo svojej krajine, na svojom kontinente. Zabezpečiť pre nich dôstojnú kvalitu života. Dúfajme, že tento najnovší prejav vertikálnej, hoci vynútenej solidarity sa organicky prepája s osvedčenými i novátorskými prejavmi solidarity horizontálnej. Na všetkých úrovniach. Aj keď skeptici, možno predvídavo, kuvikajú. Napríklad Pascal Bruckner: „Náš záujem o nešťastníkov na celej zemi je rovnako silný ako dočasný. Jeden úprimný vzlyk

vytláča ďalší... Sústrast', táto celkom moderná schopnosť trpieť spolu s nešťastníkmi, je podriadená najpremenlivejšiemu zo všetkých zákonov: zákonu rozmaru... Naše srdcia pracujú na striedavý prúd, ktorý generujú čoraz rýchlejšie obiehajúce informácie... Ibaže: prostriedky hromadného šírenia informácií počas ostatných rokov otriasli kategóriami pravdy a lži. Pravda vytlačila dôveryhodnosť, nakoľko už všetci vieme, že aj priamy prenos (na živo) možno zmanipulovať.“

Dôvera (Rudolf Dobiáš)

Pred niekoľkými desiatkami rokov som bol baníkom v uránových baniach. Práca to bola neľahká, možno ťažšia ako v uhoľných baniach, ak nie pre nič iné, tak preto, že kameň, prerastený smolincom, je ťažší ako uhlie. Okrem toho ťažba uhlia bola viac mechanizovaná ako dobývanie rudy, zakliatej v kameni. V obidvoch prípadoch však baňa predstavuje nevyspytateľnú jamu, ktorá má veľa spoločného so sfingou – neprezradí, o čom mlčí. Preto každý odfaraný deň či noc, začínajú baníci známym pozdravom Zdar Boh! S tým pozdravom sa akosi ľahšie vstupovalo do klietky, ktorá baníkov spúšťala do veľakrát horúcich útrob zeme. Aj za ateistického komunistického režimu sa ten pozdrav používal, aspoň v tomto prípade tradícia zvíťazila nad ideológiou.

Práca v bani je založená na nespísanej zmluve medzi baníkmi. Tá vychádza zo skutočnosti, že v bani je každý baník rovnakou mierou ohrozený, preto v prípade nešťastia platí mušketerska zásada „Jeden za všetkých, všetci za jedného“. Tá zásada platí dôsledne a za každých okolností. Ak v bani potrebujete pomoc, nemusíte sa obávať, že si nikto nevšimne vašu momentálnu neschopnosť zvládnuť problém, určite vám niekto podá pomocnú ruku. Bez dôvery človeka k človeku by bol život ako uschýnajúci strom. Možno by aj banícke remeslo bez nej vyschlo ako potok v čase dlhodobého sucha. Dôvera však nie je iba záväzok, ale aj bremeno, ktoré si človek dobrovoľne pridá k svojmu údelu. Prvý raz v živote som to pocítil, keď ma zadelili do partie bankských „drevičov“. Bolo nás šesť alebo osem, možno i desať, už si presne nepamätám, koľkí sme boli, stávalo sa, že ak to okolnosti vyžadovali, rozdelili sme sa na dve partie a robili sme na dve smeny. Našou prácou bolo – zjednodušene povedané – zaisťovať bankú bezpečnosť. V tých časoch sa na zabezpečenie bezpečnosti bankských chodieb, nárazísk (miesta, kam sa vozíky s ťažbou zbíhali a odkiaľ putovali na povrch) i tzv. komínov (vertikálne razené vetracie šachty, aj únikové cesty, spájajúce jednotlivé poschodia) používalo drevo. Obrovské kmene, ktoré by človek rukami sotva objal, sa používali na výdrevu vysokých a širokých nárazísk, drevo spracované na hranoly alebo dosky, prípadne narezané a naštiepané na určitú šírku, sa používali pre zabezpečenie konkrétnych pracovísk. Pri všetkých činnostiach si baníci uvedomovali, že každý z nich je ostrovom v kamennom mori a že nad ich hlavami visí Damoklov meč – nevyspytateľná skala, ktorá neraz dokázala obrovské kmene, chrániace nárazisko, polámať ako zápalky. Videl som to na vlastné oči. A tak keď mi moji druhovia pri rekonštrukcii komína, ktorého nosné časti

boli poničeného vodou, vložili do ruky elektrickú lampu a povedali: „Si z nás najmladší, máš lepšie oči ako my, dávaj pozor, či sa niečo nad našimi hlavami pri robote nepohne,“ nevyskočil som od radosti, že nebudem musieť udierať ťažkým kladivom na podpery a brvná, podopierajúce strop a zaistujúce boky únikovej chodby, ale stuhol som ako cencúľ, roztriasli sa mi ruky a podlomili nohy. Uvedomil som si, akú veľkú zodpovednosť vložili moji druhovia na moje ešte nevytrénované plecia. Ich život a zdravie viseli na tenkej nitke mojich zmyslov, zraku a sluchu. Oči ma boleli od pozerania, uši od načúvania, mojej pozornosti nesmel ujst' ani kamienok, vypadnutý zo skaly, otriasajúcej sa pri každom údere ťažkého kladiva. Vtedy, našťastie, všetko dobre dopadlo.

Tento môj prvý test zodpovednosti ma poučil o dôležitosti dôvery v živote človeka. Dieťa dôveruje rodičom, žiak učiteľovi, pacient lekárovi, športovec trénerovi, stavebník projektantovi, murárovi, elektrikárovi či inštalatérom, účastník konkurzu dôveruje výberovej komisii, občan sa spolieha na štátne orgány, že mu zaistia bezpečnosť, zaručia spravodlivosť a rešpektovanie jeho prirodzených práv. To je však len jedna strana zlatej mince dôvery. Na druhej strane je zoznam tých, ktorí si denne uvedomujú, že nesmú zradiť dôveru dieťaťa, žiaka, pacienta, športovca, stavebníka, občana atď. Každý deň tisíce, ba milióny ľudí skladajú test dôvery bez toho, aby si to uvedomovali.

Zároveň však tisíce, azda aj milióny nezodpovedných zodpovedných kašľú na dôveru, ktorú do ich rúk a rozhodnutí vkladajú deti, študenti, nemocní, milovníci športu, po uši zadlžení stavebníci, účastníci konkurzov, bezradní občania. Sklamanie tých, ktorí vsadili na dôveru, sa stane ich doživotnou traumou. Fiktívne konkurzy, ktorých víťaz je vopred určený, nie sú iba záležitosťou známych veľkoplošných „káz“, ale šarapatia aj v nižších poschodiach. Stranícki, veľakrát nekompetentní nominanti, majú prednosť pred vzdelanými a rozhl'adenými účastníkmi konkurzov. Slovné spojenie „strana a vláda“, relikť z minulého režimu, sa ešte stále nosí. A to aj napriek tomu, že strana a vláda desaťtisíce občanov pripravila o právo realizovať sa vo svojom odbore.

Ešteže banskí záchranári nenesia stranícke tričká. Kde ide o život, tam sa odkladajú aj stranícke legitímácie. Predstavme si, že sme v bani a nad hlavami nám visí neviditeľná a nevyspytateľná skala. Striehne na našu slabú chvíľku, sekundu nepozornosti, ktorá náš život môže na nepoznanie zmeniť. Najväčšie banské katastrofy zapríčinili tlaky zhora, z nadložia. Preto sa treba mať na pozore a vedieť, na koho sa v prípade nešťastia máme obrátiť a či mu môžeme dôverovať. A či sú únikové šachty dostatočne zabezpečené. Zdar Boh, priatelia!

Čo dáš, to dostaneš (zjavná dôležitosť ľudskosti) (Peter Tatár)

„Lhostejnosť k druhým a lhostejnosť k osudu celku je presne tým, čo otvára dvere zlu.“

(Václav Havel)

Solidarita je esenciou súdržnosti ľudstva. Týka sa nás všetkých. Každý zažíva dobro, keď ho iný človek podporí. Úsmevom, slovom, radou, činom...

Ľudskosť je viac ako celý svet. Solidarita je sila spájajúca ľudí. Solidarita je nevyhnutnosť pre ľudské dobro.

Solidarita je najľudskejší spôsob, ako vnímať iných ľudí. Zaujímať sa a pomáhať druhým. Vždy, keď treba. Nepomáhať len sebe. A zažívať radosť za spoločne pestované dobro.

Solidarita je najlepší spôsob, ako vnímať sám seba. Moje skutky hovoria o mojom svedomí, o mojej duši, o mojej rodine, o mojom svete. Solidarita je v ňom vždy väčšia ako sebeckosť.

Poveriť pomocou úrady, keď si niekto „nedokáže pomôcť sám“, to nie je solidarita. Nestačí, ak väčšina prijme o tom zákony. Nezvyšuje sa tým súdržnosť ľudí a ľudských spoločenských vzťahov. Je to len dohodnutý mechanizmus, ktorý v druhom vidí skôr verejný problém ako živého človeka. Solidarita začína, ak ju ľudia na oboch stranách prežívajú ako vlastný záujem.

Solidarita rastie, keď ju vedome a z vlastnej vôle pestujem. Bez mojej účasti na osude druhých je súdržnosť ľudstva oslabená. Solidarita je mnohorozmerné ľudské zrkadlo. Vidím v ňom sám seba v druhých. Iní sa môžu vidieť cezo mňa. Solidarita rozširuje spolupatričnosť.

K solidarite patrí aj prijatie pomoci. Ľudskosť a dobro môžem inému hneď vrátiť. Prijatie účasti, pomoci a podpory nie je pasívne. Ľudskosti sa nemusím brániť, ale ani si ju nemôžem vynucovať.

Poctivosť a zodpovednosť sú solidárne prednosti. Podporou druhých ľudí rastie aj moje dobro. Dobro ľahko rozlíšim v zrkadle spoluzodpovednosti voči druhým. Spolupatričnosť, podpora, účasť, spoľahlivosť, súdržnosť. Najúžasnejšie je, že dobro je dostupné každému. Záleží na mne, čo urobím.

Deti so zle rozdanyými životnými kartami (Milan Fico)

Ako sa menila ochrana detí v minulosti a aké spoločenské súvislosti predchádzali jej aktuálnej podobe? Aké nástroje sa používajú v jej poskytovaní dnes a čo považujú za dôležité ľudia, ktorí s ohrozenými deťmi pracujú v prvej línii?

Pred nástupom modernity, detstvo, tak ako ho poznáme dnes, neexistovalo. Deti vykonávali rôzne práce, boli často vnímané ako skazené, prevládala ich kontrola. Zavrnutie alebo neprijatie komunitou boli vážnym ohrozením pre deti. Nástroje ochrany boli charakteristické svojvôľou. Vyplývali z tradičného panstva alebo z jednoduchej podoby kresťanského milosrdenstva. V niektorých situáciách ochrana chýbala: usmrtenie pre nesprávne pohlavie, pomsta nepriateľovi, náboženské motívy, spoločenské odsúdenie ženy. V iných sa zvykla uplatňovať: záchrana sirôt po vojnových konfliktoch, okolnosti dedenia majetku. Opustené deti sa nachádzali v sirotincoch pri kláštoroch, v nemocniciach, v útulkoch, spolu s dospelými a starými ľuďmi v zlých hygienických podmienkach. Častá bola smrť v dôsledku nedostatočnej starostlivosti. Objavujú sa prvé otočné zaradenia na odloženie novorodencov.

S príchodom modernity sa mení vnímanie detstva a nástroje ochrany. Do popredia prichádza predstava zraniteľného, iracionálneho dieťaťa, ktoré treba formovať tak, aby sa stalo samostatnou bytosťou. Význam nadobúda socializácia a podpora. Za ohrozenie sa považuje nedostatok autority, narodenie v nemanželskom vzťahu, absencia kázne. Prevažuje idea neprispôsobivého dieťaťa. Podriadenosť tradičnému panstvu je na ústupe. Začína vznikať štátny monopol ochrany v podobe byrokraticky organizovaného riadenia, upúšťa sa od selektívnych prístupov. Nové postupy odvodzujú svoju legitimitu od obecných noriem so záväznými pravidlami.

V období Rakúsko-Uhorska vzniká prvý komplexnejší systém sociálnej starostlivosti. Ide o raný pokus riešiť rodinné problémy cielenejšie. Zakladajú sa prevýchovné ústavy a polepšovne. Počas obdobia prvej Československej republiky sa okrem cirkvi a štátu angažujú aj obce a rôzne spolky. Vymedzené sú legislatívne normy zamerané na osvojenie. Do úzadia ustupuje detská manuálna práca, potrebná pre prežitie rodiny.

Počas druhej Československej republiky sa ideály spravodlivej spoločnosti premieňajú na ideológiu prispôsobujúcu realitu na svoj obraz. Hľadá sa nepriateľ, vzniká spoločenské násilie. Od rodinného a individuálneho „ja“ sa prechádza ku kolektívnemu „my“. Za

ohrozenie dieťaťa sa považujú odchýlky od predstáv socialistického človeka. Politiky zamerané na ochranu a pomoc vedú k vyvlastneniu rodinných funkcií štátom. Problémy rodín v kríze sa riešia izoláciou detí od rodičov. Vytvára sa monopol detských domovov, ktoré sa prezentujú ako rovnocenné alternatívy výchovy a starostlivosti v rodine. V ochrane sa presadzuje ideologický prvok kolektivismu, ktorého dôsledkom je inštitucionalizmus. Zariadenia vykazujú internátny, represívny charakter, sú izolované od širšej komunity a stávajú sa nástrojom jednoduchých riešení zložitých problémov. Ich skutočným cieľom je podporiť zamestnanosť regiónu, poskytnúť pracovné miesta dospelým, v mene udržania spoločenskej stability. Nerešpektujú sa názory a potreby dieťaťa, ktoré je manipulované do roly pasívneho prijímateľa pomoci. V polovici 60. rokov prichádza k opätovnému posilneniu rodinných riešení. V zariadeniach sa kladie väčší dôraz na sociálne a výchovné funkcie, vytvorenie vzťahu a posilnenie rodinných väzieb s dospelými osobami.

Po roku 1989 prichádza k oslobodeniu od štátnej represie. Príčiny spoločenských problémov sa individualizujú. Za svoj život si každý zodpovedá sám. Zlyhanie je nedostatok snahy. Dopady štrukturálnych zmien na rodiny sú podceňované. Otázky solidarity sa redukujú na trhové vzťahy a pragmatické prístupy „homo economicus“. Stúpa význam neodňateľných ľudských práv, ktoré od narodenia patria aj dieťaťu. Dôraz sa kladie na rešpektovanie a vypočutie jeho názoru, napĺňanie detských potrieb. Za prechod do dospelosti sa považuje odchod od rodičov a schopnosť samostatne sa živiť. Ohrozenie je konfrontácia s akýmkoľvek násilím. Z politik ochrany mizne ideologický kontext. Základom štátnych opatrení sa stáva Dohovor o právach dieťaťa. Začína sa rozvíjať debata o pluralite poskytovateľov náhradnej starostlivosti, do aktivít pomoci sa zapája občiansky sektor. Štát prestáva byť konkurentom rodiny a mení sa na garanta ochrany detských práv. Najdôležitejšia je včasná pomoc rodine s cieľom predísť vyňatiu dieťaťa. Detské domovy strácajú na dôležitosti, stáva sa z nich posledná poistka, keď všetky ostatné alternatívy zlyhávajú.

Ako sa prejavuje solidarita v ochrane detí v súčasnosti a prečo nemusí garantovať bezpečie ani dnes? Solidarita znamená kooperáciu v mene spoločného záujmu. Jej zmyslom je podpora dôstojnej existencie, ochrana najslabších, zabránenie prepadu na okraj spoločnosti. Je tmelom komunity. Výsledkom nemá byť utopická predstava života bez prekážok, ale odstránenie bariér tam, kde iní majú cestu. Solidarita sa stáva súčasťou politik ochrany vtedy, ak sa zameriava na rodiny, ktoré nezvládajú spoločenské tlaky, vyplývajúce z individuálnej voľby v situáciách neumožňujúcich ovplyvnenie podmienok svojho rozhodovania. Legislatívne ich tvorí sieť opatrení, ktoré cielia na tri veľké skupiny detí.

Prvá skupina vyrastá v domácnostiach, nachádzajúcich sa v riziku straty nevyhovujúceho bývania, alebo v rodinách, ktoré o svoje bývanie už prišli. Rodičia čelia nepriaznivej sociálnej situácii, sú dlhodobo nezamestnaní. Prítomné môže byť aj domáce násilie alebo nadmerné užívanie alkoholu. Ak deti nie sú klientmi krízových stredísk, väčšinou o nich nikto nevie. K tomu treba pripočítať tisícky ďalších, ktoré sa nachádzajú v náhradných rodinách. Ide o druhú skupinu, ktorá už nemôže žiť s rodičmi v jednej domácnosti. Najčastejšími príčinami sú zlá sociálna alebo medziľudská situácia, tvoriaca vážne prekážky výchovy. Tretia skupina je umiestnená v zariadeniach náhradnej starostlivosti – najmä v detských domovoch. Ide o najzraniteľnejšie deti, ktoré väčšinou nemajú vo svojom okolí blízku osobu, na ktorú by sa mohli kedykoľvek s dôverou obrátiť. Budúcnosť štátnych detí sa preto považuje za najneistejšiu. Spoločne so skupinou prijatou do náhradných rodín tvoria viac ako jedno percento z celej detskej populácie. Ako sú na tom uvedené tri skupiny s opatreniami sociálnoprávnej ochrany a ktoré témy dominujú v alternatívach pomoci?

Rodina je v starostlivosti a výchove nielen najvhodnejšou, ale súčasne aj najrizikovejšou sociálnou inštitúciou. Je idealizovaným priestorom so zatvorenými dverami. Za normálne sa považuje nezájem spoločnosti o to, čo sa deje v jej vnútri. Závažné formy zlého zaobchádzania sú pritom rozšírené najmä v rodinách. Na mieste je téza, do akej miery neviditeľné bariéry v spoločnosti vedú k rôznym formám vylúčenia, ktoré môžu následne súvisieť aj so zlým zaobchádzaním s deťmi. Nie je jasná hranica, kedy má komunita alebo štát právo zasiahnuť a kedy dochádza k momentu, že situácia je taká závažná, že ochrana dieťaťa musí automaticky dostať prednosť pred rodinným súkromím. Do veľkej miery ju ovplyvňuje pozornosť konkrétnych ľudí z najbližšieho okolia: príbuzných, školy, lekárov, kurátora. Najvážnejšie prípady spadajú do pôsobnosti sociálnoprávnej ochrany štátu. Sociálni pracovníci majú v popise práce urobiť všetko preto, aby udržali rodinu pospolu a súčasne zaistili bezpečie dieťaťa. Existujú možnosti poradenských služieb, sociálne, výchovné programy, uloženia výchovných opatrení, služby krízových stredísk. Aj keď podrobné údaje o tom, ako to v praxi funguje, nie sú k dispozícii, v identifikácii zlého zaobchádzania sa diskutuje viacero tém. Ak sa o zlej situácii detí v rodinách niekto dozvie, zväčša ide už o vypuklý problém, ktorý je možné riešiť iba represiou. Existuje tu tiež riziko subjektívnych rozhodnutí, ktoré prichádzajú často neskoro a majú povahu predbežných opatrení hasiacich akútne prípady. Rizikom sa stáva zjednodušené posudzovanie, bez hĺbkového zváženia všetkých súvislostí alebo nerešpektovanie najlepšieho záujmu dieťaťa v podobe dôkladného vypočutia jeho názoru. Súdom veľakrát stačia závery kolíznych opatrovníkov, ktorých

rozhodnutia sa bližšie neskúmajú. Na prvé miesto môže byť potom dávaný nerušený chod úradu – manifestujú svoju efektivitu, pričom latentné funkcie ostávajú naďalej skryté. S tým súvisí aj ďalšia téma: veľké počty detí na jedného sociálneho pracovníka. Aj keď boli stavy posilnené o rodinných asistentov, otázka času potrebného na prácu s rodinou zostáva stále aktuálna. Ku skutočnej terénnej sociálnej práci prichádza ojedinele, pričom jej čas nemusí postačovať na vytvorenie funkčného vzťahu, ani na dosiahnutie reálnych zmien. Ak aj k zlepšeniu dôjde, väčšinou nie je dlhodobou udržateľné. Treťou diskutovanou témou je verejný tlak. Ak systém sociálnoprávnej ochrany nekoná, tak na konci môžu byť tragické následky (prípady Lucie). Sociálni pracovníci môžu vo verejnosti podporovať aj stereotypnú predstavu chladných úradníkov, ktorí svojvoľne „odtrhávajú“ deti z rodín (film Kolja). Diskutovanými témami sú aj pracovná organizácia a z nej vyplývajúca potreba špecializácie, supervízie, finančné ohodnotenia, otázky zlepšenia kvality terénnej sociálnej práce. Najnovšie je to aj oddelenie pomocnej a kontrolnej zložky či posilňovanie koordináčnych stretnutí, za účelom zlepšenia postupov prevencie násillia.

Druhá skupina ohrozených detí je prijímaná do náhradných rodín. Náhradnými rodičmi môžu byť rodinní príbuzní alebo iní dospelí bez príbuzenského vzťahu. Stačí, ak sa rozhodli medzi sebou prijať niekoho ďalšieho. Pestúni prechádzajú prípravou, dostávajú finančné príspevky od štátu. Prijaté deti majú naďalej kontakt s mamou alebo otcom, náhradná rodina ich iba zastupuje. Rizikové dôvody odlúčenia sú veľmi podobné ako u prvej skupiny. Ide o domácnosti s vážnymi problémami najrôznejšieho charakteru, vedúce k zanedbávaniu alebo iným objektívnym prekážkam pri výchove. Údaje poukazujú na stúpajúci trend počtu detí v náhradných rodinách. Podobné je to aj pri ich porovnaní s počtami v zariadeniach: v absolútnych číslach sa nožnice roztvárajú v prospech rodín a nie k umiestňovaniu do inštitucionálnej starostlivosti. Na druhej strane, v posledných rokoch dochádza k poklesu pestúnskych a profesionálnych rodičov v detských domovoch. Narastá tiež počet predčasných ukončení pestúnskej starostlivosti. Aj keď zatiaľ ide o pomerne malé zmeny, tento trend môže naznačovať ťažkosti do budúcnosti.

Náhradní rodičia nesmú mať pocit, že ostali na všetko sami. Za veľmi dôležitú považujú možnosť dostupnej odbornej pomoci, v rámci ktorej by mohli zdieľať svoje skúsenosti. K dispozícii sú programy úradov práce, akreditovaných subjektov v podobe psychologických služieb, podujatí vzájomného stretávania. Ak služby nie sú dostupné, v kombinácii s ďalšími rizikovými faktormi (zlá kvalita vzťahov s biologickými rodičmi, konflikty s ostatnými deťmi doma alebo v škole, iné problémy, na ktoré noví rodičia nie sú

pripravení) môže prísť na žiadosť pestúna k predčasnému ukončeniu. Tieto síce nebývajú časté, ak sa ale vyskytnú, ide o veľmi ťažké obdobie s následným odchodom do skupinovej starostlivosti detského domova. Psychológovia tvrdia, že problémové dieťa neexistuje. Existuje iba také, ktoré má problémy v dôsledku toho, čo zažilo nie vlastnou vinou a potrebuje pomoc. Témy, ktoré náhradní rodičia otvárajú, sa týkajú lepších možností psychologického poradenstva, dostupnejšej vzájomnej informovanosti, oficiálnych kanálov pomoci, úpravy vzťahov s biologickou rodinou (práva vs. povinnosti) alebo finančných príspevkov. Navyše majú pocit, že sa na nich zabúda, aj v porovnaní s profesionálnymi rodičmi, ktorí majú lepšie dostupný odborný servis. Starostlivosť v náhradných rodinách stojí štát podstatne menej ako umiestnenie do detského domova. Navyše, odchody z ústavnej starostlivosti vedú v dospelosti k väčšej neistote v rodinných a pracovných vzťahoch. Na druhej strane, ani prijatie v náhradnej rodine nemusí byť víťazstvom. Každé dieťa má právo na rodinu, ktorá na túto funkciu nemusí byť ale dostatočne pripravená, ako je to napr. pri ťažkých zdravotných alebo psychických problémoch. Môže tiež ísť o rizikové prostredie z hľadiska reprodukcie zlého zaobchádzania, aj keď zrejme platí, že motivácia mať prístup k zraniteľným deťom je typickejšia pre zamestnancov zariadení náhradnej starostlivosti. Jedným z dôsledkov skupinovej starostlivosti môže byť aj vyššie riziko prejavov násillia zo strany ostatných mladistvých.

Nakoniec je tu tretia, a z hľadiska budúcnosti aj najrizikovejšia skupina umiestnená v ústavnej starostlivosti. Na Slovensku je viac typov takýchto zariadení, najväčší počet detí (niekoľko tisíc) sa ale nachádza v detských domovoch (domovy a centrá). Nejde o siroty, ale o mladistvých, väčšinou z veľmi chudobných pomerov. Rodičia majú problém zaplatiť nevyhnutné výdavky na chod domácnosti, majú základné vzdelanie a sú dlhodobo nezamestnaní v podmienkach bytovej exklúzie alebo bez akéhokoľvek bývania. Detské domovy prešli svojim vývojom a dnes majú iba málo spoločné s tým, ako vyzerali v minulosti. Počas socializmu, v podobe internátnych zariadení zažívali časy svojej slávy (filmy *Neberte nám princeznú*, *Chlap prezývaný Brumteles*). Dnes ide o otvorené zariadenia, prechádzajúce neustálou transformáciou s najnovším dôrazom na prehlbovanie špecializácie a lepšiu prácu s rodinou (Centrá pre deti a rodiny). Zmenil sa aj ich obraz – spájané sú skôr s inštitucionálnymi dôsledkami, reprodukciou sociálneho vylúčenia a generačnej chudoby, ako s efektívnou prípravou nechcených detí na život (film *Pirko*). V súčasnosti v nich bývajú umiestnené najmä vyššie vekové ročníky. Jednou z ich úloh je skrátiť deťom dĺžku pobytu a ak je to možné, dosiahnuť čo najskorší návrat do rodiny. Do určitej miery sa to darí, keďže

odchod späť do rodín (pôvodných, náhradných) je každoročne najčastejšou formou ukončenia. Ide ale o menšiu časť umiestení. Šanca rapídne klesá aj s rastúcim časom. Ak je návrat nemožný, tak mladšie z nich sú povinne prijímané do profesionálnych rodín a so staršími sa pracuje na skupinách. Niekoľko sto každoročne odchádza zo zariadení priamo do života.

Pre mladých ľudí, ktorí sa osamostatňujú odchodom z detského domova, je náročné udržať si bývanie aj prácu. Zistenia zo Slovenska ukazujú, že riziko prepadu do stavu bezdomovectva a nezamestnanosti nezávisí ani tak od aktivít, ktoré sa v spolupráci s deťmi realizovali počas ich umiestnenia v zariadení, ako od kontextuálnych okolností samotného prechodu. Ide o rozhodnutie neodchádzať ihneď v čase dovŕšenia plnoletosti, ostať na skupinách pre mladých dospelých. Nevoliť prvú cestu cez svoju rodinu, neabsolvovať špeciálnu školu alebo získať určitý typ pracovnej skúsenosti ešte počas pobytu v detskom domove. Odchod ihneď, ako je to možné, znamená súčasnú konfrontáciu s viacerými zásadnými životnými zmenami. Neexistuje možnosť návratu ani podpory zo strany najbližších, ktorú pozná väčšina detskej populácie. Ak je voľba prvého bývania v nesanovanej rodine, čo je niekedy jediná možnosť, znamená to opätovné stretnutie s chudobou a vylúčením u blízkych, s ktorými sa roky nevideli. Títo ani nemôžu byť výťahom k lepšiemu uplatneniu, pretože sú sami dlhodobo nezamestnaní a nedisponujú sociálnym a kultúrnym kapitálom, dôležitým pre lepší životný štart. Ukončenie špeciálnej školy vedie k zatvoreniu dverí k pracovným ponukám. A ak je dieťa navyše vnímané ako rómske, zvyšuje sa pravdepodobnosť kumulácie viacerých rizík súčasne. Po vyčerpaní príspevku na osamostatnenie je riziko prepadu do stavu bezdomovectva, nezamestnanosti a vykonávania prekarizovanej práce oveľa väčšie ako u ostatnej populácie.

Napriek neustále prebiehajúcej transformácii a dosiahnutia pozitívnych výsledkov (profesionálne rodiny, mladí dospelí, ktorí sa adaptovali) sú zariadenia stále rizikovým prostredím. Diskutuje sa preto aj o ich skrytých stránkach: hrozba izolácie ťažšie zvládnuteľných detí, zlyhávanie v škole, nižšia zodpovednosť za ich osud (deti všetkých a nikoho), systémové násilie zo strany personálu v túžbe po „moci“ namiesto pomoci, život v prostredí slabom na podnety, vedúcom k ťažšej adaptácii na život po odchode (finančná gramotnosť). U detí vnímaných ako rómskych sa natíska otázka nadmerného preraďovania do špeciálnych škôl alebo rozhodovania o ich ďalšom osude v podobe pohodlnejšej skratky umiestnenia. Práca v detských domovoch je ťažkým zamestnaním, pretože personál, napriek veľkej snahe, bezprostredne nemusí vidieť výsledky svojej práce. Ak sa spýtate detí, čo im tu

najviac chýba, s najväčšou pravdepodobnosťou sa dá vytušiť, že je to stabilný vzťah s dospelým, ktorého by mohli mať radi. Profesionálne rodiny, ktoré sa starajú o najmenšie z nich, oceňujú možnosť supervízie. Sociálni pracovníci považujú pri práci s deťmi za najdôležitejšie dostatok času a väčší dôraz na sanáciu rodiny. Vychovávatelia zasa odbúranie servisných prác a zlepšenie spolupráce s obcami i úradmi pri koordinácii odchodov. Deťom by zlepšilo pobyt aj zavedenie štandardov práce v zariadeniach, ktoré už boli v minulosti vypracované, do praxe sa ich ale zatiaľ nepodarilo zaviesť.

Kvalita spoločnosti sa nemeria len tým, aké podmienky dokáže vytvoriť najšikovnejším. Rovnako dôležitá je aj ochrana. Jej cieľom nie je posilňovať závislosť a slabosť, ale zmierniť dopady hraničných podmienok, brzdiacich možnosť slobodnej voľby. Cesty detí, vyrastajúcich bez svojich rodičov, sa začínajú narodením do prostredia, ktoré si sami nevybrali, nad ktorým nemajú kontrolu. Pre opatrenia sociálnoprávnej ochrany to znamená nastaviť svoje nástroje tak, aby sa z nich nestávali obeť v dôsledku zradenej dôvery zo strany dospelých: najskôr vlastnej rodiny, neskôr nežiadúcich dôsledkov opatrení, ktoré im mali v skutočnosti pomôcť. Inými slovami, solidarita stojí za akoukoľvek aktivitou, ktorá vo výsledku vedie k lepšej schopnosti rozhodovať v dospelosti o svojom živote autonómne a slobodne.

Vo verejnosti možno nájsť solidaritu za krokmi, ktoré treba urobiť a nie, ktoré nás bavia. Navyše v reálnom, nie virtuálnom svete. Len ťažko ju možno hľadať vo svete sociálnych sietí, ktoré sú skôr zamerané na vytváranie idealizovaných virtuálnych obrazov seba samých a ich ponúkanie ostatným členom fanklubu s falošným presvedčením, že likes, ktoré dostaneme, zlepšujú svet okolo nás. Naopak – v našich životoch sa nachádza vtedy, keď prekračujeme hranicu vlastnej konformity, keď stavíme mosty ponad priepasť samoty a sme ochotní vystaviť sa riziku. Ak je autentická, znižuje hostilitu, povzbudzuje ku vzťahom vtedy, keď máme najväčší sklon poprieť iným ľudskosť. Zabraňuje pohrdaniu slabosťou, núti nás niečoho sa na sebe zriecť. A podporuje spoločenské sily, pre ktoré kategória „oni“ nedáva zmysel, lebo ostáva prázdna.

Stát' s osamelými na stupňoch víťazov (Miro Kocúr)

Je to pomerne banálne hovoriť, čo to je chudoba, ale ako metafora pre uvedomenie si toho, čo je vlastne bieda, sa skúsím odraziť od faktu, že na základe jedného prieskumu o prístupe slovenských detí k vzdelaniu sa ukázala ako kritický faktor sociálna situácia detí. V predmetnej analýze sa však ukazuje, že nejde o takto otvorene pomenovaný faktor. Ide o regionálne rozdiely, ktoré sa prejavujú v dôležitých ukazovateľoch spojených s kritickými spoločenskými javmi, ako je napríklad vzťah k menšinám či vnímanie extrémizmu, či aktívne postoje v tomto hnutí. Vyrovňovacie opatrenia sa snažia na rôznych úrovniach o znižovanie regionálnych rozdielov, no ony sa napriek tomu prehlbujú. Ako odporúčanie pre ďalšie kroky na zmiernenie tohto negatívneho stavu bolo uvedené: „Pri formulovaní odporúčaní pre vzdelávacie politiky je potrebné brať do úvahy tak školské, ako aj mimoškolské (regionálna príslušnosť školy, rodinné prostredie, predchádzajúce postoje žiakov) faktory. Na rôznorodosť týchto faktorov môže úspešne reagovať individualizácia výchovy a vzdelávania, čo si vyžiada predovšetkým posilnenie schopnosti učiteľov uskutočňovať pedagogickú diagnostiku.“⁸

Sociálne rozdiely na Slovensku spôsobujú, že deti sa nemôžu dostať len vlastnými silami zo situácie, do ktorej sa narodili. Hovorí sa v tejto súvislosti o tzv. generačnej chudobe. Tá má za následok, že niektoré mechanizmy sa prejavujú v živote ľudí, žijúcich v generačnej chudobe už na úrovni poznávania, sociálnej interakcie, dôvere v ľudí, či vo vzťahu k peniazom, či materiálnemu blahobytu hoci aj chvíľkového charakteru.

V lete 2018 prekvapila Slovensko správa z atletických pretekov v Moldave nad Bodvou. Na stupni víťazov sa objavila na najvyššej pozícii Annamária Horvátová. Na nohách mala len obnosené balerínky v porovnaní so svojimi konkurentkami, ktoré boli vyzbrojené štandardnými značkovými atletickými odevmi aj obuvou. Riaditeľka centra v tejto súvislosti spomenula príbeh o tom, ako poslala synovi fotku, ten sa rozhodol kúpiť jej nové tenisky, získali sponzora a od septembra 2018 dostala Annamária možnosť trénovať v atletickom klube. Na celej situácii bolo pikantné, že Annamária je rómske dievča a Moldava nad Bodvou je miestom, ktoré sa spája s kontroverzným zásahom policajtov voči obyvateľom osady. Riaditeľka centra, napriek milej publicite, po svojich skúsenostiach

⁸ KALMÁROVÁ, Viera – LÁŠTICOVÁ, Barbara – FINDOR, Andrej – HRUŠKA, Matej: Aké vzdelávacie faktory súvisia s postojmi slovenských stredoškôľakov a stredoškôľáčok k menšinám? Správa z výskumu, *Štátna školská inšpekcia Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV, Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK Bratislava apríl 2017.*

situáciu aj tak veľmi optimisticky nevidí. Chudobné deti veľké šance na úspechy podľa nej nemajú.

Otázkou však je, prečo sa máme vo svojom uvažovaní vôbec niečím takýmto zaoberať? My si pri čítaní knihy chceme predsa tak trochu oddýchnuť od toho vonkajšieho sveta a pri čítaní vstúpiť do sveta duchovných hodnôt. Pri deklarovaní slovenskej spoločnosti ako spoločnosti, ktorej členovia sa radi definujú ako nositelia a vyznávači kresťanských hodnôt, sa nám ponúka aj čítanie a inšpirácia textom z biblických textov Novej zmluvy. Tam pri čítaní zo Skutkov apoštolov nájdeme, že prví kresťania sa na sociálne potreby svojich členov dívali podľa Lukášovho textu inak. Jeho sumarizačný pohľad na život prvokresťanskej komunity hovorí o tom, ako mali všetci všetko spoločné. V texte čítame: *Množstvo veriacich malo jedno srdce a jednu dušu. A nik z nich nehovoril, že niečo z toho, čo mal, je jeho, ale všetko mali spoločné. Apoštoli veľkou silou vydávali svedectvo o zmŕtvychvstaní Pána Ježiša a na všetkých spočívala veľká milosť, veď medzi nimi nebolo núdzneho, lebo všetci, čo mali polia alebo domy, predávali ich a čo za ne utržili, prinášali a kládli apoštolom k nohám, a rozdeľovalo sa každému podľa toho, kto ako potreboval. Aj Jozef, ktorému apoštoli dali meno Barnabáš, čo v preklade znamená syn Útechy, levita, rodom Cyperčan, mal roľu, predal ju a peniaze priniesol a položil apoštolom k nohám. (Skutky apoštolov 4, 32-37)*

Vidíme, ako sa prví kresťania o všetko delili, vnímali všetko v jednote, kedy sa bohoslužba, spoločenstvo, služba a svedectvo vzácnne prelínali. Existencia kresťanskej komunity bola symbolom budúceho sveta. Existencia takejto komunity bola vlastne promováním novej náuky a životného štýlu. To malo vplyv aj na úspešné šírenie nového učenia a jeho prívržencov. V kresťanských komunitách sa nielen slávil bohoslužby – ako hovorí biblický text. Chlieb sa lámal nielen pri bohoslužbách, ale takpovediac aj symbolicky v spoločenskej rovine. To je – neviem, či si to aj uvedomujeme – aj význam frazeologizmu LÁMANIE CHLEBA. Tu sa deje to najdôležitejšie.

Pavlova teológia hovorí pri opise spoločenstiev veriacich ľudí vo svojich listoch aj o obraze organizmu, tela. To je sociologický koncept, ktorým popisuje existenciu spoločenstva, v jednote s Kristom, ktorý je hlavou cirkvi ako tela. Táto metafora však nemá len sociologický, ale aj hlboko duchovný význam. Podľa niektorých autorov si apoštol Pavol požičal tento obraz zo stoickej filozofie. No preto či práve preto je tento obraz aj veľmi názorný a prijímaný pri reflexii toho, čo to znamená pluralizmus či pestrosť kresťanských spôsobov prežívania viery.

Prežívanie jednoty v Bohu sa podľa apoštola Pavla deje vo vedomí, že je podľa Listu Kolosanom či Listu Efezanom hlavou tela, ktorého sme súčasťou my – ako ženy či deti, muži – ako ľudia – je Kristus. V dvanástej kapitole Prvého listu Korint'anom píše Pavol dokonca o tom, že my sme Kristovo telo a jednotlivo sme jeho časťami (1Kor 12,27). Lebo ako je jedno telo a má mnoho údov, ale všetky údy tela sú jedno telo, hoci ich je mnoho, tak aj Kristus (1Kor 12,12). Tu je vlastne naznačený prechod, prečo sa cirkev často vníma ako čosi mystické. S týmto obrazom cirkvi ako vteleného božieho slova na úrovni spoločenstva sa stretávame v rôznych obmenách. Byť súčasťou čohosi väčšieho môže byť niekedy vzpruhou. Neraz sa vynára povinnosť byť silným pri pohľade na slabosť tela, inokedy máme opäť povinnosť napriek minulým zraneniam nájsť v sebe silu zdravej a silnej časti tela, ktoré čaká, že mu vrátime to, čo nám dávalo vtedy, keď náš výkon či kondícia neboli práve najlepšie. Tu sa dostávame k biblickému základu toho, čo sa na konci 19. storočia zjavilo v rímskokatolíckej cirkvi a kresťanstve vôbec, takzvané kresťanské sociálne učenie.

Pápežská encyklika *Rerum Novarum* sa ako prvý pápežský dokument zaoberal otvorene sociálnou otázkou. V období priemyselnej revolúcie sa zrodila okrem buržoázie aj silná sociálna vrstva robotníkov. Proletariát, ktorý nemal čo stratiť – len svoje putá – sa stal v očiach stúpcov sociálnych premien revolučnou silou a nositeľkou pokroku. Sociálne učenie Cirkvi je teda asi odvtedy samostatnou teologickou disciplínou. Svoje korene má v 19. storočí. Zbedačovanie robotníkov, ktoré nastalo s prudkým rozmachom industrializácie, bolo pre rímskokatolícku cirkev výzvou, aby odpovedala na takzvané sociálne otázky. Pápež Lev XIII. vytvoril svojou encyklikou *Rerum novarum* v roku 1891 základ pre samotné sociálne učenie Cirkvi, ktoré je dnes označované aj ako kresťanská spoločenská náuka. Pri spätnom pohľade bol tento krok síce logický, prišiel však v istom zmysle trochu oneskorene. V Európe sa za posledných šesť desaťročí zrodila nová spoločenská trieda, ktorá bola úradnými predstaviteľmi cirkvi prehliadaná a podceňovaná. A tento generačný postoj straty kontaktu so svetom a s jeho dianím ostal zapamätaný. Tí, ktorí sa trochu hlbšie venujú sociálnej práci v marginalizovaných komunitách, hovoria o tzv. generačnej chudobe. Tá sa neprejavuje v nedostatku peňazí, ale v celkovom životnom nastavení. Niektorí autori hovoria dokonca o tom, že generačná chudoba pôsobí hlboko aj na vývoj centrálnej nervovej sústavy, fyziologického základu mysle a sociálnych návykov. Strach z nedostatku, strach z väčšiny, strach z opätovného odmietnutia vytvára úzkosť, ktorá nedovolí nadýchnuť sa. Niečo podobné sa deje aj

v sociologickej rovine zaznávaných skupín, jedincov či väčších spoločenských celkov. Jednorazová pomoc a ešte k tomu finančná nemusí splniť svoj zamýšľaný zámer.

Ak to chceme zjednodušiť, tak poslať Annemárii do Moldavy peniaze na tenisky je trochu málo. Je to tak trochu novodobý spôsob kupovania si odpustkov, ktorý nám pomáha sa lepšie cítiť, ale zmena, ktorú prinášame do života týchto ľudí, je len nepatrná. Niekedy dokonca môžeme týmto ľuďom materiálnym darom aj uškodiť. Peniaze nestačia, lebo podľa skúseností terénnych pracovníkov potrebujeme niečo iné. V tejto súvislosti sa stále viac ukazuje potreba humanizácie našej sociálnej citlivosti. Sociálna citlivosť, ktorá sa prejavuje v empatii, spočíva skôr v osobnej pozornosti, v čase, ktorý sme schopní či ochotní stráviť s týmito ľuďmi takým spôsobom, že si všimnú, že sa im venujeme nielen dočasne, ale že v tomto čase dochádza aj k prieniku prežívania, myslí a srdca. Takto sa rodí vedomie prepojenia, ľudského záujmu a spoločenstva.

Sociálne rozdiely sa ukázali ako najväčšia bariéra pri prístupe k vzdelaniu a zlepšení situácie. Ak sa teda niekto nemôže dostať zo svojho položenia generačnej chudoby, tak ho tam tieto mechanizmy udržia aj počas ďalšieho obdobia. Nepodarí sa mu totiž nájsť a vybudovať potenciál ísť v spoločnosti o krok ďalej. Pre tento možno trochu nekonkrétny spôsob uvažovania o kresťanskom postoji k spoločnosti a jeho pôsobení je preto užitočné hľadať trochu konkrétnejšiu rovinu. Žijeme v spoločenstve, lebo práve pre spoločenskú rovinu má zmysel byť človekom. V rozprávaní o stvorení sveta čítame, že človek bol stvorený ako muž a žena. Biblická antropológia v tejto súvislosti hovorí o tom, že až v spojení s iným človekom nachádza človek svoju hodnotu či realizáciu.

O našich slabostiach hovoríme na osobnej rovine veriaceho človeka ako o hriechu. No necitliví jednotlivci môžu v istej miere vytvoriť a prispieť k niečomu, čo sa volá spoločenská dimenzia hriechu. Ešte si pamätáme trochu prípad Váhostav, hriech nevyplatenia spravodlivej mzdy, ako o ňom hovorili proroci, ako do neba volajúcej nespravodlivosti. Hriech a jeho spoločenská dimenzia sa ukazuje práve na prvých príbehoch biblického rozprávania. Nie je to hviezdna sociológia. Ale rozprávania sú zrozumiteľné. Je tu príbeh Adama a Evy ako ilustrácie toho, ako sa môže dostať do konfliktu človek a Boh. Kain a Ábel modelujú konflikt človeka s človekom, ktorý sa končí vraždou a Boh do neho vstupuje ako ten, ktorý hriech odhaľuje. Sebareflexia, ktorej je Kain vystavený, je nemilosrdná. Hrá divadlo aj pred Bohom. Príbeh dvoch miest Sodomy a Gomory hovorí o spoločenskom rozmere hriechu, kde komunita ľudí prekračuje Božie prikázania vo vzťahu k ľuďom, ktorí boli súčasťou inej sociologickej

skupiny. Noe a potopa sveta ilustruje konflikt na úrovni všeobecnej skazenosti, kde sa Boh najskôr rozhodne ľudstvo potrestať, zároveň potom sľubuje, že už nikdy sa nedá premôcť hnevom. Tento antropomorfický spôsob hovorenia o Bohu má otvoriť ľuďom oči. O Bohu nemožno povedať všetko. Je však možné o Bohu povedať v ľudskej reči niečo úplne zrozumiteľné tak, že to pripodobníme našej reči, predstavám a skúsenosti.

Skúsenosť človeka konfrontovaného s morálnymi dilemami sa rodí v hľadaní správnej odpovede a v jej následnom úplnom prenesení do života. Človek po dotyku s Bohom už nemôže konať a žiť tak, ako keby sa ho táto skúsenosť nedotkla. A tu sa dostávame aj k tomu, ako vnímame svet okolo seba. Jedna vec je, ako sa veci majú a druhá vec je to, ako ich vidíme my osobne. Ilustráciou tohto prežívania je pohľad na skutočnú a vnímanú prítomnosť nejakého javu v spoločnosti. Koľko cudzincov je v krajine naozaj a ako to vníma obyvateľstvo. Slovensko má prvenstvo v prieskume Eurobarometra⁹. Slováci v priemere odhadujú, že na Slovensku žije 14x viac migrantov, ako je skutočnosť. Chyba 1400 % je šokujúca. Skutočnosť je 0,6 %, čo je najmenej v celej EÚ. To poukazuje na to, ako naše vnímanie môže byť posunuté aj v takej zrejmej veci, ktorú vieme celkom dobre zmerať a overiť.

V prípade novej spoločensko-ekonomickej situácie koncom 19. storočia sa dialo niečo podobné, ale v opačnom garde. Tradičné inštitúcie monarchií spoločenské zmeny podcenili. Aj keď pápež Lev XIII. vytvoril svojou encyklikou *Rerum novarum* základ pre samotné sociálne učenie Cirkvi, bolo už pomerne neskoro. Európske etniká už prechádzali svojimi nacionalistickými genézami, ktoré mali predznamenať to, čo ich čakalo o pár desaťročí neskôr. Nasledujúce encykliky ďalej rozvíjali princípy formulované práve v tejto encyklike, ktorá aplikovala na spoločnosť niektoré evanjeliové princípy lásky k blížnemu na spoločenskej úrovni tak, ako o nich hovorili primárne spomenuté Skutky apoštolov alebo epizodicky aj evanjeliá. Encyklika poukázala na negatívne javy spoločenského vývoja druhej polovice 19. storočia. Odmietla revolučný marxizmus, triedny boj a násilnú likvidáciu súkromného vlastníctva. Lev XIII. požadoval spoluprácu medzi podnikateľmi a robotníkmi, spravodlivú mzdu, ktorá by stačila na obživu pre celú rodinu a napokon obraňovala súkromné vlastníctvo. Pápež vyzýval v encyklike štát, aby mal sústavnú starosť o všetkých občanov, teda aj o robotníkov. Samotných robotníkov povzbudzoval združovať sa vo svojpomocných organizáciách. Je

⁹ In 19 of the 28 Member States the estimated proportion of the population who are immigrants is at least twice the size of the actual proportion of immigrants. In some countries, the ratio is much higher: in Romania, Bulgaria and Poland, the estimated proportion of immigrants is over eight times greater than the actual figure, and in Slovakia it is nearly 14 times the actual figure. in Special Eurobarometer 469 p. 7.

zaujímavé vidieť, ako sa na jednej strane zdôrazňuje individualita človeka a jeho osobné vlastníctvo, na druhej strane sa volá po sociálnej zodpovednosti štátu. Ako sa v dnešnej spoločnosti pri tradičnom pravo-ľavom delení dá vysvetliť tento takpovediac duálny model – jednotlivec, no zároveň aj silný a zodpovedný sociálny štát? Dá sa vôbec kontemplovať a meditovať o dokonalosti kresťanského života v spojení so spoločenským poslaním? Práve hĺbka týchto reflexií vedie niektorých autorov k precíteniu tajomstva duchovnej cirkvi ako mystického tela. Každý z nás je pred Bohom úplne sám, ale jeho hodnota je paradoxne v tom, do akej miery prežíval tajomstvo spojenia s väčším celkom. V službe, v prežívaní či spolupráci na niečom, čo bolo väčšie ako ona sama, ako on sám.

Thomas Merton ako moderný mystik hovorí o prepojení vnútorného a vonkajšieho človeka. Každý kresťan je zároveň pustovníkom aj celou cirkvou. Je však potrebné poznať tajomstvo, že naše srdce je mojou pustovňou a že jediným spôsobom, ako môžeme dôjsť na púšť, je niesť bremená iných a iným nechať vlastné bremeno.

Ak sa pozrieme na základné východiská sociálnej náuky a čo vlastne prakticky znamenajú, uvidíme, že základom sociálnej náuky cirkvi sú v jednom tri princípy. Prvým je osobnostný princíp, podľa ktorého sú ľudia, na rozdiel od jednostranne individualistických alebo kolektívnych náuk, samostatné osobnosti, ale spojené do spoločenstva. Druhým princípom je solidarita, podľa ktorej nesú všetci zodpovednosť jeden za druhého navzájom. Tretí princíp napĺňa zásadu subsidiarity. Tu majú jednotlivci alebo malé skupiny na rozdiel od nadradených organizačných jednotiek prednostne právo a povinnosť organizovať si svoje záležitosti samostatne. Popri tom sú trvalá udržateľnosť a orientácia na všeobecné dobrostné stĺpy spoločenskej náuky. Pápež Lev XIII. pochopil znamenie času. Tým bolo dynamické prenikanie a rast priemyslu do každodennej reality a ťažké polozenie priemyselného robotníctva (nazývaného proletariátom). Práve takto reagujúc na danú situáciu, vydáva 15. mája 1891 prvú sociálnu encykliku *Rerum novarum*.

Pri pohľade na svet však vidíme rozdiely, ktoré sa niekedy definujú ako základ ďalšieho vývoja, aj pri súčasnej potrebe ich vyrovnávania zvlášť v sociálnej oblasti. Pri riešení regionálnych rozdielov sa praktické opatrenia v sociálnej oblasti zaoberajú základnými dostupnými dátami. Pri prijímaní sociálnych opatrení je preto kľúčové, aká je miera a charakter zásahov štátu do fungovania spoločenských sociálnych mechanizmov. Z toho vyplynie, či ide o štátny dirigizmus, alebo o sociálnu zodpovednosť.

Prvé desaťročia 20. storočia boli rokmi dynamických spoločenských zmien, konfliktov, revolúcií, hospodárskej krízy a dvoch svetových vojen. Ako sa v živote spoločnosti môžeme predvídavo vyrovnávať so sociálnymi napätiami? Hospodárska kríza sa v rôznej miere stáva súčasťou ekonomického vývoja a práve sociálne zodpovedné spravovanie spoločnosti ho môže predvídať.

Lev XIII. si bol vedomý svojej zodpovednosti za človeka. Svojou encyklikou *Rerum Novarum* chcel uľahčiť ťažké polozenie priemyselných robotníkov. Pápež videl, že vzniká nový typ spoločnosti: odbúraval sa roľnícko-remeselnícka a stavovská spoločnosť a organizoval sa priemysel s masou zneužívaných robotníkov. Kdesi tu sa začala aj cirkev na najvyššej úrovni zaoberať robotníckou otázkou, či existenciou novej sociologickej skupiny robotníckej triedy.

V roku 1931 Pius XI. vydáva encykliku *Quadragesimo anno*. Od vydania *Rerum novarum* ubehlo 40 rokov. Európa prechádzala už desiaty rok hospodárskou krízou, sociálne nerovnosti a nepokoje sa stávali viac ako len potenciálnym zdrojom budúcich spoločenských, politických, ale aj ozbrojených konfliktov. My sa dnes môžeme pýtať, či je prvá polovica 20. storočia z retrospektívneho pohľadu zdrojom inšpirácie pre to, čo prežívame dnes. Slovenský historik Ivan Kamenec hovorí, že je naivné spoliehať sa na to, že človek sa z dejín poučí, zároveň však hovorí, že pri pohľade do dejín sa však môžeme pokúsiť aspoň premýšľať. Predsa mi to však nedá a kladiem si otázku: Vieme sa niečo pri pohľade do krízových období 20. storočia z histórie naučiť?

Sociálna náuka, to sú aj otázky ako vojna a mier, rozvoj civilizácie a rozpad koloniálneho panstva, je to však aj otázka rodinnej politiky, úcta k životu a rôzne pohľady na jeho ochranu a dôstojnosť. Ale aj samotná dôstojnosť a význam ľudskej práce ako akejkoľvek aktivity človeka pri spravovaní sveta, prírody či spoločnosti. Ján XXIII. vydáva v roku 1963 encykliku *Pacem in terris* (1963). Tá sa zaoberá v čase studenej vojny aj otázkou vojny a mieru. Hovorí o potrebe mierového spolunažívania, tolerancie, nehovoriac o tom, že sa nachádzame v období, kedy sa celý svet díval na to, čo sa deje v Ríme. Druhý vatikánsky koncil sa venoval dovedy nevidanej šírke tém, vrátane sociálnych a spoločenských. Pavol VI. vydáva v roku 1967 ako pokoncilový pápež encykliku *Populorum progressio*, ktorá hovorí o ľudskom pokroku, no jedným dychom aj o univerzálnom nároku cirkvi byť v tomto smere moderátorom spoločenským pohybom.

Sociálne témy súvisia však aj s témou demografie, rodiny a nepriamo aj s otázkou postoja k ľudskému životu, jeho dôstojnosti a ochrany. Preto Pavol VI. vydáva v roku 1968

encykliku *Humanae vitae*, ktorá dodnes ostáva významným dokumentom práve pri pohľade na ľudskú sexualitu, etiku medziľudských vzťahov a významne interpretuje aj rodinnú politiku z kresťanskej perspektívy. Ľudská práca sa stala predmetom encykliky Jána Pavla II. s názvom *Laborem exercens* z roku 1981. Práca nemá len ekonomickú, ale aj etickú dimenziu. Pracujúci človek spolupracuje s prírodou a jej pôvodcom pri spravovaní sveta a zároveň sa aj socializuje. Nezamestnanosť sa ukazuje nielen ako ekonomický problém, ale je aj problémom ľudskej dôstojnosti. Sociálne problémy sa premietajú do všetkých oblastí života spoločnosti.

Z kresťanského pohľadu sú kľúčové pri reflexii stretnutia kresťanskej komunity s Ježišom Kristom po jeho zmŕtvychvstaní. Teológia preto hovorí o viere prvej cirkvi ako o veľkonočnej viere. Spomenieme si, že emauzskí učeníci spoznali Ježiša až pri lámaní chleba – ako o tom čítame v 24. kapitole Lukášovho evanjelia. Eucharistia je však len jedna z charakteristík spoločenstva veriacich a Lukáš ju vo svojom druhom, ale chronologicky prvom spise neoddeľuje od spoločenstva, služby a svedectva. Mohli by sme povedať, že prví kresťania neboli len zbožní apokalypticky uvažujúci rojkovia. Spájali všetky tieto rozmery kresťanského prežívania času, vzťahov a spoločnej vzájomnej zodpovednosti.

V roku 1991 Ján Pavol II. sa v encyklike *Centesimus annus* vrátil pri storočnici encykliky Leva XIII. k faktu sociálnej otázky a k tomu, ako sa k nemu stavia cirkevné vedenie či úradná cirkev. Zjednotená Európa začala po páde železnej opony dýchať obidvomi polovicami pľúc. Táto metafora dnes prechádza dosť vážnou oponentúrou. Podčiarkujeme špecifickú situáciu východnej a západnej polovice kontinentu.

Pocit solidarity či spolupatričnosti je pocitom, v ktorom sa snúbi základné poznanie človeka o tom, že je súčasťou väčšieho celku. Že bol stvorený na boží obraz ako súčasť ľudskej spoločnosti a komplementárny protipól toho, čo ho zároveň dotvára i vyzýva k sebareflexii a spolupráci. Byť súčasťou sveta znamená neraz mať rozmazaný obraz toho, čomu nerozumieme, lebo nás to presahuje. Pokúsil som sa naznačiť, prečo sa náš pocit a to, ako nás vidia iní, tak trochu nestretáva. Rozmazaný obraz kreslíme niekedy my sami. Práve tým, že chceme z nášho kresťanského prežívania niečo umelo oddeliť a prenechať na štát, úradnú cirkev či duchovných. Nechávame v tom špecialistov na kresťanstvo a sami robíme kompromisy. Inokedy sa nevieme ako jednotlivci celkom dobre stotožniť s obrazom, ktorý odráža naše okolie. Toto videnie je napätím, v ktorom oscilujeme, aby sme našli svetlo.

Áká je však pozícia kresťanstva v tomto kontexte? Kresťanstvo tu jednoznačne nie je preto, aby ponúkalo svetu alternatívu. Pravda a láska nie sú alternatívou voči ľži a nenávisti. To je, ako keby sme namiesto kyslíka ponúkali v dýchacích prístrojoch napríklad hélium alebo dusík. Plyn ako plyn. No láska a pravda sú vitálnymi tvorivými podstatnými zložkami našej identity ako veriacich ľudí. Láska a pravda sú tou správnu tóninou našich životov, nie lož a nenávisť ako ich „obmena“. To nie je obmena, to je ich popretie. Rozmazaný obraz pohľadu na svet vzniká práve tam, kde sa naše JA nevie prepojiť na autentické MY. Nedarí sa nám spojiť účinne v konaní dobra. Kresťanstvo nie je alternatíva v zmysle ponuky lepšej programovej ponuky, ako to robia televízie, kiná či rôzne centrá. Kresťanstvo v autentickej viere v Ježiša Krista a jeho evanjeliový príbeh obetovaného Božieho syna zaostruje rozmazaný obraz, ktorý naberá vo svetle viery lepšie kontúry a jasnejšie farby. Kontrast je to, čo zaostruje pohľad a osvetľuje nástojčivosť jasnej pozície a konania.

Skutky apoštolov sú prvými cirkevnými dejinami. Písal ich evanjelista Lukáš ako dlhý úvod svojho evanjelia. Je jasné, že ideál, o ktorom píše Lukáš, a naša realita sú vzdialené. Žijeme aj ja aj my tak trochu nepoučení dejinami. Ak však zaostríme na chvíľu naše pohľady, môžeme v našich srdciach nájsť ten správny ovládač a doladiť kontrast rozmazaného obrazu. A môžeme sa aspoň zamyslieť, ako to chceme robiť ďalej. História nie je učiteľkou života, ale mala by nútiť k premýšľaniu.

V tomto zmysle sa nemáme o tých, ktorí našu podporu potrebujú, len starať. Ide o to pochopiť, že autentické spoločenstvo, ktoré nastaví kontrast dnešnému atomizovanému vnímaniu sveta, spočíva v tom, že o tých na okraji sa nebudeme starať, ale budeme s nimi žiť. Tak ako uprostred dvoch učeníkov emauzského príbehu vidíme Ježiša Krista, tak na stupňoch víťazov stojí v Moldave nad Bodvou rómske dievča v balerínkach. Annamária je človek, ktorý láme náš každodenný chlieb a podáva nám ho a je na nás, či si ho od nej vezmeme.

Smutné anekdoty (Tomáš Janovic)

Krajinka

Nechceme byť dobrí.

Chceme sa mať dobre.

xxx

Jajkele a Boh

„Prepáč, Pane, ale nie každý človek sa ti vydaril.“

„Jajkele, aj ja mám lepšie a horšie dni.“

xxx

U nás taká obyčaj

Vinní sú nevinní

a nevinní sú vinní.

xxx

Náš človek: „Máme demokraciu,
tak mi nesiahajte na moje ľudské právo
byť sviňa!“

xxx

Slovenčina je presná

Kto sa pohorší,

ten si pohorší.

Ahoj, Ľudia! (Zuzana Szatmáry)

Nič sa mi ťažšie nepísalo ako o solidarite. Lebo solidarita je pre mňa hviezdne znamenie ľudskosti. Človek, odchovaný na klasickej literatúre a detektívkach, na osvietenských ideáloch a humanizme, má tendenciu veriť ideálu ako vzoru, ako vysokému cieľu. A čo je vysoký cieľ? Polárka pre plavcov na rozbúrenom mori. Nedosiahnuteľná, ale jej svetlo je životne dôležité. Alebo je to svetlo hviezdy, ktorá dávno zhasla. A čo viera? Viera začína tam, kde končia fakty. Ved' preto môže mať vieru aj chemik aj fyzik.

Súdržnosť, pospolitosť, vzájomná podpora, svornosť, pocit spolunáležitosti, ochota k vzájomnej pomoci a podpore – to všetko je solidarita. Mnohí prívrženci názoru, že človek je konečným cieľom sveta aj vesmíru, usudzujú, že ľudská solidarita je základným pilierom ľudskej existencie. Vysvetľujú, že bez komunitnej aj individuálnej solidarity by sme sa ako ľudstvo nedostali k dnešku a ďalej. Možno je to otázka inej definície solidarity ako moja. Áno, aj terénna skúsenosť vyvoláva (u mňa) otázku, ako je možné, že homeopatický výskyt solidarity nezabránil, aby sme sa napriek jej nedostatku medzi ľuďmi dostali k dnešku. Alebo pilierom je niečo iné? Ale podľa Stevena Pinkera¹⁰ a Hansa Roslinga¹¹ sa mýlime v depresívnom pohľade na svet, lebo veci sú lepšie, než vyzerajú.

„Naceniť“ som si solidaritu. Páči sa mi, keď sa jazyk správa nezávisle a rebelsky, aby cudzia prímes oživila kultivovanú, zažitú reč. Naceňujú predavačky, skladníci, veľkoobchodníci. Nacenenie sa nás týka osobne. Takéto je nacenenie mojej solidarity: tráva, devätnásť párov zaštopkaných ponožiek, papierová známka, mamin život.

Tráva

Ako všetci štvrtáci základnej školy sme v niektorý z jarných mesiacov od roku 1948 doteraz boli presunutí do školy v prírode. Vedeli sme od narodenia, že existujú hranice a že hraníc je vo veľkom aj malom viac než veľa. Ale do čoho sa človek narodí, pokladá za prirodzené.

Z prízemných pavilónov pod lesom severného Slovenska nás vzali na výlet na hranicu s Poľskom. Na obrovských stromoch a lieskach sa zrážala hmla a z liesok kvapkala do vysokej trávy so stĺpkami štátnej hranice. Stĺpiky nám deťom boli mierne powyše pásu. Vyšlo slnko a medzi pomaľovanými stĺpkami sa zaleskol tesne nad zemou natiahnutý drôt. Stúpila

¹⁰ (Enlightenment Now)

¹¹ (Ten Reasons We're Wrong About The World...)

som jednou nohou „do Poľska“ a čakala som čosi ako prestup Hviezdnou bránou do iného sveta. Zohla som sa. Na stebľách úplne rovnakej trávy preliezali lienky a mravce na Slovensko a späť. Prestúpila som na dva kroky do druhého sveta. Ďaleko dole pod horou tam strážil pastier ovce. „Ó, som tá istá,“ zaznamenala som, „aj ten pán je taký istý.“ Pastier zamával a ja som na jednej nohe preskočila hranicu nazad.

„Všetci ako jeden, nástup,“ zavolala učiteľka. „Aha,“ usmiala som sa v duchu, „aj ona to vie, že sa nelíšime, preto hovorí, že všetci ako jeden, ale ona nevie, že čo vie.“

Keď som v ťažkých dobách Marine z Poľska posielala dodávkou balíky xeroxového papiera, poslala som pre jej neter lienky s gumičkou do vlasov.

Devätnásť párov zaštopkaných ponožiek

Neviem, aké bolo v onen augustový deň 1980 počasie, keď Lech Walesa a nové nezávislé odbory Solidarita vyhlásili okupačný štrajk proti komunistickej vláde, po ktorom sa zdvihla celá krajina. Do januára 1981 vstúpilo do Solidarity desať miliónov Poliakov. Od skorého rána som sedela pred televízorom Oravan a s úžasom, strachom a krehkou nádejou sledovala vzrušené, ale ako vždy solídne, spravodajstvo rakúskej televízie. Bála som sa vzdialiť z izby, nešla som si ani zapáliť do kuchyne, nevarila som.

Napoludnie som sa vchytila pre prútený kôš, do ktorého som hádzala po vypratí ponožky s objavenými dierami, schmatla som šitie a vrátila sa pred televízor. „Ach, priatelia, kde ste, čo ste, ako ste,“ trpla som, ale neodvážila som sa použiť odpočúvaný telefón, veď ktovie, čo bude ďalej. Krásne som mriežkovala diery jednu za druhou hrubými bavlnkami. Žalúdok sa neodvážil ani raz zaprotestovať.

Podvečer vošli do izby muž so synom. Vytreštili oči na gauč pod záľahou ponožiek. „A to čo je?“ „Solidarita!“ skríkla som. „S nami?“ „S Poliakmi!“ „To se podívejme,“ povedal moravský manžel, priniesol si pivo a posadil sa do kresla. Pozrel na zaštopkané ponožky: „Tenhle způsob solidarity se mi líbí.“ „Aj mne, aj mne,“ pridal sa syn, „mám tam aj biele šermiarske ponožky?“

Papierová známka

U mňa za všetko fakt môže literatúra. Na ktoromsi mieste mojej DNA vytvorila protivný pokyn, že ak hovorím, že a čo treba urobiť, mám to urobiť a nesmiem iba hovoriť. Pokyn má podobne nepríjemné vlastnosti ako svedomie: hlodá. A čím viac hlodá, tým má pochopiteľne ostrejšie zuby. Jednoducho hlodavec.

V našom chemickom podniku sme si pre zálohu aj výplatu chodili na sekretariát príslušného úseku. Podpisovali sme sa na veľké plachty s kolónkami a sekretárka každého kompetentne upozornila, na čo nám z výplaty stiahli peniaze: na odborové hnutie, na priateľstvo so Sovietmi, na podnikovú pôžičku, na Fond solidarity.

Celý týždeň pred výplatou som si potajomky lámala hlavu nad mojou protestnou akciou a nad jej následkami. Môj hlodavec bol totiž už neznesiteľný. Fond solidarity, ustanovený štátnou mocou, slúžil na podporu sovietskeho aj nášho zasahovania, podpory a podnecovania kdekade po svete: od falošných mládežníckych festivalov cez nastrčené ľavicové antidemokratické hnutia po teroristické akcie. Predsa to nemôžem podporovať. „Vráť mi peniaze za solidaritu, nedám nič,“ povedala som sekretárke Emilke. „Čo hovoríš?“ ani nezdvihla hlavu a písala do mojich kolóniek zelené fajky. Zopakovala som požiadavku. Emilka zastavila ruku s ceruzkou vo vzduchu: „A tebe čo je? Si normálna? To nerobíme.“ Vytiahla som z jej kôpky bankoviek v škatuli od spiniak moju hnedú desaťkorunu: „Aha, robíme.“ „Si sprostá? A čo mám dať do tvojej kolónky?“ „Neviem,“ pokrčila som vo dverách plecami. Cestou domov cez Hviezdoslavovo námestie som nešťastne vliekla z nohy na nohu železnú guľu desaťkorunovej odvahy.

Doma som nič nepovedala. Čakala som a trápila som sa, odkiaľ aký blesk ma zasiahne: vezmú mi prémie, dajú mi výpoveď, dajú ma policajtom? Po týždni ma na chodbe zastavila Emilka. „Vieš čo, predsedkyňa odborov za teba tých desať korún zaplatila, že čo si budeme pre sprostosti kaziť stopercentnú účasť a pekný obraz o podniku. Vracaj jej to že nemáš.“ Falošná solidarita zvíťazila.

Mamin život

Židia v tábore Nováky sa po spustení Slovenského národného povstania vzbúрили a prevzali moc. Mladí vytvorili vojenskú jednotku a pridali sa k Povstaniu. Veliteľ jednotky, môj mladý otec, povedal mojej ešte mladšej mame: „Ženy do oddielu neberieme, choď k Rusom, keď chceš.“ Mama v horách, po celý čas prezlečená za chlapca, dostala po potlačení Povstania Nemcami zápal pľúc. Doktor Kertész jej povedal: „Ak tu ostaneš a nezídeš do doliny niekam do domu, zomrieš.“ Mladá mama sa v sedliackych šatách od panej z lazov prebrodila v horúčke snehom do Liptovského Svätého Mikuláša domov do Palúdzky. Nevedela, že nikoho tam už dávno nemá. Iný doklad než partizánsku legitimáciu v čižme nemala. Vraj si myslela, že aspoň nejaký papier musí mať. Motala sa dedinou, kde ju každý od malička poznal, stretala ľudí, mnohí vedeli, že je partizánka, dívali sa na ňu oknami. Nikto ju neudal. Prvá sa jej ujala ich bývalá slúžka. Potom ďalší.

Keď som v Mikuláši pred rokmi prezentovala v múzeu knihu maminej sestry Zbohom, storočie, sála bola zaplnená do posledného miesta a kúta. Vonku v tme zamrzali kopy snehu. Videla som do tvári mladým aj starším, zrakom som sa pristavovala na najstarších tvárach. „Je tu, prosím, niekto z Palúdzky?“ opýtala som sa. „Tu sme, tu sme.“ „Mohli by ste zdvihnúť ruku?“ Bolo ich ako maku. „Vďaka vám som tu,“ a povedala som im mamin príbeh o tom, že keby nie ich všetkých, nenarodila by som sa. Vytočila som na mobile mamu v Bratislave a potom jej sestru v Kodani, otočila som telefón k ľuďom. Všetci hlasno volali: „Ahoj, Dalma!“ „Ahoj, Iboja!“ a sestry odpovedali: „Ahoj, ľudia!“

Solidarita s ľudskými právami (Marián Török)

Ľudské práva na papieri máme v Slovenskej republike nadizajnované dostatočne, ba z medzinárodného pohľadu až nadštandardne. V životnej praxi sa ale z toho papiera neraz nevedia zhmotniť. Ako sme (ne)spolupatriční, ako sme s ľudskými právami (ne)prepojení my ako slovenská spoločnosť – to je rámeček tohto príspevku. A ešte užšie a jednoznačne: sú to štátne orgány ako kolektívne ustanovizne, ktoré majú vážny problém naplňať ľudské práva celým skupinám osôb.

Zmienky o tom, že existujú neodňateľné práva jednotlivca, sa tradujú už od antického obdobia, kedy človek dokázal utláčať iného človeka. Dnes, v 21. storočí, ponímame základné práva nielen ako isté slobody, ale zároveň aj ako objektívny systém hodnôt. Nielen zákonodarca, ale aj exekutíva a justícia získavajú práve od základných práv pomyselné usmernenie, no najmä impulzy ako nastavovať systém. Keď však dochádza k stretu práv jednotlivca s ľudskoprávne nastaveným systémom, solidarita sa vytráca. Nielen spolupatričnosť súkromných osôb, ale čo je závažnejšie, aj orgánov vo vzťahu k jednotlivcovi alebo skupine osôb. Tak to je v demokratickej krajine karpatského typu, kde zvyknú byť „malí“ ľudia vo „veľkých“ funkciách.

Je to viditeľné, ba až alarmujúce práve pri najviac zraniteľných skupinách. Skutočne táto spoločnosť dbá na ochranu práv detí, seniorov, osôb so zdravotným postihnutím alebo príslušníkov národnostných a iných menšín? Či to, čo nám hovorí ústava a medzinárodné dohovory, je len pretváarka, aby sme navonok (smerom do zahraničia) dizajnovane vyzerali dobre? Aký je reálny stav? Pozrime sa na vybrané príklady v súvislosti so zisteniami verejného ochrancu práv v Slovenskej republike.

Školy, po ktorých sa nedá študovať ďalej

Deti majú ústavou zaručené právo na osobitnú ochranu. A aj na pomoc pri príprave na povolanie.¹² Toto je však v priamom rozpore s tým, že už niekoľko desaťročí dochádza na Slovensku k segregácii a diskriminácii detí vo vzdelávaní. Inými slovami, ich základné práva nie sú rešpektované a právo na vzdelanie je systematicky porušované. Prieskumy, ale aj konania voči Slovenskej republike zo strany Európskej komisie potvrdzujú dlhodobu nemennú stav a rovnaké porušovania základných práv malých detí predškolského veku. Ide

¹² Čl. 38 (2) ústavy

prevažne o deti rómskeho pôvodu pochádzajúce z prostredia úplnej chudoby so sociálnou, kultúrnou aj jazykovou bariérou. Ak jeden ústavný orgán v Slovenskej republike na to upozorní, ten najkompetentnejší orgán, ktorý tomu môže zabrániť, sa danými odporúčaniami nemá problém ani viac rokov nezaoberať.¹³ Pritom sa systém tvári, že deťom reálne pomáha tým, že ich hromadne zaraďuje do špeciálnych škôl/tried. V týchto im poskytujú vzdelanie takým spôsobom, separovane od ostatných detí, aké školský systém neuznáva za dostatočné na to, aby sa dané deti mohli uchádzať o úplné stredné odborné vzdelanie. Tieto deti odsudzuje systém už v predškolskom veku na neúspech, a tým im predurčuje cestu budúceho neuplatnenia sa na trhu práce.

V čom vlastne spočíva diskriminácia vo vzdelávaní? Ak školský systém neuznáva vzdelanie poskytované v špeciálnych základných školách dostatočne na to, aby sa žiaci takejto školy po jej ukončení mohli uchádzať o vzdelanie na strednej škole, ktorá poskytuje možnosť dosiahnuť úplné stredné odborné vzdelanie a výučný list alebo maturitu, potom im nie je poskytované vzdelanie na porovnateľnej úrovni, ktoré je poskytované ostatným deťom. Ďalšie neprimerané znevýhodňovanie zažívajú tieto deti v tom, že im je učivo vysvetľované výlučne v štátnom jazyku. Dieťa, ktoré je systémom označované ako dieťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami je postavené do pozície, že musí zvládnuť učivo podávané jemu nezrozumiteľným spôsobom, aj keď má iný materinský jazyk, ako je štátny jazyk.¹⁴ Iný príklad poskytovania vzdelávania nižšej úrovne na porovnateľných stupňoch škôl je vzdelávanie detí v reedukačných centrách. V rovnakom odbore, resp. na rovnakom stupni školy je vzdelávanie v reedukačných centrách nemožné. Zohľadňujú sa záujmy inštitúcie a to tak, že dieťa sa môže vyučiť len takej profesii, ktorú ponúka dané reedukačné centrum a nie takej, ktorej sa venovalo do nástupu na reedukáciu.

To najlepšie pre dieťa

Najlepší záujem dieťaťa. Toľko omieľaná floskula. Solidarita s najlepším záujmom dieťaťa sa pri sporoch rodičov o dieťa končí už pri záujme jedného z rodičov, ktorý sa silou-mocou snaží dieťa zmanipulovať vo svoj prospech, aby druhý rodič nemal priestor sa s dieťaťom čo i len stretnúť. Práva detí v takýchto prípadoch zastupuje pred súdom kolízny opatrovník. Ten má však pomáhať rodine v kríze, no v skutočnosti musí stáť na strane dieťaťa a proti rodičom/rodičovi dieťaťa. Kolízne opatrovníctvo je aktuálne nastavené príliš formalisticky,

¹³ V NR SR nikdy neprerokovaná prvá Mimoriadna správa verejného ochrancu práv z roku 2013.

<http://www.vop.gov.sk/files/Mimoriadna%20sprava%20VOP.pdf>

¹⁴ http://www.vop.gov.sk/files/2018_Sprava_vychovno_vzdelavaci_proces.pdf

prispôsobené chodu inštitúcií, a nie reálnym záujmom detí. Tak sa pravidelne v konaniach stáva, že dieťa vypočuté vôbec nebolo, nemalo ako vyjadriť svoj názor. Orgány a ani súdy sa jeho názorom v týchto prípadoch nezaoberali. Práve súdy, ktoré sú najvyššou autoritou, prostredníctvom ktorej štát naplňa záväzky ohľadom ochrany základných práv a slobôd, bránia riadnemu uplatňovaniu ochrany práv detí. Súdy totiž deťom, ktoré sú schopné formulovať svoje názory na to, čo sa ich týka, nedáva možnosť v konaniach tieto názory vyjadriť. Súdy sa pritom vyhovávajú na to, že nie v každom prípade považujú za potrebné, aby zisťovali názor dieťaťa. Všetko pritom závisí od vôle sudcu. Nedá sa preto vylúčiť, že je bežnou praxou, že názor dieťaťa mal byť zisťovaný, no dieťa vôbec nedostalo priestor uplatniť si svoje právo a vyjadriť svoj názor.

Často sa stáva, že súdy zvolia možnosť priameho vypočutia dieťaťa len vtedy, keď potrebujú doplniť dokazovanie. Takých prípadov, keď súd priamo vypočul dieťa v konaní, je minimum.¹⁵ Na tomto mieste je nevyhnutné zreteľne uviesť zásadný rozdiel v tom, že súdy nepristupujú k vypočutiu dieťaťa preto, aby mu dali možnosť uplatniť si svoje právo, ale len z dôvodov svojej inštitucionálnej potreby, aby mohli vo veci rozhodnúť. Ak teda súdy môžu rozhodnúť na základe listinných podkladov, dieťa vôbec nevypočujú. A ak aj vypočujú, nedozvie sa, ako s jeho názorom nakladajú. V Slovenskej republike je tak bežnou praxou, že súd ako garant práv (detí) sa nimi spravidla zaoberá len sprostredkované cez opatrovníkov alebo cez písomné podklady. Sudca rozhoduje o dieťati, ale s ním sa ani nestretne.¹⁶

Seniorské zariadenia takmer bez kontroly

Nielen v detstve, ale aj v starobe majú byť garantované práva, okrem iného aj právo na dôstojnosť. Azda každého z nás sa dotkne informácia, že v zariadení pre seniorov došlo k úmrtiu za zvláštnych okolností. Nielenže mohlo byť porušené právo na dôstojnosť, ale aj právo na život. Akú rolu pri tom hrajú orgány verejnej správy? Takéto zariadenie nemôže a ani nesmie porušovať základné práva svojich klientov. Či sú to zariadenia pre seniorov, domovy sociálnych služieb alebo špecializované zariadenia, ktorých máme na Slovensku celkom vyše 1 000, všetky podliehajú kontrolnej právomoci viacerých orgánov. Napriek tomu, že systému kontroly „velia“ od zriaďovateľov, cez vyššie územné celky, či ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, alebo vo vybraných oblastiach aj Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou, úrady verejného zdravotníctva či hasičský a záchranný zbor, je

¹⁵ <http://www.vop.gov.sk/files/Vypocutie%20dietata.pdf>, s. 17 – ide približne o 5 – 6 % zo všetkých súdnych konaní týkajúcich sa detí, kedy súdy uviedli, že zvolili priame vypočutie dieťaťa v súdnom konaní.

¹⁶ <http://www.vop.gov.sk/files/Vypocutie%20dietata.pdf>

kontrola vykonávaná nedostatočne. Za zmienku stojí fakt, že jeden z kontrolných orgánov vykonal za rok kontroly len v 8, slovom – v ôsmich – z vyššie spomenutých vyše 1 000 zariadení.¹⁷ V praxi preto možno konštatovať, že systém kontroly nielenže nie je nastavený správne, ale že de facto nefunguje.

Úvahy o tom, na čo sa pri kontrolách dané subjekty zameriavajú, alebo aké časté sú kontroly v jednotlivých zariadeniach, sú úplne irelevantné. Snáď na dokreslenie celej absurdity, sankcie ako podnet na výmaz zariadenia z registra sociálnych služieb alebo zákaz poskytovania sociálnych služieb neudelili v posledných rokoch nikomu napriek tomu, že vo väčšine prípadov kontrolný subjekt zistil závažné porušenie zákona.¹⁸ Pri téme seniorov musíme do popredia preto dostávať Princípy OSN pre starších ľudí¹⁹, ktoré vyplývajú z rezolúcie Valného zhromaždenia OSN, kde sa okrem iného hovorí o tom, aby členské štáty OSN umožnili seniorom život v bezpečnom prostredí a v prostredí, ktoré sa dokáže prispôbiť ich osobným preferenciám a meniacim sa schopnostiam, ... ale aj aby umožnili seniorom zotrvať vo svojich domovoch, pokiaľ to bude možné, ... ale aj umožnili seniorom, aby užívali primeranú úroveň inštitucionálnej starostlivosti, ktorá im zabezpečí ochranu, rehabilitáciu a sociálnu a mentálnu podporu v ľudskom a bezpečnom prostredí. A Slovenská republika to nie je dlžná naplneniu vybraných princípov OSN, ale seniorom, ktorí ju spoluvytvárali a prežili v nej svoj život.

Zdravotne postihnutí si nemôžu vyberať slobodne

Pozrime sa rovno aj na obsah dohovoru OSN o právach ľudí so zdravotným postihnutím. Jeho cieľom je okrem iného ochraňovať a zabezpečiť plnohodnotný a rovnaký výkon ľudských práv a základných slobôd pre všetky osoby so zdravotným postihnutím a podporovať úctu k ich dôstojnosti bez akejkoľvek diskriminácie na základe zdravotného postihnutia.²⁰ Sú teda osoby svojím postihnutím rovnoprávne osobám bez postihnutia alebo dochádza k ich diskriminácii? Ako príklad môžeme spomenúť prekážky v bežnom živote – napr. pri návšteve lekára. V súvislosti s bariérovým, resp. bezbariérovým prístupom nejde totiž z ľudskoprávneho hľadiska len o prekonanie samotných prekážok, ale aj o skutočnosť, či je napĺňané právo osoby so zdravotným postihnutím na slobodný výber lekára. Slovenská realita je totiž taká, že právo osôb so zdravotným postihnutím na prístup k zdravotnej starostlivosti

¹⁷ http://www.vop.gov.sk/files/2018_11_TS_Prieskum_kontroly_v_zariadeniach_socialnych_sluzieb.pdf

¹⁸ http://www.vop.gov.sk/files/vyrocná_správa_2017.pdf

¹⁹ <http://www.un.org/documents/ga/res/46/a46r091.htm>

²⁰ <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

a na odstránenie prekážok a bariér brániacich prístupnosti²¹ v zdravotníckych zariadeniach skôr dodržiavané nie je. Dôsledkom toho je nenaplnenie práva osôb so zdravotným postihnutím na výber lekára – poskytovateľa zdravotnej starostlivosti, a teda diskriminácia pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti. V prostredí našej krajiny však nestačí len monitorovať bezbariérovosť. Naša spoločnosť nebola a nie je vôbec scitlivovaná na tému zdravotného postihu. Ani len zdravotnícky personál netuší, čo sa pod pojmom bezbariérovosti ukrýva. Aj napriek tomu, že práve zdravotnícke zariadenia majú mať z povahy svojej funkcie priestory často veľkorysejšie organizované (napr. v súvislosti s presunom pacientov na lôžkach) ako iné verejne dostupné budovy, spĺňajú neraz len niektoré atribúty bezbariérovosti pre osoby s telesným postihom. Prvky nevyhnutné pre orientáciu a pohyb osôb so zrakovým postihnutím však absentujú úplne. Preto sa musia takéto osoby pohybovať v zdravotníckych zariadeniach len v sprievode ďalšej osoby. V dobe, v ktorej často nemáme ani len toaletný papier v nemocniciach, môže vyznievať požiadavka na sklopné opierky vo výťahu, držadlá pri rampách či akustické majáky pri vstupoch až prehnane, z pohľadu zdravotne postihnutej osoby však ide o to najzákladnejšie.

Ak však hovoríme o bezbariérovosti v zdravotníckych zariadeniach, máme na mysli dostupnosť zdravotnej starostlivosti pre osoby so zdravotným postihnutím a ich právo na slobodný výber lekára, ktoré je v týchto prípadoch obmedzované fyzickými bariérami. Je možné, aby si lekára vybrali osoby so zdravotným postihnutím nie podľa odbornosti, ale podľa dostupnosti ambulancie napr. na prízemí a nie na poschodí? Mnoho zdravotníckych zariadení prechádza rekonštrukciou. Aj v takýchto prípadoch sa však napriek platným predpisom o bezbariérovosti často stáva, že ich pri úpravách vôbec nezohľadnia. Pritom na odstránenie väčšiny bariér nie sú nevyhnutné vysoké finančné náklady. Montáž zvončeka, držadla, demontáž prahu, alebo informačná tabuľka. Samozrejme, aj v tomto smere je namieste otázka kontroly a kontrolných subjektov. Napriek platnému výnosu ministerstva zdravotníctva obsahujúceho ustanovenia o požiadavkách na bezbariérovosť, orgány kontroly (ministerstvo a vyššie územné celky) dozor buď nevykonávajú, alebo je neúčinný, nakoľko požiadavky bezbariérovosti nie sú naplnené.²² Na mieste je tvrdenie, že celkovým stavom

²¹ Pokiaľ máme na mysli prístupnosť, je v dnešnej dobe nemysliteľné, aby verejne dostupné budovy nemali zabezpečené napríklad: bezbariérové vstupy; kontrastné označenia začiatku a konca rámp a schodísk; držadlá na schodiskách a rampách; funkčné diaľkovo ovládané akustické majáky pri vstupe do budov; dostatočne veľké výťahy vrátane sedadla a zvukového znamenia; bezbariérové sociálne zariadenia vybavené sklopnými opierkami, drždami, umývadlami; vyhradené parkovacie miesta pre vozidlá zdravotne postihnutých osôb čo najbližšie k budove; namontované vodiace línie pre nevidiacich a optické systémy pre nepočujúcich; dostatočne viditeľné orientačné tabule, ako aj označenia bezbariérového prístupu a ideálne aj preškoleného aspoň jedného zamestnanca ovládajúceho základy posunkovej reči.

²² <http://www.vop.gov.sk/files/Spr%C3%A1va%20-%20bezbarierovost%20nemocnic.pdf>

bezbariérovosti na príklade zdravotníckych zariadení vysiela naša spoločnosť signál, že s ľuďmi so zdravotným postihnutím vo svojom okolí nepočíta.

Sterilizácie rómskych žien²³

S čím Slovenská republika nepočítala, je aj skutočnosť, že príslušníčky národnostnej menšiny, ktoré boli protiprávne sterilizované budú musieť byť po rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva odškodnené. Týmto vstupom sa dostávam k ďalšiemu pohľadu na nesolidaritu v spojení s ľudskými právami a otvárať tému perzekúcie rómskeho obyvateľstva v novodobej Slovenskej republike. K systematickému porušovaniu ľudských práv dochádzalo práve nútenými sterilizáciami rómskych žien. Pri pohľade na konštatovania porušení čl. 3 a 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd Európskym súdom pre ľudské práva v kontexte kvalifikácie nedobrovoľnej sterilizácie ako neľudského a ponižujúceho zaobchádzania, ako aj porušenia práva na súkromný a rodinný život je finančné odškodnenie týchto obetí a verejné ospravedlnenie tou najbazálnejšou povinnosťou našej krajiny. Pre ilustráciu: v jednom prípade sa obeť sťažovala po tom, ako na vnútroštátnych súdoch neuspela, aj na ústavný súd, ktorý jej sťažnosť odmietol ako neopodstatnenú. Európsky súd ale skutok, ktorý bol spáchaný na tejto žene, označil za hrubý zásah do jej telesnej integrity. Vo veci relevantnosti samotných rozhodnutí štrasburského súdu je dôležité zdôrazniť, že v štyroch konaniach sa naň doposiaľ obrátilo viacero žien a vo všetkých prípadoch bolo konštatované porušenie práv. Rozhodnutia padali aj na základe faktu, že sterilizáciu nepovažuje Európsky súd pre ľudské práva za život zachraňujúci zákrok, ako to v niektorých prípadoch tvrdili zdravotníci ženám. Taktiež bral do úvahy skutočnosť, že sterilizácia má následky aj na osobnú integritu obeť, zasahuje nielen do rodinného a súkromného života, ale aj do spoločenského statusu, keďže v rómskej komunite je neplodná žena považovaná za menejcennú. Je zarážajúce, že sa doposiaľ neuvažuje v Slovenskej republike o primeranom odškodnení daných obetí prostredníctvom zákonnej úpravy a obeť sa svojich práv musia domáhať v individuálnych konaniach na súdoch, ktorých rozhodnutia obeť doposiaľ naviedli na štrasburský súd, keďže vo svojej domovskej krajine neboli vôbec alebo boli len čiastočne úspešné.

Ochrana zdravia bez pitnej vody

Na základe právneho poriadku je predpokladom pre napĺňanie práv aj prístup k základným životným potrebám. Súvis s právom na ochranu zdravia má aj prístup jednotlivca k pitnej

²³ http://www.vop.gov.sk/files/Stanovisko_%20VOP_2018_Odskodnenie_obeti_protipravnej_sterilizacie_fin.pdf

vode. Garancia prístupu k pitnej vode priamoúmerne klesá s mierou sociálneho vylúčenia obyvateľstva. Takýmto vylúčením sú v Slovenskej republike najviac postihnutí príslušníci rómskej národnostnej menšiny. Mnoho z nich žije v osadách na okrajoch miest a obcí. Často majú vybudované len provizórne obydlia, ktoré nie sú napojené ani na vodovod, ani na kanalizáciu. Z verejne prístupných štatistík o prístupe k pitnej vode v rómskych osadách vyplýva, že necelé tri štvrtiny osád je pokrytých vodovodom, približne 2 % osád je pokrytých vodovodom čiastočne a vo zvyšnej skoro štvrtine vodovod vybudovaný nie je vôbec.²⁴ Práve v tejto štvrtine osád nemá prístup k pitnej vode žiadny ich obyvateľ. Títo využívajú vodu zo studne, ktorá vo väčšine prípadov nebola nikdy podrobená rozboru, a tak nie je vôbec isté, či ide o nezávadnú a pre zdravie vyhovujúcu vodu. Iným problémom je skutočnosť, že ani mnohí občania tých obcí, v ktorých vodovod vybudovaný bol, nemajú zabezpečený prístup k pitnej vode, pretože vodovodná prípojka a aj voda je pre nich cenovo neprístupná.²⁵ Veľmi jednoducho sa z tohto môže vyvodiť záver, že viaceré komúny nedokázali vlastnými krokmi a snahou zabezpečiť čistú, prístupnú a cenovo dostupnú pitnú vodu, a tým pádom ani hygienu pre všetkých občanov. Pritom obmedzený prístup k tečúcej vode má výrazný vplyv na zdravie a dodržiavanie hygienických návykov jednotlivca, s čím súvisí následne aj možnosť uplatnenia sa v spoločnosti, čo má zasa vplyv na kvalitu života rodiny, komúny a v neposlednom rade aj celej spoločnosti.

Každá krajina je zodpovedná za zabezpečovanie základných práv a slobôd na svojom území. Ich porušovanie môže byť dôsledkom konania či nečinnosti orgánov štátu, čiže môže byť spôsobené inštitucionálnym zlyhaním alebo nesprávne nastaveným systémom fungovania orgánov. Zabezpečenie práva na prístup k pitnej vode je pozitívnym záväzkom štátu. Slovenská republika sa zaviazala k tomu, že vytvorí vhodné podmienky pre každého, aby mal prístup k pitnej vode a hygiene a tento prístup by mal byť aj cenovo dostupný. Záväzok štátu nie je iba deklaratívny, ale vyžaduje si aj dosiahnutie konkrétneho výsledku, ktorý sa dá dosiahnuť prostriedkami, ktorými disponuje práve štát. A štát na naplnenie práva musí prijať potrebné legislatívne a aj rozpočtové opatrenia.

²⁴ Na základe údajov uvedených v Atlase rómskych komún z roku 2013, je na Slovensku 803 osídlení v 583 obciach. 598 z nich je úplne pokrytých vodovodom, 18 osídlení z celkového počtu je pokrytých vodovodom iba čiastočne a v zostávajúcich 185 osídleniach verejný vodovod chýba úplne. Ak sa pozrieme na údaj o pripojených obydlíach k vodovodu, toto číslo je výrazne nižšie. Pripojených bolo len 58,8 % obydľí v rómskych osídleniach, čo je len o 19,8 % viac, ako bolo vykázané v štatistikách Atlasu rómskych komún v roku 2004 (za 9 rokov). Ak by tento ukazovateľ rástol rovnakým tempom naďalej, dosiahnuť stav 100 % pripojených obydľí v rómskych osadách by sa Slovenskej republike podarilo najskôr v roku 2032.

https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/atlas_rom-kom.pdf

²⁵ Podľa čl. 39 ods. 2 ústavy: „Každý, kto je v hmotnej núdzi, má právo na takú pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie základných životných podmienok.“ A prístup k pitnej vode takou podmienkou je.

Miestne referendum nie je právne záväzné

Rešpekt k právam národnostných menšín v Slovenskej republike môže byť posudzovaný aj prístupom štátnych orgánov k výsledkom platného miestneho referenda. Napriek skutočnosti, že sa občania obce Tešedíkovo domáhali v miestnom referende v roku 2012 zmeny názvu na Pered, ktorý niesla obec pred rokom 1948, teda išlo o historický názov, vláda takejto požiadavke napriek platnému miestnemu referendu nevyhovela. Napriek skutočnosti, že v tomto prípade nemusí ísť o porušenie niektorého zo základných práv a slobôd, tento prípad ilustruje striktné formálne vykladanie zákonov v SR a vykazuje nesúlad so zásadami dobrej správy vecí verejných. Podľa právnej úpravy sa názov obce uvádza v štátnom jazyku. Podľa zákona o štátnom jazyku Slovenskej republiky²⁶ je právne záväznou podobou štátneho jazyka jeho kodifikovaná podoba, ktorú schválilo Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. Toto ministerstvo je jedinou autoritou ustanovenou zákonom na určovanie a schvaľovanie záväznej podoby štátneho jazyka. Keďže pri slove Pered ide o historický názov,²⁷ je samozrejmé, že toto slovo sa v súčasnom štátnom jazyku, a teda ani v platnom zozname obcí nenachádza. Ak by si orgány verejnej správy na Slovensku ctili princípy demokratického právneho štátu a zásady dobrej správy, uvedené orgány mali po úspešnom miestnom referende najskôr zistiť od ministerstva kultúry, či občanmi zvolený názov obce možno zaradiť do štátneho jazyka. To sa však vôbec nestalo. Ministerstvo vnútra svoje argumenty postavilo len na jazykovom pôvode slova Pered, o ktorom je prvá zmienka v 13. storočí. Dá sa povedať, že zvolený postup bol výlučne formálny a dotknuté orgány verejnej správy asi nevychádzali dostatočne z toho, že všetka moc pochádza od ľudu. Nevykonali teda zákonom dovolené kroky na to, aby, ak je to v súlade so zákonom, bol názov obce, ku ktorému sa obyvatelia prihlásili v referende, včlenený do kodifikovaného štátneho jazyka. Zamietnuť výsledok miestneho referenda je možné vtedy, ak by realizovanie vôle ľudu prejavenej hlasovaním v platnom miestnom referende bolo v rozpore s princípmi demokratického a právneho štátu, so základnými právami a slobodami alebo by ohrozovalo bezpečnosť a stabilitu štátu.

Zdieľanie hodnôt neznamená, že majú byť iným odňaté

Najvyšší zákon našej krajiny v čl. 12 ods. 1 hovorí, že ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti a právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné. Čl. 19 ústavy okrem iného tiež hovorí, že právo každého na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života patrí medzi základné ľudské

²⁶ Zákon č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky.

²⁷ <https://sk.wikipedia.org/wiki/Te%C5%A1ed%C3%ADkovo>

práva a slobody. Taktiež k nim patrí aj zachovanie ľudskej dôstojnosti. A pod túto ochranu spadá aj právo osôb rovnakého pohlavia na uznanie a rešpektovanie ich partnerských vzťahov.

Nie je možné preto tvrdiť, že neexistuje právny nárok párov rovnakého pohlavia na uznanie ich vzťahov. Európsky súd pre ľudské práva je najneskôr na základe rozhodnutia z roku 2010 toho názoru, že stabilný vzťah medzi páromi rovnakého pohlavia žijúcimi spolu, spadá do aplikačného rámca čl. 8 Európskeho dohovoru o ľudských právach ako právo na rodinný život. Z toho vyplýva, že právne uznanie a právna ochrana osôb rovnakého pohlavia je súčasťou práva na súkromný a rodinný život. Štrasburský súd taktiež uznal, že neexistujú kvantitatívne rozdiely medzi partnerským vzťahom heterosexuálnych párov a párov rovnakého pohlavia.²⁸ Z toho vyplýva, že právne uznanie spolužitia párov rovnakého pohlavia je dôležitou ľudskoprávnou problematikou v rámci práva na súkromný a rodinný život. Úroveň ochrany takéhoto spolužitia sa v okolitých krajinách výrazne v poslednom období zvýšila. V súčasnej dobe nepozná právne uznanie zväzkov rovnakého pohlavia len 6²⁹ z 28 krajín Európskej únie. V tomto kontexte je zrejmé, že sila tohto práva narastá. Slovenská republika ako demokratický, zvrchovaný a právny štát uznáva a dodržiava všeobecné pravidlá medzinárodného práva, medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná, ako aj svoje ďalšie záväzky.³⁰ Ak by boli slovenskí zákonodarcovia aj racionálni a poznali by svoje povinnosti, vytvorili by právny rámec pre uznanie a rešpektovanie súkromného a rodinného života párov osôb rovnakého pohlavia. Absencia uznania spolužitia týchto párov, čiže ich aktuálne právne nevidenie naznačuje nesúlad článkov našej ústavy, ako aj nesúlad s medzinárodnoprávnymi a ľudskoprávnymi záväzkami Slovenskej republiky.

Po prečítaní týchto strán musí byť každému jasné, že solidarita s ľudskými právami je v Slovenskej republike relatívny pojem. Záujem o ľudské práva je len deklaratórny. Už samotné vnímanie pochopenia podstaty porušenia základných ľudských práv a slobôd nie je dopriate väčšine jednotlivcov v našej spoločnosti. Je prezentované preto, že upozorňovanie na porušovanie základných ľudských práv je len akýmsi politikárčením. Komu azda toto politikárčenie má pomôcť? Tým osobám, ktoré o ňom hovoria napriek nevôli tých osôb, ktoré ho páchajú? Ale kde sa v tomto neraz ostrom slovnom súboji nachádza daná obeť? Predstavte si, že ste doma, pozeráte TV, hráte sa s deťmi alebo vnúčatami alebo len tak oddychujete.

²⁸ Schalk a Kopf v. Rakúsko, rozhodnutie zo dňa 24. júna 2010, s'ťažnosť č. 30141/04, bod 99.

²⁹ Bulharsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko, Rumunsko a Slovensko.

³⁰ <http://www.vop.gov.sk/stanovisko-k-problematike-pr-va-p-rov-rovnak-ho-pohlavia-na-uznanie-ich-vz-ahu-v-pr-vnom-poriadku-sr>

V tom vtrhne k vám polícia. Cez dvere, cez okná. Netušíte, čo sa deje. Prečo sú tam. Vytiahnu vás von, ste paralyzovaný. Vezmú vás na policajnú stanicu a popri tom vám uštedria niekoľko úderov. Pripútajú vás k zábradliu na schodisku. Stále neviete, prečo ste tam. Keď sa spýtate, dostanete ďalší úder. Po niekoľkých hodinách vás pustia domov, overili si vašu totožnosť, zistili, že nie ste zločinec, ani hľadaný. Navštívite lekára, máte zranenia, doma vybité okná a dvere. O niekoľko mesiacov vás vypočúvajú, čo sa vlastne stalo, ako ste to videli vy – vašimi očami. Nie, neprichádza úľava, tí, čo vám to spravili, sa vyvinili. Prejde niekoľko rokov. Odrazu zistíte, že ste obvinený. Potom obžalovaný. Tí, čo vás bili, sú poškodení. Lebo ste vypovedali vtedy, keď chceli vedieť, čo sa v ten osudný večer vlastne stalo. Stojíte pred súdom a počúvate nezmysly. Vkladajú vám do úst to, čo ste nikdy nepovedali. Neviete, ako to skončí... Strašné, však?! Neuveriteľné. Teraz si hovoríte: „To sa dnes nemôže stať.“ Ale môže a aj sa deje. Z obetí sa stávajú obvinení, dnes, v demokratickej spoločnosti. Áno, v tej spoločnosti, ktorá by nikdy nemala dopustiť vykonštruovaný proces. Ale dopustila. V novodobej histórii a nie raz. A ľudia mlčali.³¹

Pripomína mi to citát evanjelického kňaza Martina Niemöllera³² z čias 2. svetovej vojny, ktorý prežil holokaust: „Keď nacisti brali komunistov, mlčal som; nebol som predsa komunista. Keď zatvárali sociálnych demokratov, mlčal som; nebol som predsa sociálny demokrat. Keď prišli pre odborárov, mlčal som; nebol som predsa odborár. Keď prišli pre Židov, mlčal som; nebol som predsa Žid. Keď prišli pre mňa, nebolo už nikoho, kto by protestoval.“³³

Slovenská republika v 21. storočí: „Keď berú Rómov, mlčíme; nie sme predsa Rómovia.“ V súvislosti so zvyšujúcim sa vplyvom extrémistických a populistických hnutí na Slovensku sa stáva jednou z najväznejších výziev práve zvyšovanie dôvery v štát a v štátne orgány a inštitúcie. Opak je žiaľ pravdou...

³¹ Prípado represívno-pátracej (ako ju sprvu označili samotní policajti) policajnej akcie z 19. júna 2013 v Moldave nad Bodvou.

³² <http://www.faz.net/aktuell/politik/politische-buecher/martin-niemoeller-15359106.html>

³³ https://de.wikipedia.org/wiki/Martin_Niem%C3%B6ller

Solidarita, ktorá sa stala filozofiou prežitia a zmyslom života alebo O spolupatričnosti medzi politickými väzňami (Soňa Gyarfašová)

„Život je len pavučina náhodných stretnutí,“ povedal mi istý deväťdesiatročný pán, ktorý si prežil kedysi to najhoršie z päťdesiatych rokov. Ešte s noblesou a gráciou prvej republiky zdvihol na pozdrav svoj starosvetský klobúk, keď sme sa takmer zrazili vo dverách kníhkupectva.

Krivkajúc o paličke, bojoval s každým krokom. Ponáhľal sa domov. V zime sa skoro stmieva a on sa zasa zabudol pri čítaní. Podobne sa mu to stáva aj v univerzitnej knižnici, postáždžoval sa.

Bolo to len krátko pred tým, ako vzniklo toto malé zamyslenie a ja som sa s ním rozhodla zostať na chvíľku zachytená v tejto pomyselnej pavučine zdanlivo obyčajného okamihu. V priateľskom rozhovore. Dnes už je jeden z posledných žijúcich svedkov ťažkých 50. rokov a cítim, že sme akoby starí známi. Zoznámili sme sa v Konfederácii politických väzňov, ktorú kedysi viedol Anton Srholec.

„Tu sa liečia láskou zo svojich rán, ktoré sú spôsobené vlastným alebo cudzím sebestvom,“ hovoril mi spomínaný Tonko Srholec zasa ako začínajúcej novinárke, keď som prišla robiť rozhovor do jeho bezdomoveckej ubytovne Resoty, ktorú žartovne nazýval António a 40 lúpežníkov. Na okraji spoločnosti bol ako politický väzeň pred rokom 1989 a miesto medzi ľuďmi na periférii, medzi všetkými tými zaznávanými, odsudzovanými a obhádzanými, si nakoniec vybral aj dobrovoľne.

„Jedna moja rodina sú ľudia bez domova, tou druhou sú politickí väzni, pekní ľudia. Príďte niekedy medzi nás, Sonička, čoskoro budeme mať malú slávnosť,“ pozval ma na stretnutie, ktoré mi ukázalo celkom iný, nový svet.

Po prvýkrát som ich zažila vtedy, keď si pripomínali 20. výročie založenia jeho Konfederácie politických väzňov, no neskôr som sa vďaka nim stala aj svedkom emotívnych návratov za mreže, kde kedysi strávili časť svojho života. Väzenie v Leopoldove, v Ilave, na Pankráci. Bol to akýsi paralelný svet s tým dnešným. Čo mohlo byť názornejším svedectvom, že táto minulosť je ešte stále živá?

Bývalí politickí väzni sa aj v období dlho, dlho po nežnej revolúcii na týchto miestach pravidelne stretávali. Spájalo ich to, čo prežili. Niečo, kde celkom zhodne túžili, aby sa na to

nikdy nezabudlo. Aj z úcty k tým, ktorí na rozdiel od nich nemali také šťastie. Hovorili o tom a jatrili staré rany, lebo vedeli, že sú jediní, ktorí ešte môžu o všetkom vypovedať. Zároveň vedeli, že ďalšie generácie, ktoré to nezažili, ich môžu počúvať, možno sa snažiť aj pochopiť. Ťažko to však precíti človek, ktorý to všetko nezažil.

A tak sa táto netradičná komunita pravidelne stretávala. Rozumeli si aj bez vysvetľovania, bez slov.

Len krátko po našom zoznámení s Antonom Srholcom som sa ocitla v zájazdovom autobuse, v ktorom smerovali tí poslední z nich tam, odkiaľ kedysi nebolo návratu. Napriek všetkému ťažkému s nadhľadom. Ďalšia ich zvláštna slávnosť. Slávnosť života. Jáchymovské peklo, kde sa stretnú s väzňami z Českej republiky. Sfárajú si znova do uránových baní a pôjdu sa pozrieť na lágre, z ktorých nič nezostalo. Ubytujú sa v barakoch, kde kedysi sídlili dozorcovia a dnes sa tam namiesto múzeí zachovali iba rekreačné chaty.

Práve vzájomná pomoc bola tým, čo ich držalo v tých najťažších chvíľach a na čo aj po rokoch spomínali. Mnohí z nich spätne hovorili, že len vďaka nemu prežili. Práve spomínané priateľstvo sa stalo v tom čase pre mnohých z nich na týchto miestach základným zmyslom ich života.

„Keď prišla prvá amnestia, psychologicky to bola šokujúca záležitosť pre absolútnu väčšinu tých, ktorí tam zostali. A môžem povedať, že aj mňa to tak zasiahlo, ale ja som vedel, že to musíme vydržať,“ spomínal kedysi v našom rozhovore bývalý tajomník Demokratickej strany Jaroslav Fabok na rok 1960.

Komunistický režim vtedy udelil prvú veľkú amnestiu politickým väzňom. Ďalšie menšie prišli v rokoch 1962 a 1964. Ani jedna sa starého mukla, ktorý sa dostal do komunistických kriminálov už v roku 1949, netýkala.

Komunistické omilostenie nezahŕňalo ľudí, ktorí boli označení ako vedúci protištátnych skupín, mali doživotný trest alebo pôsobili ako agenti-chodci. Ľudia, ktorí sa snažili krátko po jeho nástupe zvrhnúť komunistický režim v spojení s cudzou mocou.

„Viete, keď vám stovky a tisíce odchádzajú a vy ostávate s kriminálnikmi, ktorí boli väčšinou udavači a spolupracovníci, to sú obrovské depresie. Takže ja som mal strašne veľa starostí s tými muklami, čo tam zostali, aby som ich upevnil. Nebojte sa, vydržíme,“ spomínal aj po rokoch.

Solidarita bola spoločným menovateľom jeho pobytu v najťažších komunistických krimináloch aj uránových baniach. A koniec koncov ho do väzenia vlastne aj dostala. „Veci, ktoré sa z krátkodobého pohľadu zdali ako tie zlé, sa z toho dlhodobého stali základom dobrého,“ písal neskôr aj vo svojej životopisnej knihe Čo mi dalo väzenie.

Svoju tvrdú, nezlomnú náтуру zdedil Jaroslav Fabok po svojej matke, ktorú si jeho otec, československý legionár, doviedol zo Sibíri po tom, čo jej tam komunisti vyvraždili celú rodinu. Aj tým bol ovplyvnený jeho vzťah k režimu, ktorý sa dostal po roku 1948 k moci v Československu. Jaroslav aj ako bývalý protifašistický odbojár, zapojený do demokratickej odbojovej organizácie Flóra napojenej na Londýn aj do Slovenského národného povstania, veril, že je možné zvrhnúť aj druhú, nastupujúcu komunistickú totalitu.

Ešte pred tým, ako si komunisti uzurpovali moc v Československu, prišiel s nimi v povojnovej dobe ako tajomník Demokratickej strany do konfliktu. Zastal sa totiž obyčajných sedliakov, ktorých komunisti utláčali.

„Snažil som sa postupovať vždy v duchu mojich vnútorných zásad, všade čestne. Vytvoril som si, samozrejme, veľmi nepríjemnú situáciu vo vzťahu komunistická strana a ja,“ spomínal. Nešťastným sedliakom, ktorých tu utláčali takzvaní ľudoví komisári, poradil, nech vytrhajú z plotov koly a „ženú ich kadeľahšie“.

Drzého a rebelantského tajomníka zaistili ešte v predvečer komunistického prevratu, niekoľko mesiacov ho držali vo väzbe. „Čo ma hrialo pri srdci, sedliaci, ktorých som sa zastal, prišli pred väznicu manifestovať za moje prepustenie,“ spomínal. Po čase ho prepustili s tým, že ho budú vyšetrovať za jeho protištátnu činnosť na slobode.

„Dostal som oznámenie zo súdu, lepšie povedané od jedného sudcu, ktorý bol známy jedného známeho, že budem súdený. A musím dostať bezpodmienečne 2 alebo 3 roky. Aby som sa podľa toho zariadil. Tak som sa zariadil, že som urobil zase príslušné kroky na organizáciu a cez niektorých poslaneckých pracovníkov Demokratickej strany som mal zariadený prechod do západného Nemecka,“ hovoril o osudnom roku 1948. Veľmi rýchlo sa stal podpredsedom Demokratickej strany pre Nemecko. Padali ponuky odísť ďalej, na západ. Do slobodného sveta. On však cítil solidaritu s tými, ktorí zostali. Nemôže predsa emigrovať celá republika, treba niečo robiť.

Ako bývalý povstalec veril, že je možné poraziť aj druhú, komunistickú totalitu, ktorá si represiami na ľuďoch upevňovala svoju moc. A využil na prvý pohľad menej lákavú aj menej

pohodlnú ponuku. Vrátil sa do komunistického Československa ako agent-chodec s falošnými dokladmi, aby posielali správy do slobodného sveta.

„My sme sa vrátili a hneď pri prvej ceste nás chytili. To bolo celé zorganizované. Videl som, že všade boli nejakí eštabáci,“ spomínal.

Nasledovali najťažšie výsluchy, o ktorých hovoril len v útržkoch a monsterproces. Smrť, smrť, smrť! Odsúdiť na trest smrti, kričalo obecnstvo. Verní príslušníci strany, synovia robotníckej triedy. Tvrdý mukel s pohnutým hlasom hovoril, ako vedel, že sa vzadu medzi tými, ktorí ich chceli zlynčovať, krčí jeho mama a sestry. „Tých dvoch, ktorí išli so mnou, popravili. Ja som dostal tiež trest smrti. Zmenili ho však neskôr na doživotie, uzavreté spisy,“ spomínal, ako mal v nešťastí kúsok šťastia.

Pred povrazom ho zachránilo jediné – na rozdiel od Ladislava Lindnera a Karla Buška, ktorých komunisti obesili, to bola preňho prvá cesta v role agenta-chodca. A bol z nich najmladší. Čakala ho však vízia doživotia v komunistických lágroch. Nielen v čase, keď verili, že to všetko praskne a režim už dlho nepotrvá, ale aj neskôr, našiel zmysel života v pomoci iným. Svojim spoluväzňom.

Pankrác, Bory ani jáchymovské uránové bane v ňom nezlomili snahu o to zmeniť chod vecí. A tak sa aj tam rozhodol pre svoj odboj. A tak aj tam v hĺbke uránových baní vznikla organizácia spoluväzňov, ktorí si dali príznačné meno Nádej, viera, láska.

„Prepuklo to v jarných mesiacoch, keď sme videli tú zeleň a to, že všetci teda musíme ujsť. Ale ak chceme ujsť, tak nemôžeme prísť na západ s prázdnyimi rukami. Tak, samozrejme, sme uvažovali, čo všetko bude treba. Plány šachiet, vzorky rudy, lebo boli sme postavení ako nepriatelia vôbec režimu. Ja osobne som to ani nikdy neskrýval. Vedeli sme, že to nie je jednoduché a že keby nás chytili, tak to bude veľmi ťažké,“ spomínal Jaroslav Fabok na ťažký rok 1952. Lenže všade sa našli aj tí, ktorí udávali, a tak sa o ich činnosti dozvedela aj Štátna bezpečnosť.

Jemu ako odsúdencovi na doživotie hrozil trest smrti, ostatným oveľa vyššie tresty, ktoré sa nedali predpokladať. No v tejto situácii sa stalo niečo takmer neveriteľné. Nechcel ich vystaviť riziku, a tak sa ku všetkému priznával a prízvukoval, že všetko bola len jeho vlastná činnosť, pri ktorej nemal spojencov. Jeho spoluväzni zasa tušili, ako môže dopadnúť, a tak zasa brali celú vinu na seba. „Toto sme v živote nevideli,“ citoval dojatý aj po rokoch slová veliteľa tábora. Ten nerozumel tomu, že každý z nich sa snaží zachrániť tých ostatných.

Opäť mal vtedy kúsok šťastia – v roku 1953 zomreli Stalin a Gottwald, a tak neposlušného väzňa presunuli s verdiktom, že má doživotie, čo je najvyšší možný trest, na iný tábor. Svojim spoluväzňom sa nestihol ani poďakovať. No nadobudol presvedčenie, o ktorom písal neskôr aj vo svojej knihe – že to nie je náhoda, že žije ďalej.

Práve tam sa kryštalizovali charaktery. To ťažké ho robilo ešte silnejším. Aj po rokoch to označoval za vysokú školu. Ako keď človek dospievaním začína chápať, že viac ako dar dostávať, je ho dať.

Tam pochopil, že chce byť hlasom ostatných, ktorí v sebe nemajú toľko sily. Cítil, že nemá čo stratiť. Jáchymovský tábor Nikolaj prezývali nielen väzni, ale i dozorcovia, často aj česká Sibír – bol najvyššie položený a zimy tu boli mimoriadne ťažké. Po tom, čo tu inicioval vzburu väzňov s neľudskými podmienkami, presunuli ho na najmenší tábor s označením L. Likvidačný.

Vo Vykmanove končili nepolepšiteľné prípady. Politickí väzni ho prezývali aj Vežou smrti. Nebola to náhoda. Bol to lágér, odkiaľ sa skutočne odchádzalo na slobodu. Zomierať. Politickí väzni tu drvili uránovú rudu z celého Jáchymovska na drobný prach. Pracovali bez akýchkoľvek ochranných prostriedkov a plnili barely, ktoré smerovali do Sovietskeho zväzu. Týždenne dva plné nákladné vlaky.

„Tráva v okolí z toho prachu akoby nebola zelená, bola tak trochu domodra. Vtáčkovia neboli, len my a uránová ruda. Keď ste prišli do toho bunkra medzi barely, mali ste pocit, že vám hlavu zvierajú obručami,“ spomínal Jaroslav Fabok.

U mnohých väzňov, ktorí dýchali rádioaktívny poprašok, sa postupne začali objavovať zdravotné problémy. Ak boli vážne, prepúšťali ich na slobodu – až neskôr sa dozvedali, ktorý z nich zomrel vonku na choroby z ožiarenia. Politických väzňov, ktorí Vežou smrti prešli a boli predčasne prepustení na slobodu, kosila rakovina. Najčastejšie krvi alebo pľúc.

Boli to obeť režimu, ktoré nikto nikdy neporáta.

Na takzvanej Veži smrti končili politickí väzni nad desať rokov, ale aj kňazi. Napriek všetkému tam panovala atmosféra, v ktorej si pomáhali. Až raz bolo všetko inak. Jaroslav Fabok vo svojom rozprávaní nezabudol na deň, keď sa stal svedkom neuveriteľného obrazu.

Na zemi sa zvíjal nešťastník, do ktorého iní väzni kopali a bili ho. Nebránil sa, iba sa skrúcal do kľbka. Nedokázal sa na to pozerieť. „Chlapci, nechajte ho,“ upokojil ostatných a zaprášený muž pomaly vstával. Bez slova začal krívať preč.

Bol to komunistický politik Ladislav Holdoš. Človek, ktorý kedysi sľuboval, že bude holou hruďou bojovať proti buržoázii. Súkolie politických procesov, ktoré pomáhal rozbehnúť, nakoniec zomlelo aj jeho.

Jednu nohu už len šúchal za sebou. Prvorepublikový presvedčený komunista, zaslúžilý účastník španielskej občianskej vojny. Nedokázal pochopiť, ako to, že ho zradili jeho súpútníci. Už o čosi neskôr Jaroslavovi prezradil, že to chcel raz a navždy skončiť. Zabiť sa. Všetko, na čom by sa mohol obesit', mu okamžite zobrali.

Na vyšetřovačkách sa niekoľkokrát rozbehol z plnej sily proti stene, aby ukončil svoje trápenie. Tie potom obložili gumenými pásmi.

„Viem, že som narobil veľa svinstva,“ povedal Ladislav Holdoš smutne Jaroslavovi Fabokovi. „Nie som taká špata, ako si myslíte.“ Väčšina spoluväzňov ním v tom čase pohrdala. Jaroslav bol možno jeden z mála, ktorý s bývalým komunistickým politikom hovoril ako s človekom.

Viedli dlhé debaty o živote. „Divíš sa, čo. Ja som bol v Demokratickej strane, ale nevidím dôvod, aby som sa s tebou nestýkal. Názory môžeme mať každý svoje, ide o to, kto je aký človek,“ hovoril mu Jaroslav Fabok úprimne. Ladislavovi Holdošovi, vyvrheľovi zradenému vlastnými ľuďmi, to vtedy možno aj pomohlo. Vzniklo medzi nimi zvláštne priateľstvo. No nezostali spolu dlho – nielen preto, že Jaroslava, ktorého považovali komunisti za rebela aj za čudáka, nenechali nikde pridlho.

Komunistu Ladislava Holdoša prepustili, tajomníka Demokratickej strany Jaroslava Faboka preložili. Putoval ďalej po jáchymovských táboroch. „My vás zlomíme,“ hovoril mu veliteľ tábora. „Vy nie, pán náčelník, vy nie,“ odpovedal v čase, keď všetci ostatní odchádzali. Starý mukel, takzvaný muž určený k likvidácii, si však našiel vlastnú filozofiu v pomoci tým, ktorí zostali.

Aj jáchymovské tábory sa postupne likvidovali, na mnohých miestach bol urán už celkom vyťažený. „Na Bytízi sa skoro prepadla kuchyňa a mnohí tam padli do jamy. Ešte aj náčelník Fulín to nebral vážne, myslel že, to je ako prvý apríl, lebo to bolo nejak začiatkom apríla,“ spomínal s úsmevom Jaroslav Fabok.

Jeho dali potom ešte do Valdíc, kde pri vysokých peciach vyrábali sklené korálky. „Nadávali sme na ženy, ktoré tie korálky nosili,“ usmieval sa, keď si spomínal na tie časy. Teplota presahovala päťdesiat stupňov a jemu z týchto zmien ochrnula polovica tváre. Diagnóza paresis facialis.

„Dnes sú už iné časy, Fabok,“ povedal mu vo vojenskej nemocnici, kam sa dostal v roku 1965, starý náčelník tábora, ktorého poznal ako jedného z tých, ktorí politických väzňov v 50. rokoch s akousi sadistickou radosťou týrali.

„Môžem vám nejako pomôcť?“ pýtala sa ho zdravotná sestra vo vojenskej nemocnici. K väzňovi, ktorý sedel už takmer 16 rokov, cítila zvláštne sympatie. A chcela byť spolupatričná. S človekom, ktorého nevnímala ako kriminálnika, ale niekoho, kto si prežil počas minulých rokov svoje vlastné peklo.

„Možno iba papier a pero,“ povedal jej vtedy, keď túžil o všetkom písať. Práve tam, vo väzenskej nemocnici sa začali rodiť prvé riadky jeho knihy Čo mi dalo väzenie. Nie autobiografie, ale filozofickej knihy. Najmä o tom, čo mu kedysi pomáhalo vydržať dlhých 16 rokov vo väzení. Jednotlivé kapitoly písal ako listy, ktoré posielal svojim priateľom. Práve oni ho presvedčili, že by mal o všetkom, čo prežil, vydať knihu. Tá však mohla vyjsť až po nežnej revolúcii.

Človek, ktorý sa stal po prepustení pre režim občanom druhej kategórie, bol pod drobnohľadom Štátnej bezpečnosti až do roku 1989. Nepriateľská osoba, ktorú sledovali desiatky udavačov. Aj napriek tomu, že vyšiel na slobodu v roku 1965, už o tri roky neskôr, pri okupácii vojskami Varšavskej zmluvy, sa zapojil do diania. So starými priateľmi, politickými väzňami tlačili vlastné plagáty o cene slobody.

Hoci mu dal režim nálepku kriminálnika, priam magickou silou priťahoval ľudí. Vyhľadávali ho v čase totality, aj v slobodnej dobe. Bolo z neho cítiť akúsi múdrosť a ľudia sa k nemu chodili radiť. Jeho oslavy narodenín sa menili na filozofické stretnutia, kam som začala vďaka prvotnému zoznámeniu v Konfederácii politických väzňov chodiť aj ja, autorka tejto eseje.

Raz som sa ho ešte nesmelo spýtala, či neľutuje, čo musel prežiť. Že sa vrátil do komunistického Československa a neodišiel vtedy na začiatku radšej na západ, za slobodou. „Veci, ktoré sa z krátkodobého hľadiska zdali ako tie zlé, sa z toho dlhodobého stali základom toho dobrého,“ hovoril mi. „Pozrite sa, dnes mám takú krásnu, mladú manželku, ktorá všetko urobí, čo mi na očiach vidí. Pozrite, ako je to pekne riadené,“ usmieval sa a dodával, že na vyšetrovačkách, v samotkách a väzeniach sa zrodil nový Fabok.

„Takže tam prišlo k poznaniu, za ktoré skutočne úprimne ďakujem, lebo poslanie človeka je ďaleko vznešenejšie, ako len to, čo práve robí,“ hovoril.

Ján Rückschloss sa zasa dostal na jáchymovské uránové bane ako civil. Keď pre zlý kádrový profil stroškotal jeho sen o tom, že sa raz stane letcom. Dupočul sa, že na Jáchymovsku sa dajú zarobiť pekné peniaze, keď už mu nevyšlo kvôli režimu nič iné, povedal si, že si zarobí na novú motorku, Jawu. Lenže práve tam, na uráne, veľmi skoro zistil, že väčšina tých, ktorých tam spoznal, je v uránových baniach nedobrovoľne. V roku 1952 tu stretol politických väzňov a v ňom sa vzbúrilo všetko proti nespravodlivosti, ktorá sa ho dotkla v čase, keď ho nezobrali na leteckú akadémiu. Teraz však ešte o čosi viac. Napriek obrovskému riziku im začal pomáhať. Najskôr im dával iba cigarety alebo jedlo. Na prácu do baní chodili ako telá bez duše.

„Začali mi rozprávať, aké majú v lágroch podmienky. Nechcelo sa mi to takmer veriť. Napríklad, keď mi jeden väzeň z lágra Ležnica rozprával, že väzňov v zime, keď boli teploty hlboko pod nulou, eštabáci polievali studenou vodou. Počúvali ste to a zároveň nechceli veriť, že také zverstvá existujú,“ spomínal Ján, ktorý stretol medzi väzňami aj Ota Širokého. Synovca predsedu komunistického parlamentu Viliama Širokého. Ale režim nepoznal rodinu. Jánovi hovoril Oto o tom, ako mu písal listy, nech mu pomôže, tie však zostali bez odpovede.

Jeho noví priatelia, politickí väzni, mu hovorili aj to, že celá krajina obohnaná ostnatým drôtom je jedno veľké väzenie. „Uteč, ty ešte môžeš,“ hovorili mu. A on po rokoch zistil, že naňho boli nasadení aj udavači. Boli aj medzi nimi, väzňami. Keď si po rokoch prečítal svoj vyšetrovací spis, z hnevu ho roztrhal. „Čo si mysleli, čo od toho čakali? Skoršie prepustenie na slobodu?“ pýtal sa smutne.

Jeho útek za hranice, pri ktorom si povedal, že si splní sen o vzdialenej Austrálii, po ktorej túžil ako mladý chlapec, skončil neúspechom. Po súde ho zničeného hodili na jeden z lágrov v Hornom Slavkove. Do baraku, kde chýbala strecha, a preto bol prázdny. Bola to noc, kedy zúrila ukrutná búrka. On sa hneď schúlil do kľbka s tým, že snáď prečká ráno.

Keď ho uvideli jeho spoluväzni, oči sa im leskli ako diamanty. Tvrdí mukli plakali. „Toto si si nezaslúžil,“ povedal mu jeden z nich – Ján sa totiž dostal na rovnaký tábor, kde bol predtým ako civil, medzi politických väzňov, ktorým pomáhal. Keď prišli na to, kam ho poslali, nezohrial sa tam dlho – a presunuli ho na iný lágér. Následky si niesol roky, prekonal aj ťažkú chorobu z ožiarenia. Len krátko pred prevratom však vybral všetky svoje úspory a spolu s dcérou sa vybrali do svojej vysnívanej Austrálie.

Nikdy nezabudnem na prvé stretnutia, keď som vďaka Antonovi Srholcovi týchto ľudí spoznala. V prvom momente sa ma dotkla tá nespravodlivosť. To, že žijeme v krajine hrubých čiar, kde nikto neniesol zodpovednosť za to, čo sa im stalo. Nikto nebol potrestaný. Aj zvláštnu tvár tejto spoločnosti, kde bývalí eštebáci doteraz dostávajú benefity za svoju prácu – výsluhové dôchodky, ktoré sú takmer trojnásobné oproti bývalým politickým väzňom. A kde sa postupom času museli bezmocne pozerat' na to, ako sa relativizovali komunistické zločiny. Neskôr som však pochopila, že je to dlh nás, ďalších generácii, ktoré by mali pokračovať v ich odkaze. Uvedomila som si niečo iné. Ich vnútornú silu a slobodu. Akým veľkým snom musela byť cesta k protinožčom, ktorá viedla cez jáchymovské uránové bane a trvala štyri desaťročia. A koľko vnútornej sily musí byť v človeku, ktorý povie, že mu šesťnásť rokov strávených nespravodlivo za mrežami dalo nové poznanie.

Dnes už tu nie je s nami takmer nikto z tých, o ktorých píšeme v tomto príbehu. Jaroslav Fabok, Ján Rückschloss ani Anton Srholec. A jeden z tých posledných mohykánov, s ktorými sme sa stretli v kníhkupectve, raz snáď tiež nájde v sebe silu otvoriť staré rany a hovoriť o tom, čo prežil. Hoci človek v sebe častejšie pochybuje, či spomienka na minulosť nezostane v rovine myšlienky na mlieko za dve koruny alebo istoty, ktorými sa aj dnes oháňajú novodobí bolševici.

Aký to teda všetko malo zmysel, čo museli prežiť? A dokážeme to vôbec oceniť? Nebolo to utrpenie zbytočné? A nerozumejú si títo ľudia vo vzájomnej solidarite s tým, čo prežili, len oni medzi sebou? Dokážeme to dnes pochopiť?

Pri tejto úvahe si často spomeniem na výrok Antona Srdolca v jednom z našich minulých rozhovorov. V slobodnej dobe, po ktorej tak dlho túžil, sme spolu o tom veľa hovorili.

„Šťastie? Vždy si pomyslím na prastaré rozprávky. Ako mal človek, ktorý chcel byť šťastný, hľadať šťastného a obliecť si košeľu šťastného človeka. Až našiel šťastného človeka a ten bol taký chudobný, že košeľu ani nemal. Šťastie je nie to, čo nevlastníme. Šťastie je to, po čom túžime. Mať víziu, mať sen, za ktorým idem a ktorý, keď sa aj neuskutoční, lebo naše projekty sú príliš obmedzené a dočasné, mám šťastie, že sa mi podarilo pomocou týchto myšlienok zakomponovať svoj ľudský príbeh do veľkého koberca, ktorý sa tká, na ktorom pracujú milióny a stovky milióny ľudí, dokonca aj tí, čo sa nehlásia k Ježišovi, sú veľmi dobrí, horliví robotníci na jeho projekte. Teda nie je tak dôležité, aby ja som zavŕšil svoj život nejakým geniálnym dielom, ale že je zakomponovaný do toho tkaniva, do toho koberca, tento v budúcnosti po nás zostane. A tam sme len pokorní služobníci. Teda pracujeme na tom, aby na tomto svete a pod týmto slnkom a v tejto krajine, aby sme žili dôstojne, ľudsky, zmysluplne a relatívne aj bohato, aby sme sa tešili zo života.“

Od Udavačstva cez Ploty, múry, hranice k Solidarite (Peter Kalmus)

Obsah slova solidarita znie ako presný chirurgický rez či eticko-morálny zákon. Dokonca to slovo sa nevyskytuje ani vo Svätom písme, či už v Starom alebo Novom zákone. Prirodzene, dodržiavanie starozákonného desatora si bez naplnenia poslstva spomínaného slova takmer nedokážeme predstaviť.

Slovo solidarita koncom minulého storočia preletelo svetovými správami predovšetkým v súvislosti so situáciou v komunistickom Poľsku. Pred poľskou Solidaritou existovali aj v iných štátoch rôzne odborové a ľavicové solidarity. No keď sa zmieňujem o Poľsku, tak v roku 2018 v horúcom júli, počas ktorého horeli vo Švédsku lesy, Poľsko prejavilo solidaritu a poslalo do Švédska vyše sto hasičov s modernou technikou. Švédi ich vítali ako cyklistov na júlovej TDF.

Solidarita (poľ. Solidarność) vznikla v roku 1980 ako nezávislé odbory, ale tiež predstavovala spoločenské hnutie vo vtedy komunistickom Poľsku. V prázdninových mesiacoch prebehla vlna štrajkov, ktoré vyvrcholili v gdanských lodeniciach (Stocznia Gdańska). Robotníci nevyšli ako v roku 1970 do ulíc, zostávali v podnikoch, bol to okupačný štrajk. Okrem zvyčajných odborárskych požiadaviek vyhlásili aj politické požiadavky: legalizáciu nezávislých odborov. Pre komunistov by to znamenalo koniec monopolu moci.

Koncom augusta 1980 sa vedúcou postavou stal elektrikár Lech Wałęsa a v spolupráci s odborníkmi z radov demokratickej opozície (Tadeusz Mazowiecki, Bronisław Geremek) bol vypracovaný zoznam požiadaviek, ktorý okrem ekonomických bodov (zastaviť rast cien, zvýšiť platy, stavba bytov, lepšie pracovné podmienky, dlhšia materská dovolenka, voľné soboty) obsahoval aj požiadavky politické (nezávislé odbory, právo na štrajk, obmedzenie cenzúry, prístup rôznych spoločenských skupín k hromadným oznamovacím prostriedkom, prepustenie politických väzňov, obsadzovanie funkcií podľa kompetencií a nie podľa príslušnosti ku komunistickej strane PZPR).

Odvolať sa na ústavu Poľskej ľudovej republiky a rôzne medzinárodné dohody, ktoré PĽR podpísala, kde boli zakotvené rôzne práva občanov, o ktorých si komunisti mysleli, že nikomu nenapadne, aby sa o ne zaujímal. Poľské úrady kapitulovali a 31. augusta 1980 podpísali vládni zástupcovia dohodu so štrajkujúcimi robotníkmi, ktorou PĽR pristúpila na požiadavky štrajkujúcich robotníkov.

Do jari 1981 vstúpilo do Solidarity desať miliónov Poliakov. Solidarita vydávala vlastné noviny, čím prelomila štátny monopol na rozširovanie informácií. Solidarita však nemohla zájsť príliš ďaleko, pretože hrozila intervencia Sovietskeho zväzu ako v roku 1968 v Československu. Komunisti sa nevzdali a 13. decembra 1981 Wojciech Jaruzelski vyhlásil výnimočný stav (po poľsky „stan wojenny“). Bola prerušená činnosť všetkých spoločenských organizácií, vrátane odborových zväzov. Prokomunistické spolky čoskoro získali súhlas na svoju činnosť, naopak, Solidarita bola formálne delegalizovaná (október 1982). Hnutie naďalej pracovalo v podzemí – vydávalo tlač, rozširovalo letáky, organizovalo pomoc pre prenasledovaných.

Osobne som mal pár mesiacov po vzniku Solidarity veľmi nepríjemnú skúsenosť. Neskoro večer mi došli cigarety. Tak som sa obliekol, pre istotu zobral aj sako a vybral sa kúpiť Sparty do nočného baru vtedajšieho Interhotela Slovan v Košiciach. Bolo to najbližšie miesto, v ktorom by som si mohol cigarety kúpiť a v neskorú nočnú hodinu aj takmer jediné.

Do spomínaného baru som išiel prvýkrát v živote a teraz si uvedomujem, že zároveň aj posledný. Bolo to také dušičkové obdobie, začiatok novembra roku 1981. Biletárka a šatniarka v jednej osobe ma bez problémov vpustila do baru. Dnu bolo niekoľko ľudí a hrala tam tanečná skupina. Tancovali tri páriky.

V tej mne neznámej skupine hral na gitare môj starý známy, ktorého som roky nevidel. Niekedy celkom dobrý rockový gitarista. Práve keď som dokráčal k barovému pultu, skončilo tzv. hudobné kolečko. A gitarista Joži si ma všimol. Došiel za mnou a prekvapený sa ma spýtal, čo tam robím. Prekvapený som bol aj ja. Nevedel som a nečakal som, že hráva v bare.

Počas prestávky sme si zaspomínali na staré časy a hlavne na gramokoncerty skupiny Led Zeppelin v košickom Technickom múzeu. Ja som si k tvrdým Spartám objednal dva deci červeného vína. Frankovky. Keď sa kamarát opäť pobral na barové pódium, zaplatil som účet a po dofajčení som chcel ísť domov. Nakoniec, na cigarety čakala v byte aj manželka. V tom momente sa pri bare zjavil akýsi pán okolo päťdesiatky. Prisadol si ku mne a spýtal sa, či si so mnou môže dať pohárik vína, že je tu sám atď.

Skôr ako som stihol odpovedať, už objednal u barmanky fľašu červeného Egri bikavéru. Po pár formálnych otázkach zrazu otočil rozhovor na Poľsko a Solidaritu. Keď zistil moje nadšenie zo Solidarity, nazval ma idiotom a odišiel od barového pultu. Vzápätí sa

zjavila čašníčka a ihneď žiadala zaplatiť fľašu toho červeného vína. Prirodzene som odmietol, pretože som žiadne víno neobjednával a svoj účet som mal zaplatený.

Začala sa vyhrážať, že ak ihneď nezaplatím, zavolá políciu. Kývol som rukou a snažil sa ísť domov. Žiaľ, dostal som sa len do priestoru šatne. Dvere boli zamknuté. Po pár minútach sa ozval zvonček a šatniarka išla otvoriť dvere, v ktorých sa objavili traja príslušníci VB. Ja som sedel v kresle a fajčil. Jeden z tých troch sa agresívne spýtal, čo robím za problémy. Celkom pokojne som mu odpovedal, že fajčím. V tom momente mi jednu vylepil.

Cynicky som mu za tú facku poďakoval a išiel si na záchod umyť skrvavenú tvár. Keď som sa vrátil, policajti ma upozornili, že za výtržnosť pod vplyvom alkoholu ma zoberú na záchytnú protialkoholickú stanicu. Namietal som, že s nimi nejdem, nakoľko som triezvy a žiadnu výtržnosť som nespáchal. O tom rozhodujeme my, čo si spáchal a dvaja mi prudko dali ruky za chrbát a tlačili ma k schodom a východovým dverám. Dole ma natlačili do policajného kombi auta, v ktorého zadnej časti bol vlčiak.

Po krátkej hádke ma násilím priviazali koženými popruhmi k zapáchajúcej posteli. Noc v takých putách a polohe bola dlhá a často som sa budil. Ráno, keď sa vymenili ošetrovatelia, ma odviazali, ale musel som tam stráviť ešte pár hodín podľa nejakých predpisov. Po prepustení som sa ihneď išiel sťažovať na obvodné oddelenie Verejnej bezpečnosti.

Tam mi ukázali záznam, na ktorom bol dôvod môjho prevozu na protialkoholickú záchytnú stanicu. Menovaný ...atď... sa dopustil výtržnosti v nočnom podniku hotela Slovan a to tým spôsobom, že vedome odmietol zaplatiť útratu za fľašu vína...

Zašiel som ešte na polikliniku Juh za obvodnou lekárkou, aby mi zobrala krv na zistenie alkoholu. Ani tam som nepochodil. Laboratórium skončilo s odbermi pred tromi hodinami.

O pár týždňov v Poľsku vyhlásili výnimočný stav, čo bolo nepredstaviteľne horšie ako jedna noc pripútaného k posteli. Po páde kumunistickej diltatúry v Poľsku sa prirodzene Solidarita začala rozpadávať, aj z dôvodu mnohonázorového spektra. Lech Walesa sa stal prezidentom. V roku 1983 ako spoluzakladateľ a líder Solidarity obdržal Nobelovu cenu za mier. Zločinecký komunistický režim po 17. novembri 1989 padol aj v ČSSR, ako jednej z posledných krajín sovietskeho boľševického impéria. V júni 1990 boli prvé slobodné voľby od roku 1946.

Na voľby som sa tešil, pretože to bola moja prvá účasť na slobodných voľbách. Počas celej doby normalizácie som chvalabohu a našťastie nebol voliť ani raz. Hneď po odvolení som zašiel v euforickej nálade za priateľmi do novovzniknutej rozviedky s názvom Úrad na ochranu demokracie a ústavy.

Na začiatku roku 1990 príslušníkom komunistickej štátnej bezpečnosti hromadne odoberali služobné, ale aj súkromné zbrane a služobné preukazy. Federálne ministerstvo vnútra 15. februára zrušilo všetky zložky bývalej ŠtB. Príslušníkov ŠtB vo funkciách náčelníkov krajských okresných správ Zboru národnej bezpečnosti striedali pracovníci verejnej bezpečnosti. Vyzeralo to tak, že príslušníkom ŠtB odzvonilo.

Na otázku, koho som volil, som samozrejme s radosťou odpovedal, samozrejme – koho iného ako VPN? Priatelia ma jemne vysmiali, či si uvedomujem, že som volil kandidátku plnú exkomunistov, eštébakov a exeštébakov.

Ďalšie povolebné prekvapenie ma čakalo o pár dní v poštovej schránke. V nej som mal oznámenie o doporučenej zásielke určenej len do vlastných rúk. Po prevzatí spomínanej pošty a otvorení obálky som takmer zmeravel a neveril vlastným očiam.

Došlo mi rozhodnutie o úhrade nákladov na ošetrovanie v protialkoholickej záchytnej stanici. Rozhodnutie odoslal tesne pred mojimi meninami Krajský ústav národného zdravia, Rastislavova č. 43, Košice. Ten rozhodol takto: Kalman /urobili preklep v priezvisku/ Peter, adresa, dátum narodenia atď. ukladá sa Vám povinnosť zaplatiť Krajskému ústavu národného zdravia v Košiciach úhradu za pobyt a dopravu v PaZS v sume 100 Kčs do 15 dní od dňa prevzatia tohto rozhodnutia, inak sa prikróčí k výkonu tohto rozhodnutia. Odvôvodnenie: Dňa 2. 11. 1981 ste boli prijatý do Protialkoholickej záchytnej stanice v Košiciach, pretože v dôsledku požitia alkoholických nápojov ste svojím chovaním porušili základné ustanovenia zák. č. 120/62 Zb. O boji proti alkoholizmu uvedené v § odst. 1 a v § odst. 12. Na základe toho ste sa podrobili ošetrovaniu v našom protialkoholickom zariadení zriadenom pre tento účel.

Zbitie do krvi, násilné naloženie do auta verejnej bezpečnosti, ponižovanie a agresívne priviazanie k zapáchajúcej posteli bolo považované za prevoz a ošetrovanie. Takto si štátna bezpečnosť predstavovala a realizovala „solidaritu“ so zločineckým komunistickým režimom. Vrcholom hyenizmu bolo zaslanie a vymáhanie poplatku takmer po deviatich rokoch. Mimochodom, v tej dobe na záchytke nemal službu žiadny kompetentný lekár. Po zmene pomerov sa to podarilo zmeniť.

Prvá záchytka bola podľa historikov otvorená v ruskom meste Tula v roku 1902. Prvá československá záchytka bola otvorená v Prahe u Apolináře 15. mája 1951. Jej prvým klientom sa stal 18. mája 1951 ruský námorný inžinier. Zakladateľom prvej záchytky bol český bojovník proti alkoholizmu Jaroslav Skála. Pretože sa záchytka vo svojej trojmesačnej skúšobnej prevádzke osvedčila, začali sa postupne podobné zariadenia rozširovať po celej republike, ale aj v zahraničí (napr. záchytka v americkom St. Louis má zmienku o prvej pražskej záchytke aj vo svojej zakladacej listine).

Neskôr som sa dozvedel, že môj agresívny odsun na záchytku bol zo strany ŠTB pomstou za realizáciu pomníka Johnovi Lenovi v centre Košíc v júli 1981. Takéto osobné a autentické príbehy rád používam na doilustrovanie, že solidarita môže byť aj zvrátená. Nakoniec, skoro všetky inštitúcie v totalitných štátoch musia byť „solidárne“ s vládnucou ideológiou, či už fašistickou, alebo komunistickou.

Tu pripomeniem rozhovor s dcérou Milady Horákovej, ktorú bolševický režim zákerne popravil. Proces so skupinou Milady Horákovej, zvaný tiež proces s vedením záškodníckeho sprisahania proti republike či proces s Miladou Horákovou a spol., bol najväčší a najvýznamnejší vykonštruovaný politický bábkový proces v komunistickom Československu.

Bol to jediný zo stoviek politických procesov z doby po februári 1948, v ktorom bola na smrť odsúdená a následne naozaj popravená žena. Proces je označovaný ako najväčší, pretože na hlavnú skupinu boli nadviazané desiatky ďalších následných procesov po celej republike a počet obžalovaných dosiahol číslo 639. Všetky tieto procesy tvorili dohromady jeden celok.

Výsledkom hlavného procesu s Miladou Horákovou boli štyri justičné vraždy. Vráťane následných procesov však bolo udelených celkom 10 trestov smrti, 48 doživotných trestov a ďalšie tresty odňatia slobody v súhrnnej dĺžke 7 830 rokov. Bol to ďalej prvý veľký politický proces, na ktorého príprave sa významne podieľali sovietski poradcovia (v tomto prípade poradcovia Lichačev a Makarov).

Prvýkrát v ňom boli používané dopredu pripravené scenáre výpovedí. Vlna politických procesov, začatých podľa sovietskeho vzoru v krajinách východného bloku, sa nemohla vyhnúť ani Československu. Kremel' a sovietski poradcovia v Prahe žiadali „vzorový proces“, ktorý by patrične odstrašil všetkých potenciálnych odporcov režimu.

Z mnohých rôznych variantov bola nakoniec ako hlava vymysleného sprisahania vybraná poslankyňa národne socialistickej strany Milada Horáková.

Príprava procesu prebiehala úplne pod vplyvom sovietskych poradcov, ktorí okrem iného, zaviedli aj tzv. otázkové protokoly, ktoré doteraz čs. bezpečnosť nepoznala, a presadili aj špeciálnu prípravu obžalovaných, ktorí sa museli svoje vystúpenia pred súdom donekonečna učiť. Pred súdom stálo 31. mája 1950 trinásť obžalovaných – osem bývalých funkcionárov strany národne socialistickej (Horáková, Zemínová, Kleinerová, Buchal, Hejda, Nestával, Pecl, Přeučil), dvaja sociálni demokrati (Peška, Dundr), dvaja funkcionári strany ľudovej (Hostička, Křížek) a jeden obvinený z trockizmu (Kalandra).

Žaloba ich vinila z toho, že z nenávisti k ľudovodemokratickému režimu pripravovali protištátny puč a rôzne teroristické akcie, a to v žolde špionážnych služieb USA, Anglicka, Francúzska a Juhoslávie. Proces bol totiž výnimočný aj svojím ohlasom. Po prvých troch dňoch bol súd doslova zaplavený rezolúciami z tovární, úradov a obcí. Všetky volali po prísnom potrestaní, väčšina po treste smrti. Bol to dôsledok inštrukcií aparátu strany, v ktorých okrem iného stálo: „Široko podchyťte ohlas procesu. Nech prehovorí hlas ľudového hnevu. Pripravte schôdze závodov a prejavy, na ktorých náš ľud povie, že zosilí bdelosť, že zvýši svoje pracovné úsilie, že zvyšky rozvratnej reakcie rozdrvíme. V uzneseniach nech je žiadané spravodlivé a prísne potrestanie zločincov.“

Občania tejto žiadosti vyhovel. Súd dostal až 6 300 rezolúcií, žiadajúcich smrť, plných výrazov ako „zlotřilá chamrad“, „zavilí zločinci“, „krvaví psi“. Do súdnej siene tak vstúpil nový prvok – organizovaný hnev ľudu. Zámerne vybičovanej atmosfére potom odpovedali aj rozsudky, vynesené 8. júna: štyria obžalovaní – Horáková, Buchal, Pecl a Kalandra – boli odsúdení na trest smrti, ďalší štyria – Kleinerová, Nestával, Hejda a Přeučil – na doživotné väzenie a ostatých päť na väzenie od 13 do 28 rokov.

Napriek tomu, že sa všetci odvolali, rozsudok bol potvrdený a neuspela ani žiadosť o milosť, ktorú podali odsúdení k trestu smrti prezidentovi Gottwaldovi. Napriek tomu, že svetová verejnosť vrátane známych vedcov (Einstein, Russell, Bernal) a umelcov protestovala, Gottwald milosť neudelil a nechal tak popraviť aj ženu, matku šestnásťročnej dcéry. Rozsudok bol vykonaný 27. júna 1950. Krátko potom sa konali tzv. následné procesy, ktoré prebiehali aj v ďalších mestách ČSR; v 35 procesoch bolo súdených 639 osôb, udelených 10 trestov smrti a 48 doživotných trestov.

V závere rozhovoru s dcérou Milady Horákové sa moderátorka pýta, čo by sme si mali vziať ako príklad zo života Milady Horákové. Dcéra zdôrazňuje, že človek by sa mal zachovať v každej situácii čestne.

Medzi čestnosťou a solidaritou je veľký rozdiel, pretože ak by sa Milada Horáková v určitých dôležitých rozhodnutiach zachovala solidárne, či už k svojej najbližšej rodine, alebo k životu ako takému, nemohla by sa stať neskutočnou a obdivuhodnou hrdinkou. A netýka sa to len samotného procesu, ale celého jej života.

Samozrejme, hrdinstvo je svojím spôsobom vzácna anomália, ktorá nezapadá do pojmu solidarity. Ak by bol Ján Palach solidárny a empatický k svojim príbuzným, nikdy by svoj nesmierne hrdinský čin nezrealizoval.

Jan Palach (* 11. august 1948, Všetaty, Československo, dnes Česko – † 19. január 1969, Praha, Československo, dnes Česko) bol český študent histórie Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe, ktorý sa 16. januára 1969 upálil na protest proti okupácii Česko-Slovenska vojskami Varšavskej zmluvy. Pred smrťou napísal viacero listov, v ktorých svoj čin odôvodnil.

Na jeho pohrebe sa zúčastnili státisíce ľudí. Pri príležitosti 20. výročia úmrtia Jána Palacha prerástli v roku 1989 verejné občianske spomienkové aktivity do najväčšej demonštrácie proti komunistickému režimu v Československu od konca 60. rokov 20. storočia, známe pod menom Palachov týždeň. O 10 mesiacov neskôr sa totalitný režim v ČSSR zrútil.

Po Jánovi Palachovi sa upálili ešte ďalší, ale najznámejší bol Ján Zajíc. Jan Zajíc (* 3. júl 1950, Vítkov – † 25. február 1969, Praha) bol český študent, ktorý spáchal samovraždu pár týždňov po Palachovi v deň 21. výročia komunistického puču vo februári 1948 a podľa jeho vzoru na pražskom Václavskom námestí.

Upálil sa na protest proti okupácii Československa vojskami Varšavskej zmluvy. Po samoupálení Jana Palacha sa zúčastnil na protestnej hladovke (na Václavskom námestí v Prahe v stane pri studni, stráženej príslušníkmi SNB, ktorí rozháňali okoloidúcich záujemcov o vystavený text), ktorú ukončil v deň Palachovho pohrebu. Približne o mesiac neskôr, sklamaný pokračujúcou normalizáciou, aj tým, že Palachov čin nepriniesol žiadnu dlhodobejšiu reakciu v spoločnosti, rozhodol sa Jana Palacha nasledovať.

V deň výročia komunistického prevratu 25. februára 1969 sa vydal vlakom do Prahy. V hornej časti Václavského námestia sa toho dňa asi o pol druhej popoludní v prejazde domu č. 39 polial benzínovým čističom a zapálil. Už sa mu však nepodarilo z prejazdu vybehnúť na námestie, po niekoľkých krokoch spadol na zem a vzápätí zomrel.

Štátna bezpečnosť zabránila, aby bol Zajíc pochovaný v Prahe, pretože sa obávala ďalších demonštrácií, podobne ako v prípade Jána Palacha. Jeho pozostatky boli prevezené do rodného Vítkova, kde bol 2. marca 1969 pochovaný.

V liste, ktorý zanechal na rozlúčku, stálo: Maminko, tatínku, bratře, sestřičko! Až budete číst tento dopis, budu už mrtev nebo velmi blízko smrti. Vím, jak velmi vážnou ránu vám svým činem způsobím, ale nezlobte se na mne. Želbohu, nejsme na světě jenom sami. Nedělám to proto, že by mne omrzela život, ale právě proto, že si ho až příliš vážím. Svým činem ho snad zajistím lepší. Znáám cenu života a vím, že je to to nejdražší. Ale já hodně chci pro vás, pro všechny, a proto musím hodně platit. Po mém činu nepodléhejte malomyslnosti, ať se Jacek učí víc a Martička taky. Nesmíte se nikdy smířit s nespravedlností, ať je jakákoliv. Moje smrt vás k tomu zavazuje. Je mi líto, že už nikdy nevidím vás, ani to, co jsem měl tak rád. Odpusťte, že jsem se s vámi tolik hádal. Nenechejte ze mě udělat blázna. Pozdravujte kluky, řeku a les.

Vojak základnej vojenskej služby Michal Levčik sa upálil a zomrel 11. apríla 1969 v Košiciach na Námestí osloboditeľov pred pomníkom neznámeho vojaka. Príbeh Michala Levčíka si môžete pozrieť na internete vo filme Neznáma košická obeta.

Najprirodzenejšia a najsilnejšia vlastnosť normálnych rodičov je mať živé a zdravé deti, nie mŕtvych hrdinov. V histórii tejto planéty sú ich tisíce. Chvalabohu a našťastie. V spomínaných dejinách sme veľmi často svedkami, že solidárni môžu byť aj ťažkí zločinci či vrahovia.

Dokonca, dobre, úprimne a ľudsky mierená solidarita môže mať aj veľmi negatívne dôsledky. Humanitárne veľké rockové koncerty, ktoré prebiehali, prebiehajú a určite prebiehať budú, sú podujatia, ktoré oslovia státisíce až milióny ľudí. Tí s dobrou vierou a naivnou nádejou prispievajú určitým finančným obnosom na účet, ktorý je určený na solidaritu s postihnutými ľuďmi, či už v dôsledku zničujúcej vojny, prírodnej katastrofy, živeľnej pohromy, alebo besnenia a vraždenia krvilačného diktátora. Žiaľ, viackrát v histórii sa stalo, že peniaze na humanitárnu pomoc skončili na účtoch druhej strany. Presnejšie, nie ľuďom,

ktorým bola finančná pomoc určená. A represie proti nevinným a trpiacim sa ešte vystupňovali.

Mimochodom, práve v roku 2018 zažívala Slovenská republika neskutočný medzinárodný škandál, ktorého začiatky siahajú do 26. júla 2017. Štátne orgány na čele s exministrom vnútra Robertom Kaliňákom sa podieľali na únose vietnamského občana, ktorého z Nemecka ilegálne únoscovia z komunistického Vietnamu dopravili v dodávke do Bratislavy.

Zatiaľ čo uneseného muža držali na vietnamskej ambasáde v Berlíne ešte dva dni, s jeho milenkou odleteli ešte v ten deň do Vietnamu. „Dozvedeli sme sa, že mala zlomenú ruku,“ hovorí právnička. Slovenská stopa sa v prípade únosu objavila už začiatkom roka 2018. Naše orgány však dlhodobo vyhlasovali, že u nás nie je dôvod na vyšetrovanie. Nemcom sme poskytovali len právnu pomoc, aj to nie veľmi horlivo.

Situácia sa zmenila až neskôr. Trestné stíhanie pre obmedzovanie osobnej slobody sa začalo po výpovedi dvoch policajtov, ktorí podľa svojich slov videli, ako zraneného Thanha vlečú do lietadla. Informoval o tom Denník N. „Vítam, že sa teraz začalo vyšetrovanie únosu môjho mandanta z Berlína cez Bratislavu do Vietnamu už aj na Slovensku. Musí sa objasniť, ako sa Vietnamskej republike umožnilo odviezť zo Schengenského priestoru a odvliecť do Vietnamu môjho klienta napriek tomu, že nemecké úrady okamžite po únose vyhlásili pátranie,“ reagovala právnička pre Aktuality.sk. Trinh Xuan Thanha uniesli z Berlína v roku 2017 v lete. Nemeckí vyšetrovatelia sú si istí, že zo Schengenu bol vyvezený naším vládny špeciálom, ktorý vtedajší minister vnútra Kaliňák požičal vietnamskej vládnej delegácii, ktorej súčasťou bol aj šéf vietnamskej tajnej služby.

Prirodzene, exminister vnútra Robert Kaliňák, ako už je u neho chronickým zvykom, všetky zistené skutočnosti popieral a popiera. Tvrdí, že išlo takmer o solidaritu s vietnamskou delegáciou, ktorej bol nútený požičať vládny špeciál, aby sa cez Moskvu mohli prepraviť do Vietnamu. Minister členskej krajiny Európskej únie, NATO a spojenec USA sa zbabelo a zákerne vyhovára na solidaritu s komunistickým Vietnamom.

Stručná história Vietnamskej demokratickej republiky: Nezávislosť bola vyhlásená Ho Či Minom 2. septembra 1945. Povstalecké hnutie Viet Minh viedlo partizánsku vojnu, v ktorej porazilo francúzsku koloniálnu správu a 10. októbra 1954 získalo Hanoj. Francúzska Indočína bola rozdelená na Laos, Kambodžu a Vietnam, ktorý delila 17. rovnobežka na severný (Vietnamská demokratická republika) a južný (Vietnamská republika).

Komunistická Vietnamská demokratická republika začala v južnej časti krajiny podporovať ozbrojené hnutie Vietkong. Severovietnamská armáda pritom obsadila pohraničné oblasti Kambodže a Laosu a postupne tam vybudovala tzv. Ho Či Minovu cestu. Do konfliktu sa ako spojenci Vietnamskej republiky postavili krajiny na čele s USA, začala sa tzv. vietnamská vojna.

V priebehu rokov 1965 – 1975 bol Severný Vietnam vystavený intenzívnym náletom amerického a juhovietnamského letectva. Bola to jedna z najintenzívnejších leteckých kampaní od konca druhej svetovej vojny. Po stiahnutí spojencov z Južného Vietnamu v roku 1972 sa vojská Severného Vietnamu pokúsili viackrát napadnúť Vietnamskú republiku. V máji 1975 sa im nakoniec podarilo ovládnuť celú krajinu. Severný Vietnam zanikol 2. júla 1976 tým, že sa oba vietnamské štáty zjednotili a vytvorili jednotnú Socialistickú republiku Vietnam.

Mnoho ľudí je presvedčených, že solidarita, súcit či súdržnosť by mali byť spájané s pozitívnym obsahom slova. Synonymický slovník slovenčiny má takéto vysvetlenia: solidarita vzájomná podpora, najmä mravná – solidárnosť: rodinná solidarita, solidárnosť – súdržnosť: prejav súdržnosti – kniž. solidarizmus – spolunáležitosť – spolupatričnosť /príslušnosť k sebe navzájom/: pocit spolunáležitosti, spolupatričnosti dvoch národov – kniž. súročenstvo /vedomie solidarity/: kultúrne súročenectvo – kniž., pospolitosť: vedomie pospolitosti. Vynikajúci, nedávno vydaný Stručný etymologický slovník slovenčiny nás upozorňuje, že slovo solidárny sa používa od 19. storočia a pochádza z francúzskeho *solidaire* – výraz bol odvodený od francúzskeho *solide*.

11. september tohto tisícročia bude navždy spojený s veľkou tragédiou, ktorá sa odohrala 11. septembra 2001 v USA. Štyri komerčné lietadlá unieslo devätnásť mužov z militantnej islamskej organizácie al-Káida. Dve lietadlá narazili do Svetového obchodného centra v New Yorku, čím spôsobili pád obidvoch veží. Tretie lietadlo narazilo do západného krídla budovy vedenia Ministerstva obrany USA – Pentagónu vo Virgínii. Štvrté lietadlo spadlo do neobývanej oblasti v Pensylvánii po tom, čo sa niektorí pasažieri a členovia posádky pokúsili dostať lietadlo pod svoju kontrolu. Nikto na palube týchto lietadiel neprežil. Útoky si vyžiadali 2 996 obetí, vrátane únoscov. K obetiam patrili väčšinou civilisti viac ako 70 krajín sveta. Toto je veľmi smutný príbeh súčasných dejín našej planéty. Ako vieme, dejiny tvoria takéto veľké príbehy histórie, ale aj malé osudové príbehy. Prirodzene, aj súčasťou veľkých dejín sú malé, ale nesmierne dôležité príbehy. Rovnako to bolo aj po

spomínanom teroristickom útoku. Každá nevinná obeť mala rodinu, priateľov a známych, ktorí prežívali a prežívajú veľký smútok.

Žiaľ, aj Slovenská republika zažila 11. septembra 2015 nepochopiteľnú tragédiu. Vo Vrbovom otec so synom neskutočne brutálnym spôsobom zavraždili mladého slušného pokojného chlapca Mareka Kalužu. O brutalite útoku na Mareka svedčí i súdnolekárska správa: „Bezprostrednou príčinou smrti bolo zlyhanie centrálnej nervovej sústavy – mozgová smrť v dôsledku zakrvácania pod obal mozgu a do komôr mozgu. Na oblasť hlavy pôsobilo opakované fyzické násilie veľkej intenzity v rôznych smeroch. Okrem zranení v oblasti hlavy bolo zistené v oblasti krku pomliaždenie krčného svalstva a prelomenie štítnej chrupavky. V oblasti brušnej dutiny pomliaždenie v okolí ľavej obličky a ľavého bedrového kĺbu.“ Otec a syn teda mladíka mlátili, škrtili s veľkou intenzitou, a keď bezvládne ležal na zemi, dupali a kopali mu do hlavy. Marek, hoci mal život ešte pred sebou, v tú noc po prevoze do nemocnice krátko pred pol štvrtou ráno devastačným zraneniam podľahol. Že to nebola žiadna „férová“ bitka, o čom sa nás snažila presvedčiť Patrikova stará mama, ale brutálny útok s cieľom zobrať život, svedčia i zanedbateľné poranenia Róberta R. Vyšetrenie lekárom po zatknutí odhalilo len škrabance na tvári zrejme od Mareka, snažiaceho sa zúfalo odvrátiť útok, a poranenie palca ľavej ruky z úderov pästou do tváre obeť. Nemal vybité zuby ani krvácajúce poranenia, ako sa policajným vyšetrovateľom pokúšal krátko po zatknutí nahovoriť jeho syn Patrik. Na základe faktov z výpovedí očitých svedkov, ale i podľa Marekových devastačných zranení nezlučiteľných so životom, je možné takmer s istotou tvrdiť, že útok s obrovskou intenzitou jeho aktéri od začiatku viedli s úmyslom zabiť. Usvedčený a odsúdený vrah R. Reško, ktorý bol právoplatne odsúdený na 19 rokov, čelí obžalobe aj v ďalšej veci, tentoraz na Okresnom súde v Piešťanoch. Na prvé výročie tragédie sa uskutočnil na mieste tej neľudskej vraždy Koncert proti násiliu.

Marek Kaluža sa zachoval solidárne, čestne a ľudsky, keď sa snažil pomôcť rovesníkovi, ktorého bili dvaja bezcitní šialenci. Žiaľ, na svoju odvahu doplatil životom, ale čo bolo veľmi zbabelé, mladík, ktorého bili, zbabelo ušiel a nechal Mareka napospas tým dvom nepričtetným hyenám.

Pri otázke, kde sa v ľuďoch berie tá neskutočná a neopísateľná zloba a nenávisť, mi stále napadne pár riadkov z eseje Keby nebolo hrdinstva ... Juraja Špitza: A už syn prvého človeka zabíja, lebo zlo prevládlo v jeho vedomí. História ľudského rodu, ktorá sa začne rozvíjať od prvej bratovraždy až po naše dni, je históriou zabíjania, v ktorej sa striedajú

vítazstvá dobra a zla. Proti nekonečnému radu hrdinov stojí nekonečný rad zlosynov a ich rôzne varianty, pričom ten istý hrdina môže byť v mytológii iného národa zlosynom a naopak.

Nie iba v Biblii je zabíjanie hneď na začiatku. Nie iba Adam je dielom božím. „Tak stvorili veľcí bozi Gilgameše, vysoká jedenást loktů postava jeho byla a devět pídí měřila prsa jeho a tři píde dlouhé bylo jeho mužství, jak divoký býk zvedá svou hlavu, rovného sobě nemá v tasení zbraní.”

V boji titanov a gigantov sa v géckej mytológii zabíja jedna radosť, otcovia deti, deti otcov. Aj v mytológii takej vzdialenej, ako je japonská, je zabíjanie hneď na začiatku: „Božský Izanagi povedal svojej žene Izanami: Veruže si ty dobrá žena – splodili veľa bohov, napokon boha ohňa, pri jeho pôrode zomrela (zase raz sa zrodil oheň a Izanami stihol trest ako Prometea). Po pohrebe vznešený Izanagi tasil štyridsaťpalcový meč, čo mu visel po boku, a odtiaľ hlavu svojmu synovi, ktorý zavinil Izanamininu smrť.” Plodil bohov a už mal meč. Po tomto krvavom začiatku nasleduje ako vo všetkých mytológiách zabíjanie ako metóda riešenia konfliktu medzi dobrom a zlom. Zabíjanie je trest za rozpoznanie dobra a zla.

Pre citácie z eseje, ktorá je súčasťou knihy Svitá, až keď je celkom tma, som sa rozhodol z dvoch dôvodov. Jednak celá kniha Juraja Špitza je skvelá a po jej dočítaní som autorovi odkázal, že by som ju ihneď zaradil do stredoškolského povinného čítania. Prirodzene, pán J. Špitzer sa potešil. Druhý dôvod bol ten, že autor esejí si veľmi želal, aby som mu knihu ilustroval staršími akvarelnými, ktoré si mal možnosť prehliadnúť u svojej dcéry Zuzany. Žiaľ, ten zámer sa nepodarilo zrealizovať, pretože vydavateľstvo Kaligram v edícii Domino vydávalo knihy v jednotnom grafickom návrhu bez ilustrácií.

Na záver tejto mojej maturitnej slohovej práce (úprimne ju za takú považujem) na komplikovanú tému solidarita si ešte dovoľím krátke pokánie. Napriek tomu, že sa mi podarilo celú husákovskú normalizáciu, riadenú z Moskvy, prežiť bez výraznejších kompromisov s boľševickou mocou (nikdy som nebol voliť, nebol som členom žiadnej komunistckej organizácie, ŠtB si na mňa zaviedla zväzok PO, ktorý koncom roka 1989 zničili, nezúčastňoval som sa žiadnych 1. májových či lampiónových sprievodov atď., naopak, bol som členom „Jazzovej sekcie” od jej vzniku v roku 1973, bol som signatárom petície „Několik vět” a jeden zo zakladateľov Občianskeho fóra v Košiciach, po novembri 1989 som bol presvedčený, že som mal byť menej solidárny s bývalým režimom, ale ako napísal jeden významný vedec: Minulosť nemôže zmeniť ani Boh).

Žiaľ solidarita množstva občanov s komunistami, exkomunistami a eštabákmi sa naplno prejavila v osudových voľbách v roku 1992. Práve vtedy parlamentné voľby na Slovensku vyhralo Mečiarovo HZDS a po pár týždňoch od volieb začalo smutné a zbytočné rozdeľovanie ČSFR. Rozdelenie bolo síce legálne, ale nemalo a nikdy nebude mať legitimitu. Väčšina občanov ČSFR bola jednoznačne proti rozdeleniu spoločného štátu. K spomínanej téme odporúčam tento zaujímavý a hodnotný dokumentárny film:

Husí kůže – Zimomriavky (TV film)

Režie: Martin Hanzlíček; Scénár: Fedor Gál

Rozpad Československa proběhl na rozdíl od rozpadu Jugoslávie „sametově“ – podle toho mu také v zahraničí říkají Sametový rozvod. Slováci už nechtěli s Čechy sdílet společný dům, ani dvojdomek, chtěli bydlet ve vlastním domě. Kolik Slováků to doopravdy chtělo? A kolik Čechů? Jak se na rozpad manželského svazku dvou národů díváme dnes, když už rozvodové vášně vychladly? Režisér Martin Hanzlíček se probral rozsáhlým televizním archivem z let 1990 – 92 a našel řadu filmového materiálu ilustrujícího proces rozpadu Československa. Se sestřihem klíčových momentů tohoto dvouletého rozvodového období se vydal za občany Čech, Moravy a Slovenska – do Brna, Horní Blatné, Strání, Šonova, Ružomberoku a Závažné Poruby, aby s kamerou zachytil současné komentáře těchto dvacet let starých událostí. Zjišťoval, co o Československu vědí studenti středních škol v Pardubicích, Uherském Hradišti, Košicích a Žiaru nad Hronom, narození v roce 1995. Rozdal jim kamery, aby zachytili, co si o rozpadu Československa myslí jejich rodiče a prarodiče.

Začína to v rodine (Peter Gombita)

Mal som veľké šťastie, že som sa narodil v rodine, ktorá si ctí Boha, tradície, človeka, rodinu a všetko to vzácne, čo pomáha ľuďom nielen prežiť, ale prežiť život v radosť, láske a s čistým svedomím. Nikto však nemôže tvrdiť, že sa mu všetko darí dodržiavať stále, bez chyby, bez prepadu do hriechu. Bohu to neprekáža, keď sa pomýlime, on oceňuje našu snahu vstať a znovu nehrešiť, znovu byť nápomocný, pokorný, pokojný a tiež ... *solidárny*.

Keď si poviem slovo „solidarita“, asi ako prvé mi napadne situácia v našej rodine, keď môj dedo dostal po prvý raz dôchodok. Dlhho trvalo, kým zvolil, že si ho pôjde vybaviť. Asi sa v ňom ozývala mužská hrdosť alebo možno pocit, že nie je správne brať od niekoho peniaze „len tak, za nič“. Ale napokon, na naliehanie našej mamy, jeho dcéry, povolil a dôchodok si vybavil. V rodine sme boli okrem nás štyroch detí, otca, mamy, aj dedko s babkou a mamini dvaja bratia, ktorí v tom čase študovali. Takže desať hladných krkov a zarábala len otec. Deň vyplácania dôchodku sa blížil a každý z nás mal presnú predstavu, na čo by dedovo peniaze použil. My deti sme snívali o detských veciach, mama však vedela, že rodina potrebuje topánky, oblečenie, stravu. Boli sme chudobní a všetkého bolo málo. Keď prišiel ten veľký deň, všetci sme netrpezlivo čakali. My sme čakali, a dedo mlčal. Napokon to už naša mama nevydržala a opatrne sa opýtala, či došli peniaze. Dedo stále mlčal, ale napokon tichým hlasom oznámil rodine, že peniaze došli, ale že ich už nemá. Bol to pre nás všetkých šok. Keď nám však prezradil, že po dlhom premýšľaní, na čo by tie prvé peniaze z dôchodku mal použiť, zdalo sa mu správne darovať ich rodne, ktorá žila neďaleko od nás. „Sú chudobnejší ako my. Potrebovali to viac. My ešte prežijeme,“ povedal. Okrem šoku sa v našich tvárach zračilo prekvapenie, sklamanie a všetky bežné ľudské emócie. Avšak, postupne sme sa všetci upokojili a pochopili dedovo rozhodnutie a jeho úmysel. Možno by sme boli dostali nové topánky, možno by bolo na tanieri konečne mäso. Boli by sme prežili radosť vtedy, v tej jedinej chvíli, ale dnes by som na to isto nemyslel a príhodu po celé roky nespomínal. Nám sa však dostalo viac – dostalo sa nám poznanie kresťanskej lásky a *solidarity*.

Asi sa nám dedova lekcija dostala pod kožu, vtedy som si to však neuvedomoval. Také veci si človek uvedomí až po rokoch, kedy veľa prežil a môže oceniť to, čo sa mu dostalo v rodine. Možno práve dedov príklad, ale aj príklad všetkých ostatných členov rodiny, ktorí neprotestovali, ale mlčky pochopili a prijali, ma viedol k tomu, že som sa veľmi snažil nasledovať ho v každodenných maličkostiach. Či sa mi to podarilo, nech povedia iní, ja som

sa iba úprimne snažil – ako mladý futbalista viesť spoluhráčov k súdržnosti i slušnosti, lebo súdržnosť je iný význam slova solidarita. Ako kresťan, ktorého už Boh povolával ku kňazstvu, som sa snažil byť solidárny, napríklad, keď som si, napriek protestom mojich kolegov, štikal cestovné lístky. Oni tak nerobili a bránili aj mne tým, že mi držali v električke ruky. Nechal som ich, ale keď som vystúpil, lístok som potrhal. Nespomínam to preto, že by som sa chcel cítiť niečím výnimočný. Píšem to z jediného dôvodu – príležitostí byť solidárny je veľa a na každom kroku – nehádzeme špaky na zem, pretože tí, ktorí prídu po nás, budú v špinavom prostredí. To je solidarita. Nerobím hluk, lebo som solidárny s tými, ktorí sú unavení. Som solidárny so slabými, starými, chorými, nevládnymi a chudobnými a nešťastnými. Je jedno, či pracujeme na úradoch a riešime problémy tých druhých, alebo je niekto lekár a stará sa o chorých, alebo som pracovníkom útulku pre bezdomovcov, učiteľ alebo kňaz. Každý z nás je vo svojej profesii tým, ktorý má byť solidárny s človekom, ktorý ho vyhľadal a verí v jeho pochopenie, pomoc a *solidaritu*.

Po nežnej revolúcii sme očakávali veľkú zmenu, veľkú slobodu. Mysleli sme si, že nový tovar v obchodoch, možnosť cestovať a iné „vymoženosti“, ktoré k nám prichádzali zo západu, nám dajú radosť, šťastie a konečne aj plnosť nášho života. Teraz, po rokoch, môžeme konštatovať, že okrem blahobytu, podnikania, značkového oblečenia, máme aj chudobu, osamelosť, ľudí v núdzi a bez domova. Na jednej strane luxus, na druhej smútok, bolesť v dušiach chudobných.

Svet a aj naše Slovensko sa zapíňa jednotlivcami i rodinami, ktoré nemajú nikoho, kto by ich niekde čakal. Máme tu ďalšie množstvo jednotlivcov i rodín, ktorí sa prepadli do chudoby, biedy a ktorí nemajú kam ísť. Je to strašná predstava, že sa niekto ráno zobudí a nikto ho nečaká a večer, po celom dni, kedy sa len niekde potulovali, aby nikomu nezavadzali, nikoho neprovokovali a nebudili pohoršenie, znova nemajú kam ísť. Že títo ľudia doslova zalezú do kríkov, pod mosty, v lese do jaskýň. A, ako som už spomenul, nikomu nechýbajú. Plné chladničky i komory jedla, ktoré nevládzeme skonzumovať, ani plné skrine akokoľvek drahých šiat či závrtná kariéra, nám nedajú skutočnú radosť, akú nám dá naša snaha sa deliť o to, čoho máme dostatok, ale deliť sa aj s tým, čoho máme málo. Ak dáš radosť inému človeku, dávaš ju napokon aj sám sebe. Lebo niet väčšej radosti a šťastia, ako to, o ktoré sa podeliš. A podeliť sa môžeš o veľa vecí, o peniaze, o svoj čas, o radu, pomoc i o dobré a povzbudivé slovo núdznemu. Slovo vyslovené s láskou k blížnemu, bez výčitiek, nezištne bez toho, aby si za to niečo chcel. A to je *solidarita*.

Solidarita v krízových obdobiach ostatného storočia Ekonomická úvaha³⁴ (Viliam Páleník)

Úvod

Počas krízy sa prehľbujú príjmové rozdiely a pred hospodárskymi politikami sa vynára úloha ich znižovať. Verejné rozpočty sú však vtedy napäté a potreba väčšej solidarity to spravidla ešte zhoršuje. Ostatná kríza minulého desaťročia sa často porovnáva s medzivojnovou veľkou hospodárskou krízou, avšak prebiehala v iných ekonomických a geopolitických súvislostiach.

Tento príspevok má za cieľ dnešnými očami diskutovať vybrané pohľady na solidaritu z medzivojnového a povojnového obdobia. Pokúsime sa aspoň útržkovite zodpovedať aj na otázku, či existuje optimálna miera solidarity a či nerobíme chyby pri smerovaní k nej.

1. Pojem solidarita

Definujme si solidaritu ako dobrovoľnú spoločenskú súdržnosť, ochotu ku vzájomnej pomoci a podpore v rámci nejakej skupiny. Človek je solidárny s nejakou skupinou, ak ju podporuje a jej úspechy a neúspechy pociťuje ako vlastné.

Pôvod slova pochádza z latinského slova *solidus*, čo znamená pevný, celistvý. Stredoveký právny pojem *in solidum* sa používal, keď nejaká skupina ľudí vystupovala pred súdom spoločne, tzn. prijímala záväzky „ako jeden muž“. Francúzske slovo *solidaire* označuje od 15. storočia stav, kedy ľudia konajú v zhode a navzájom ručia za svoje záväzky. Stalo sa heslom robotníckych hnutí³⁵ a neskôr sociálnej demokracie – „solidarizovať sa“ s niekým.

2. Pojem solidarity v sociológii

Solidarita sa v sociológii spravidla chápe ako súdržnosť seberovných – v protiklade k moci jedného nad druhými.

Koncom 19. storočia sociológ Émile Durkheim³⁶ rozlišoval spoločnosť:

- 1) s nízkou mierou deľby práce – *mechanická solidarita* skupiny či kmeňa ako daného celku,

³⁴ Vypracované s podporou projektu APVV-15-0722 Sociálna pasca – náklady a cesta von.

³⁵ Symbolom Veľkej francúzskej revolúcie bolo heslo „Liberté, égalité, fraternité“ (slovensky: sloboda, rovnosť, bratstvo), pričom sa bratstvo postupne zaužívalo ako solidarizmus.

³⁶ Podľa PETRUSEK, M.: Velký sociologický slovník. Praha, 1996, heslo solidarita.

- 2) s pokročilou deľbou práce – rôzne dobrovoľné spojenectvá vytvárajúce tak *organickú solidaritu*.

Uvádza aj tienisté stránky skupinovej solidarity:

- 1) odmietavé postoje až nepriateľstvo celej skupiny voči okolitej spoločnosti,
- 2) tlak na konformné jednanie dovnútra skupiny.

Skupinová solidarita sa môže vyskytovať na rôznej úrovni, a to medzi osobami, domácnosťami, komúnami, regiónmi, štátmi. Aj prejavy solidarity môžu byť rôznorodé: verbálne, štrajky, demonštrácie, finančné a pod.

3. Ekonomické aspekty solidarity

Ekonomické aspekty inak sociologického pojmu solidarita sa výraznejšie prejavili v povojnovom období ako reakcia na medzivojnovú krízu, ktorá vyústila do nástupu fašizmu. Vtedajší pohľad bol v slovenských podmienkach prehľadne zosumarizovaný Karvašom³⁷. Hospodársky systém z hľadiska vzťahu štátu k nemu, ako aj vzťahu k jednotlivcovi, rozdelil na dva základné typy:

- 1) Podľa *individualistických ekonomických teórií* má štát ponechať úplnú voľnosť jednotlivcom ako nositeľom subjektívnych hospodárskych rozhodnutí, ktorí rozvinú svoje sily a schopnosti v prospech vlastnej hospodárskej sféry. Pritom sa ich činnosť harmonicky koordinuje v dôsledku existencie určitých v hospodárstve *všeobecne platných zásad poriadku*. Typickým predstaviteľom individualistických ekonomických teórií je liberalizmus s rôznymi poddruhmi. Základnými znakmi individualistického ekonomického systému ako súčasť politického systému je uznávanie *súkromného vlastníctva, sloboda zmlúv a voľná súťaž*. Pritom sa automaticky nevylučujú s vysokým uplatnením sociálneho solidarizmu.
- 2) Základom *solidaristických ekonomických teórií* je tvrdenie, že objektívny hospodársky cieľ sa dosiahne len vtedy, keď sa hospodárska sféra jednotlivcov usmerňuje v záujme celku, *ústredného objektívneho cieľa*. Jeho obsah a prostriedky na jeho dosiahnutie sú v solidaristických ekonomických systémoch rôzne. Krajným prípadom je komunizmus, resp. plánovité hospodárstvo reálneho socializmu sovietskeho typu, ktoré neuznáva súkromné vlastníctvo, slobodu zmlúv a voľnú súťaž.

³⁷ KARVAŠ, I.: Základy hospodárskej vedy. Veda, Bratislava, 1999 (Druhé upravené vydanie. Pôvodne vydala Matica slovenská v Martine roku 1947).

- 3) Špecifickým prípadom je *krízové hospodárstvo*, ktoré sa uplatňuje v prípade vojny a pod.

Individualistický aj solidaristický ekonomický systém majú v reálnych politických systémoch rôzne verzie a mutácie. Rozlišujú sa hlavne v rozdielnom uplatňovaní práva na súkromné vlastníctvo, slobodu zmlúv a voľnú súťaž. Potreba posilnenia sociálneho solidarizmu nie je v priamom rozpore s týmito troma právami³⁸. Preto pri takomto stupni skúmania nie je odôvodnené tvrdenie, že v aktuálnej situácii je potrebná zmena politického systému. V ďalších častiach diskutujeme solidarizmus vo vybraných častiach ekonomického systému.

3.1. Spotreba v solidarizme

Solidarizmus v spotrebe sa prejavuje hlavne v rozdelení a prerozdelení dôchodkov:

- 1) pri individualistickom hospodárskom systéme štát zasahuje do rozdelenia dôchodkov, ale samotnú spotrebu dôchodkov necháva nedotknutú,
- 2) pri solidaristickom systéme štát vrchnostenskou mocou určuje aj spotrebu domácností, koľko môže, resp. koľko má domácnosť spotrebovať.

Hlavným prostriedkom solidarizmu v spotrebe je prerozdeľovanie dôchodkov prostredníctvom daňového (vrátane odvodového) a sociálneho systému, ktorý sa môže a aj uplatňuje v rôznych hospodárskych systémoch rôzne. Rozdiely sú vo formách a hlavne v miere prerozdeľovacích procesov. Otázkou ostáva:

- 1) Aký stupeň solidárneho prerozdeľovania dôchodkov v individualistickom systéme už ekonomicky demotivuje ekonomické subjekty natoľko, že prestáva fungovať systém všeobecných zásad poriadku?
- 2) Keď zo solidárneho systému prerozdeľovania v solidaristickom ekonomickom systéme v nadmernej miere profituje veľká časť spoločnosti, nevychýli to ústredný objektívny cieľ?

Príkladom solidárneho prerozdeľovania dôchodkov môže byť napr. progresívne zdanenie využívané na financovanie minimálnych dôchodkov alebo zvyšovanie priemernej životnej

³⁸ V zmysle povojnového členenia v súčasnosti Slovensko uplatňuje individualistický hospodársky systém so sociálnym solidarizmom.

úrovne nivelizáciou dôchodkov³⁹. Plne solidárny je systém zdravotného poistenia, keď zdravotné odvody sú úmerné príjmu, ale nárok na poistné plnenie je rovnaký.

3.2. Solidarizmus a úspory

Úspory v podniku vznikajú tak, že časť čistého výnosu sa nepoužije v prospech výrobných faktorov, ale podnik si ho ponechá na krytie predvídaných nákladov vrátane investícií – samofinancovanie:

- 1) v individualistickom systéme samofinancovanie nie je hlavný zdroj financovania investícií, ale finančný trh, kde úrok plní regulačnú funkciu (v čase krízy to plne nefunguje),
- 2) v solidaristickom systéme je samofinancovanie hlavný zdroj financovania investícií podnikov, čo vedie k väčšej odolnosti voči kríze a zároveň nízkej efektívnosti investícií v dôsledku absencie regulačnej úlohy úroku.

Časť dôchodkov domácností, ktoré sa nespotrebujú v prítomnosti, ale sa usporia, sa akumulujú a rôznymi cestami sa dávajú k dispozícii podnikom ako kapitál – takéto úspory domácností môžu mať charakter dobrovoľných alebo nútených úspor.

Dobrovoľná tvorba úspor sa vyznačuje dobrovoľným rozhodnutím domácnosti, ovplyvňovaným hlavne dostatkom dôchodku a úrokom. Solidárne prerozdelenie s nimi súvisí nepriamo, a to cez politiky rozdeľovania dôchodkov a úrokovú politiku.

Pre solidárne prerozdelenie sú dôležité *nútené úspory*. Dochádza k nim v dôsledku zásahu štátu, z donútenia. Nútené úspory sú typické pre vojnové obdobia, ale uplatňujú sa aj v čase mieru, a to zväčša nepriamym spôsobom. Inštitucionálne nútené úspory majú trvalý charakter a sú súčasťou ekonomického systému. *Dane a poplatky* sú svojou podstatou solidaristickými nútenými úsporami, lebo sa nimi znižuje aktuálna spotreba domácností, ale domácnosť ich ani v budúcnosti nebude môcť použiť na svoju individuálnu spotrebu, ale využitie týchto úspor má solidaristický charakter, napr. keď sa daňami znižuje časť dôchodkov domácností použitých na spotrebu a výnosy týchto daní sa použijú na investičnú výstavbu dopravnej infraštruktúry.

³⁹ Príkladom nadmerného prerozdelenia dôchodkov môže byť aktuálny príklad zo Slovenska sociálna dávka viacdetej rodiny, o ktorú príde, keď jeden člen rodiny začne pracovať za mzdu blízku minimálnej. Nedávne legislatívne zmeny túto deformáciu podstatne oslabujú.

Sociálne odvody majú charakter nútených úspor, lebo k nim štát domácnosti donucuje z dôvodu sociálnej politiky⁴⁰. V budúcnosti však bude domácnosť individuálne užívať ich výnosy. Sociálny systém má aj veľký podiel solidarizmu, a to v tom, že domácnosť nútene poskytne časť svojho poistenia iným domácnostiam, ktoré z rôznych príčin nemajú svoje sociálne poistenie, a tak s nimi solidarizuje. Rozsah a stupeň solidarizmu sociálneho poistenia je snád' najvýznamnejšou časťou solidárneho systému súdobých štátov.⁴¹

V solidaristickom hospodárskom systéme sú nútené úspory inštitucionalizované a stávajú sa dominantným spôsobom sporenia tak podnikov, ako aj domácností. Uplatňuje sa rôznymi spôsobmi, ako je zdanenie, cenová politika až po prídellové systémy.

Špecifickou formou nútených úspor sú nadmerná emisia peňazí, úverové peniaze a verejný dlh, ktoré umožňujú dodatočné investície za cenu dodatočnej inflácie, a tým nižšej reálnej spotreby.⁴²

3.3. Solidaristický systém a podniky

Podnik ako organizačná forma výroby je dôležitou časťou individualistického hospodárskeho systému. Je vlastnený majiteľom/manažérom⁴³, ktorý riadi a organizuje podnik, ale aj znáša riziko. V kolektivistickom hospodárskom systéme podnik nemá plniť individuálne ciele podnikateľa, ale ústredného objektívneho cieľa. V takomto podniku nie je znášanie rizika jasné, v konečnom dôsledku ho znáša spoločnosť ako celok.

Medzistupňom sú sociálne podniky či družstvá, ktoré pôsobia v individualistickom systéme hospodárstva, avšak nie v prospech individuálneho vlastníka, ale v prospech celého podniku, teda všetkých členov (často zamestnancov). Podnik je riadený manažérmi a riziko znášajú zamestnanci ako celok, a nie celá spoločnosť.⁴⁴

⁴⁰ V súčasných podmienkach má charakter nútených individuálnych úspor so silnými prvkami solidarizmu zdravotné poistenie (solidárne bez zásluhovosti), ako aj starobné dôchodkové poistenie (solidárne a zásluhové s poruchami). Za poruchu možno považovať, keď starobný dôchodok osoby pracujúcej za mzdu blízku minimálnej má nižší príjem v starobe ako osoba, ktorá celý život nepracovala.

⁴¹ Vynára sa logická otázka, či nútené úspory formou povinného sociálneho poistenia so solidárnymi prvkami pri jeho použití nie sú v rozpore s podstatou solidarity ako dobrovoľného spojenectva. Dobrovoľnosť síce možno vysvetliť sprostredkované cez voľby, keď väčšina voličov sa pre takýto systém rozhoduje dobrovoľne formou volieb. Princíp dobrovoľnosti však neplatí pre volebnú menšinu, čo možno vysvetliť ako prejav rizika solidarizmu, konkrétne ako tlak na konformné jednanie do vnútra solidarizujúcej skupiny.

⁴² Súčasná menová expanzia eurozóny, úverové peniaze a schodkové zadlžovanie vlád má charakter masívneho inštitucionalizovaného núteného zadlžovania.

⁴³ V posledných desaťročia prebiehal výrazný proces oddelovania funkcií majiteľa a manažéra, čo mohol byť významný zdroj ostatnej krízy.

⁴⁴ Sociálne podniky majú primárnu úlohu zamestnanosť alebo iný sociálny cieľ (zamestnávajúce zdravotne znevýhodnených a pod.). V súčasných podmienkach Slovenska sú veľmi slabo rozvinuté z dôvodu komunistického biľagu družstiev a nedávnej aféry so sociálnymi podnikmi.

3.4. Solidaristický systém a trh

Trh je typický len pre individualistický ekonomický systém a obchodujú sa na ňom tovary, s ktorými môže vlastník voľne disponovať. Vo všeobecnosti sa akceptujú zásahy do trhu zabraňujúce externalitám, ako je monopolné či dominantné postavenie.

Ak neplatí právo voľne disponovať (ako to je v solidaristickom systéme), cena nemá vplyv na distribúciu a výrobu. Zásahy do trhovej tvorby cien so sociálnou alebo environmentálnou motiváciou môžu viesť k takým deformáciám cien, ktoré bránia plniť základné funkcie trhu⁴⁵.

3.5. Solidarizmus a pracovný dôchodok

V individualistickom systéme sa pri určovaní výšky pracovného dôchodku vo všeobecnosti uplatňuje zásada výkonnosti vyjadrená ako podiel na národnej výrobe úmerný výkonu v prospech národnej výroby. V solidaristickom systéme je tento princíp nahrádzaný potrebami, v komunizme princípom „každý podľa svojich schopností – každému podľa jeho potrieb“.

Kompromisom medzi týmito krajnými prístupmi je princíp minimálnej mzdy, ktorá zabezpečuje základné potreby pracovníka a mzda nad minimálnu zohľadňuje výkonnosť pracovníka⁴⁶.

3.6. Solidarizmus a renta

Pod rentou sa rozumie prebytok výnosu podniku nad výnos hraničného podniku. Renty sú rôzneho druhu ako pozemková, mestská, polohová, organizačná, osobná, banská. V solidaristickom systéme sa renta definuje ako dôchodok bez práce. Z tohto pohľadu je snaha o jej solidaristické odčerpávanie, nivelizáciu oprávnená⁴⁷.

⁴⁵ Príkladom diskutabilného zásahu do cien v Európskej únii a na Slovensku je podpora fotovoltaiiky. V záujme podpory jej rozšírenia je zmluvne vykupovaná za vyššie ceny. Po ich započítaní do cien elektrickej energie a zohľadnení solidaritných cien potreby domácností spolu s ďalšími opatreniami sa to kumulovalo do veľmi vysokých cien elektriny pre podniky.

⁴⁶ V súčasnej ekonomike Slovenska sa uplatňuje princíp mzdy podľa výkonnosti a minimálne mzda ako solidaritný princíp prostriedkov na úhradu hlavných potrieb pracovníka. Deformácie vznikajú hlavne vo verejnej sfére, keď napríklad platy učiteľov sú neúmerne nižšie ako napr. vo finančníctve a telekomunikáciách, vrátane období, keď boli pod priamym vplyvom štátu.

⁴⁷ Za odčerpávanie mestskej renty možno v podmienkach Slovenska považovať výstavbu infraštruktúry, ktorá ju oslabí. Rovnako aj snaha o zavedenie dane z luxusných nehnuteľností na základe cenovej mapy je druh nivelizácie polohovej renty.

4. Optimalizácia solidarity

V minulom storočí zažila veľká časť svetovej ekonomiky zlú skúsenosť s vyhraneným typom solidaristického hospodárskeho systému – reálnym socializmom sovietskeho typu.

Nastáva v ostatných desaťročiach a pod vplyvom krízy zvlášť v poslednej dekáde posilnenie solidarizmu v individualistických sociálnych systémoch alebo prechod k solidaristickému hospodárskemu systému alebo inému? Hrozí prekročenie optimálnej sociálnej solidarity? Ide vôbec o solidaritu, keď je vynucovaná záväznou legislatívou?

Ide o výzvu pre vedeckú komunitu, pre exaktné ekonomické metódy v kontexte s politologickými a sociologickými aspektmi problematiky solidarity.

4.1. Solidarita v medzivojnovom období

Pokúsme sa o porovnanie súčasného intuitívneho stupňa primeranej solidarity s medzivojnovou situáciou. Zaujímavou ju vystihuje politicko-satirický román Zvonodrozdovo⁴⁸ (Chevallier, 1958), ktorého časť venovaná solidarite je vo vynikajúcom preklade Blahoslava Hečka uvedená v prílohe tejto práce. Dej sa odohráva vo Francúzsku v roku 1922 a pôvodne bol vydaný v roku 1934.

Text vystihuje tieto aspekty solidarity:

- veľmi silná subjektívnosť primeranej solidarity – to, čo sa postihnutému zdá byť málo, sa zdá nezainteresovanému veľa (invalidný dôchodok násobne vyšší ako pôvodný príjem),
- zásluhovosť – má byť solidarita s dobre zarábajúcim vyššia ako u nízkopríjmového?
- národohospodárska výkonnosť limituje solidaritu (vojnové reparácie nebude Nemecko schopné splatiť),
- dobrovoľná solidarita je veľmi nízka (len 0,04 % majetku).

Text prílohy možno zosumarizovať do nasledujúceho prehľadu:

Tóno Sekaj – pisár, 33-ročný – vojnový invalid:

- pred vojnou: 145 – 250 F (frankov)/mes. = 1 740 – 3 000 F ročne

- po vojne: 18 000 F ročne (10 – 6x viac) + 10 F od notára

Hyacint Habrakant – notár:

⁴⁸ CHEVALLIER, G.: Zvonodrozdovo, Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1983 (Paris: Les Éditions Rieder 1934)

náklady na jedného vojnového invalida: $18\ 000\ \text{F} \times 20\ \text{rokov} = 360\ 000\ \text{F}$

náklady na všetkých francúzskych vojnových invalidov: $100\ 000\ \text{osôb} = 36\ 000\ 000\ 000\ \text{F}$ – dokáže to nemecká ekonomika splatiť?

1914 – 1918:

majetok notára: $2\ 100\ 000\ \text{F}$ (r. 1914 = 100 %) na $4\ 650\ 000\ \text{F}$ (r. 1918 = 220 %)

tajné skutky kresťanskej lásky (výdavky na prostitútky ako príklad nie nevyhnutnej spotreby) v rokoch 1914 – 1918 = $33\ 000\ \text{F}$ (čo je 1,6 % majetku v roku 1918)

solidarita ako dobrovoľné dary vojnovým pozostalým a invalidom v rokoch 1914 – 1918 = $923,15\ \text{F}$ (čo je 0,04 % majetku v roku 1918)

Súčasný rozsah nútenej solidarity je rádovo vyšší.

4.2. Príklady zlej praxe

V poznámkach pod čiarou je uvedených niekoľko príkladov evidentne viac ako optimálnej miery solidarity, ktoré možno nazvať aj príkladmi zlej praxe. Menia štandardné, ekonomicky optimálne správanie domácností:

- starobný dôchodok z nízkej mzdy je nižší ako zo žiadnej,
- zamestnaním prvého člena rodiny sa zníži jej životná úroveň.

Zo solidárnych systémov sa vytráca princíp zavinenosti a dobrovoľnosti, a to na úrovni osôb aj štátov.

Záver

V povojnovom období bola znalosť o fungovaní ekonomického systému a solidarity v ňom na úrovni, ktorú charakterizuje táto práca. Podľa názoru autora to bola prekvapivo vysoká úroveň, ktorá aj dnešnému čitateľovi má čo povedať a pravdepodobne vyplývala z vtedajšej čerstvej skúsenosti s medzivojnovou krízou v kontexte nástupu -izmov. Výstižným dokreslením situácie je aj úryvok z dobovej politickej satiry. Názorne dokladá, že primeranosť solidarity je veľmi subjektívna a od medzivojnovéj krízy po krízu minulej dekády nastalo rádové zvýšenie primeranej solidarity, ktorá sa od dobrovoľnej presúva k povinnej.

Analýza ukázala, že v rôznych častiach individualistického hospodárskeho systému je množstvo rôznych spôsobov uplatňovania sociálneho solidarizmu, bez porušenia jeho základných znakov – súkromné vlastníctvo, slobody zmluvy a voľný trh.

Súčasná situácia, ako aj naznačené príklady zlej praxe uplatňovania nadmernej solidarity naznačujú, že sa treba vyvarovať úzkemu pozitívnemu chápaniu solidarity. Poruchy môžu viesť k neželaným zmenám v správaní jednotlivcov a spoločností, ktoré sa budú veľmi ťažko meniť.

Automatické spájanie potreby väčšej solidarity so zmenou spoločenského systému je nesprávne a v priamom rozpore s historickou skúsenosťou ekonomického súťaženia komunistického a kapitalistického bloku.

Hľadanie optimálneho stupňa solidarizmu bude v nasledujúcom období výzvou pre vedy o spoločnosti a pre exaktné ekonomické vedy zvlášť. Ale predovšetkým to je vážne téma trvalého spoločenského diskurzu, v ktorom sa musíme všetci aktívne zúčastňovať.

Literatúra:

Le petit Robert. Paris 1970, heslo Solidarité

PÁLENÍK, V.: Solidarita medzi bohatými a chudobnými: Vybrané ekonomicko-historické otázky (2013), Bratislava: EMPA 17 s.

Elektronický zdroj:

https://www.empa.sk/download-files/sk/Palenik-olidarita_medzi_bohatymi_a_chudobnymi.pdf

PETRUSEK, M. (1996): Velký sociologický slovník. Praha, heslo solidarita.

Elektronický zdroj: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Solidarita>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Solidarity>

CHEVALLIER, G. (1983): Zvonodrozdovo, Bratislava: Slovenský spisovateľ (Paris: Les Éditions Rieder 1934).

KARVAŠ, I. (1999): Základy hospodárskej vedy. Bratislava: Veda 638 s. (Druhé upravené vydanie. Pôvodne vydala Matica slovenská v Martine roku 1947).

Príloha 1. B. CHEVALLIER: Zvonodrozdovo, úryvok s. 83 – 91.

Keď sa dokaličený Tóno Sekaj v roku 1918 znovu zjavil vo Zvonodrozdove, nezabudol navštíviť notára Habrakanta. Notár ho privítal s veľkým nadšením, zveleboval jeho pyramidálnu udatnosť, nazval ho „hrdinom“ a ubezpečil ho o vďačnosti celej krajiny a o nehynúcej sláve, ktorá je nerozlučne spätá s jeho ranami. Ponúkol mu dokonca, že ho prijme do kancelárie, prirodzene, vyčíslil mu hneď nový plat, primeraný zmenšenej Sekajovej pracovnej schopnosti. Ale Sekaj mu odpovedal, že pekne ďakuje, že už má penziu. A tak po polhodinovom srdečnom rozhovore Habrakant konečne povedal svojmu bývalému zamestnancovi: „Keď sa to tak vezme, neobišli ste v tejto veci najhoršie...“, a keď ho odprevádzal s týmito potešujúcimi slovami, vtisol mu do dlane desať frankov. Táto veta, tých desať frankov a ponúknutie zamestnania s nižším platom, to sú tie krivdy spáchané na Tónovi Sekajovi.

Mal Tóno právo rozhorčovať sa? Habrakant, keď s ním takto rozprával – ako vždy – myslel na peniaze, kým Tóno Sekaj, ktorý počúval, myslel na niečo celkom iného. Zo stanoviska, na ktorom stál Habrakant, sa nedalo povedať, že by nemal pravdu: zarábať pred vypuknutím vojny stoštyridsaťpäť frankov mesačne s vyhlídkou, že vo veku päťdesiatich rokoch si vyjde na dvestodvadsaťpäť frankov a potom o štyri roky sa vrátiť do vlasti s osemnástimi tisícmi frankov ročnej renty, tomu sa predsa vraví dobrý obchod. Habrakant to konštatoval zo stránky obchodnej, kým Tóno Sekaj myslel sebecky na čosi celkom iného: na vojnu odchádzal so štyrmi zdravými končatinami a ako tridsaťročný vrátil sa iba s dvoma, keď tam nechal ruku po predlaktie a pravú nohu od polovice stehna. Cítil sa ukrátený, to nikto neodškriepi, ale jednako nechcel uznať, že osemnásťtisíc ročne za predlaktie a nohu bezvýznamného dedinského pisára je cena slušná a dokonca premrštená. Vo svojej zaslepenosti nerátal, koľko to bude stáť vlasť, kým Habrakant jasnozrivejší, pretože sa mu nič nestalo a pretože si nikdy neprestal cibriť rozum na hospodárskych veciach, si to, pravda, veľmi dobre vyrátal. „Ak budeme uznávať ľuďom, ktorí stratili iba dve končatiny, hneď stopercentnú invaliditu, bude otvorená brána všetkých absurdností.“ Videl v tom povážlivé podrytie akejkol'vek matematickej logiky. Povedal si: „Tento chlapec môže žiť ešte dobrých dvadsať rokov. Povedzme, že ich je stotisíc takých ako on, čo to bude spolu stáť?“ Výsledok výpočtu ho podesil:

$$18\ 000 \times 20 = 360\ 000 \times 100\ 000 = 36\ 000\ 000\ 000$$

Tridsaťšesť miliárd! No ale, no ale toto? Nemecko to zaplatí, to sa ľahko povie! A k tomu peniaze vdovám a spustošené kraje... Kde sa vezme naraz taká kopa peňazí? Kde?

Porátal si, že musel upísať päťstosedemdesiatpäťtisíc frankov štátnej pôžičky. Bol najvyšší čas úpisy chytré realizovať a nakúpiť cenných papierov vydaných krajinou, ktorá nebude musieť zaplatiť invalidné za tisíce odrezaných nôh a rúk. Poznačil si do zápisníka „Štátna pôžička“ a tri razy podčiarkol. A ešte iná myšlienka mu vítala v hlave. „Predpokladajme – nič podobného sa, pravdaže, nemôže stať – ale predpokladajme, že ,mne, Habrakantovi, mne by odtrhlo na vojne ruku a nohu, dali by mi iba osemnásťtisíc frankov ročnej renty.“ V základoch tejto sústavy penzií bolo už čosi nezdravé, čo hneď zarážalo: slovom, náhrada za všetky údy bola rovnaká, ruka notárova bola ocenená podľa tej istej sadzby ako ruka pisárova alebo nádenníkova? Nepochopiteľné! Do akých nezmyslov nás zavedie takáto zaliečavá politika? „Tí ľudia nás vedú do záhuby!“ vykričol tragicky Habrakant do ticha svojej pracovne. Myslel predovšetkým na politikov zodpovedných za takéto zriadenie. Potom mu hlavou mihla hrozná pochybnosť, akoby umieráčik odzväňajúci pád súčasnej doby, rozvrat najušľachtilejších citov, na ktorých dlho spočívala civilizácia. Vojna, ktorá by mala byť školou obetí, bola by teda napokon podporovateľkou povaľáčstva?

Názorne sme rozobrali tieto podrobnosti, aby sme ukázali, do akých širokých súvislostí sa dostal notár Habrakant. Hoci jeho mozgové špekulácie sa týkali jeho osobného prípadu, vždy mali na zreteli širšiu národnú súvislosť a svojím užitočným predvídaním siahali ďaleko do budúcnosti.

Naproti tomu, čo si o tom myslel Tóno Sekaj? Treba poznamenať, že jeho argumentácie boli oveľa slabšie. Keďže tento nešťastník prišiel vo vojne o ruku a o nohu, myslel si, že tejto príhode obmedzeného významu musia venovať osobitnú pozornosť všetci jeho súčasníci, že všetci ľudia, ktorí nič na vojne nestratili, sú mu niečo dlžní. Chudák Tóno Sekaj si myslel, že má na všetko právo! Schabral osemnásťtisíc frankov a o nejakej vďačnosti nechcel ani počuť. A keď mu vážený, čestný človek, ktorý by v takejto šťastnej situácii nemusel prejaviť súcit, ponúkol desať frankov a blahoželal ku šťastiu, že v tridsiatich troch rokoch života dostáva už osemnásťtisíc frankov renty, Tóno Sekaj sa ešte nahneval! Mal na to právo? Na druhej strane sa nesmie zabúdať, že notár sa k nemu správal veľmi láskavo. Veď keď sa rok pred Tónom Sekajom vrátil do Zvonodrozdova Ďuro Galetka, Habrakant ho odbavil na ulici týmito slovami: „Lutujem vás, úbohý chlapče! Počkajte, urobím pre vás, čo sa bude dať...“ A vtisol mu do ruky päť frankov, ale miesto mu neponúkol.

Ako správne notár poznamenal, každý vidí iba svoje trápenie. Aj jemu vojna ublížila, pretože moratórium mu zastavilo časť transakcií. Upísal päťstosedemdesiatpäťtisíc frankov štátnej pôžičky, a to bol predsa prejav hrdinstva, pretože to bolo spojené s rizikom. Konečne

vo chvíli vlasteneckého nadšenia, ktoré v ňom zblklo po prečítaní burcujúceho úvodníka Kornela Melhubu, odovzdal na Zlatý poklad republiky, prirodzene za náhradu, tretinu zlatých dvadsaťfrankov, ktorých mal v hodnote šesťtisíc frankov. „Každý si musí konať na svojom mieste svoju povinnosť. Len smelo, priatelia!“ opakoval Habrakant ustavične v tých strašných rokoch, keď dával sám neohrozene príklad na potrebné obete. Od roku 1914 až do polovice 1915 rozdal dvadsať frankov vojakom, ktorí sa vrátili do Zvonodrozдова z vojenských lazaretov. Potom sa musel krotiť v štedrosti, pretože vojna sa proti očakávaniu predlžovala a počet ranených a vdov povážlivo vzrastal. No jednako nikdy neprestal konať dobročinné skutky.

Keďže Habrakant mal rád poriadok a všetko si zapisoval, zo zvedavosti si porátal svoje mimoriadne vojnové výdavky. Pod týmto pojmom rozumel dary jednotlivcom alebo spolkom. Prešiel si staré zápisníky a od 1914 do konca 1918 to bolo spolu deväťstodvadsaťtri frankov a pätnásť sous, ktoré by mu, nebyť vojny, boli ostali (pričom, pravda, neukracoval žobrákov na almužnách a faru na daroch). Nebude od veci poznamenať, že túto štedrosť vyvážil prírastok nadhodnoty, ktorý sa prejavil na jeho majetku. Hneď si urobil obraz o svojom majetku. Keď ohodnotil bežným kurzom svoje zvonodrozдовské vinohrady, svoj dom s notárstvom, dolnodvorskú usadlosť, charollaiský veľkostatok, svoje lesy a cenné papiere, zistil, že jeho majetok dosiahol hodnotu štyri milióny šesťsto päťdesiatšesťtisíc frankov (kým v roku 1914 mal cenu iba dva milióny stotisíc frankov), pričom mu ešte prepadlo v ruských cenných papieroch šesťdesiatšesťtisíc frankov. Keďže toho dňa mal veľkú chuť do výpočtov, vytiahol z priečinka písacieho stola zápisníček s nadpisom „Tajné skutky kresťanskej lásky“. Za všetky vojnové roky vystúpila táto položka na tridsaťtisíc frankov. Dodajme ešte, že termíny „skutkov kresťanskej lásky“ sa vždy presne zhodovali s dátami Habrakantových ciest do Lyonu a že dobrodenie týchto skutkov pocítili najmä dámy v ulici Lučištníkov, ktoré by si zaslúžili túto pozornosť, pretože sa neokúňali pri vyzliekaní a prejavovali naskrze dôvernú ochotu ctihodným pánom.

Keď Habrakant uvažoval o týchto cifrách, o deväťstodvadsiatich frankoch, povedal: „Nazdával som sa, že som daroval viac“ a o tých tridsiatich troch tisícoch frankov zasa: „Nemyslel som, že som toľko strovil...“ V tomto prípade si presne zistil, že predbežné výdavky, t. j. jedlo, šampanské, prechádzky autom a tu i tam darčeky, ho stáli oveľa viac ako to „zoči-voči“, čo potom nasledovalo. Ale on si uvedomil, že tie prípravy sú prepotrebné, ak sa chce dostať do patričnej nálady. „Napokon,“ povedal si, „nedožičím si nijaké rozptýlenie, trčím ustavične medzi týmito štyrmi stenami!“ A žundral si so záľubným úsmevom

„Rozkošné samopašnice...“ Potom porovnal tie tri cifry – štyri milióny šesťstopäťdesiat tisíc frankov, tridsať tisíc frankov a deväťstodvadsať tri frankov a pätnásť sous – i začnelo sa mu: „Mohol som si dožičiť trochu viac... Istotne by som nebol skrachoval.“

Z toho, čo sme práve povedali, vyplýva, že notárovi Habrakantovi nemožno nič vyčítať. Je nad slnko jasnejšie, že narážky Tóna Sekaja boli klebety, ktoré mu diktovala nevraživosť. Na šťastie vo Zvonodrozдове neposudzovali Habrakanta podľa jeho vzťahu k Tónovi Sekajovi. Notár stál predsa na čele slušných občanov. Pravda, slovo slušný sa dá ťažko definovať a má všade svoje miestne sfarbenie. Všeobecne sa však dá povedať, že u každého slušného zvonodrozдовského občana sa dá predpokladať majetok (veď nikomu by ani len na um neprišlo nazvať slušným bedára, pretože duch sa celkom prirodzene zdráha spájať tieto dve slová: slušný a bedár), pravdaže, majetok, ktorý sa používa múdro, dobročinne a s patričnou mierou v konaní dobrých skutkov, tak, aby to harmonizovalo s presvedčovaním majiteľa a s jeho skutkami. Videli sme, že u notára Habrakanta to tak naozaj bolo.

Notára Habrakanta pokladali vo Zvonodrozдове za prvého predstaviteľa meštianstva, pretože v meštianskej dôstojnosti ho prechádzalo niekoľko generácií bohatých Habrakantovcov. Nebyť notára, meštiansky stav by nemal v mestečku nijaké zastúpenie, pretože Zvonodrozдовčania sú napospol vinohradníci alebo jednoduchí zámožní roľníci. To získalo Habrakantovi osobitné postavenie, čosi uprostred medzi aristokratickou vrstvou pánov z Jelenej Prte a ostatným obyvateľstvom. Podľa príkladu jeleňoprtských pánov pozýval aj on k svojmu stolu farára Obrobt'u a jeho veľkou túžbou bolo dostať k sebe aj barónku. Ale urodzená dáma sa zdráhala. Hoci dala previesť časť svojich právnych vecí od svojich parížskych a lyonských notárov na Habrakanta, vždy sa zdráhala zaobchádzať s notárom ináč ako s obyčajným právnym zástupcom. Niekedy ho pozývala na zámok – ako kráľ pozýval na svoj dvor – ale sama k nemu nikdy nešla, práve tak, ako nikdy neprišla na faru. O tom, ako si udržať svoje nadradené postavenie, mala barónka svoje zásady, ktoré sa ukázali účinnými. Nemožno odtajiť, že spoločenské rozdiely sa stierajú, keď sa spoločenské vrstvy začnú medzi sebou priveľmi stýkať, a nadradenosť sa stráca. Barónkina nadradenosť spočívala v tom, že iba zriedka sa podvolila zahrnúť niekoho priazňou. Voči notárovi, ktorého majetok zo dňa na deň navidomoči vzrastal, kým barónkin sa scvrkával, bola neúprosná. „Na môj pravdu,“ vrvievala, „už by mi naozaj nič nechýbalo, len chodiť jest' tie fučky, čoskoro by ma dostal do pazúrov ten dedinský hrabivec.“ Barónkino zdráhanie bolo príčinou najväčších Habrakantových zármutkov. Aby ste si to mohli lepšie predstaviť, poviem vám, že Habrakant

šiel v tom tak ďaleko, že si ani neúčtoval všetku prácu, ktorú vynaložil pre svoju klientku, v nádeji, že jeho zľavy ju raz obmäkčia. To, pravda, rodová priepasť nemohla nijako pripustiť. Pyšná barónka nemohla strpieť človeka, ktorý celý život iba obchodoval.

Pravda, u zvonodrozdovských občanov tešil sa notár Habrakant mimoriadnej vážnosti. Vzbudzoval v nich až bojzlivú úctu z tej istej príčiny ako farár Obrobt'a, uštedrovateľ nebeských odplát, a doktor Lojkopúň, ochranca života. Ale otázka života a smrti vyskytuje sa zriedka a otázka večnej odplaty iba raz, aj to až na konci života, keď už človek dohral svoju úlohu. Kým otázka peňazí je na dennom poriadku, od rána do večera, od mladosti do staroby. Myšlienka na zisk ťkla na mozog Zvonodrozdovčanov práve tak ako nepokojná krv v ich žilách, takže Habrakant musel svojím postavením zvíťaziť nad Obrobt'om a Lojkopúňom a práve toto prvenstvo zvyšovalo notárovi prestíž. Niet pochybnosti, že on jediný prenikol do najtajnejších záhybov zvonodrozdovských duší, pretože žil v mestečku, v ktorom bolo veľmi malé percento vážne chorých a značné množstvo takých, čo sa veru netrápili životom večným, ale nenašiel sa ani jeden, ktorý by nebol mal finančné ťažkosti alebo ktorý by nebol potreboval radu, ako najlepšie uložiť tých pár grošíkov.

Habrakant chodieval do kostola. Veľkú noc vždy svätil a čítal iba úradné vyhlášky. Často vravel: „V našom povolaní musí človek vzbudzovať dôveru.“ (Pravda, jeho výrok, ktorý uvádzame iba mimochodom, nemal pravdepodobne nijakú väzbu s vierou, ak notár Habrakant tak okato vyznával.) Pokiaľ ide o zdravie, Hyacint Habrakant mával často zápal okostice, podozrivé vredy a vyrážky, teda choroby vyvolávajúce hnisavé procesy. A na dôvažok už od štyridsiateho tretieho roka trpel na reumatické záchvaty infekčného pôvodu. Mikrób sa ohlásil v jeho tele štyri dni po tom, ako sa vrátil z cesty za „tajnými skutkami milosrdenstva.“ Zhubnú spirochétu lekári zatlačili, ale nikdy sa im nepodarilo vyduriť ju celkom, lebo v notárových reumou preniknutých tkanivách našla náramné živnú pôdu. Keďže táto ošemetná pliaga vykazovala časté recidívy, vyžadovala diagnózu, ktorá by nevychýlila pani Habrakantovú z morálnej rovnováhy a nepokazila reputáciu notárovi odkázanému na milosť doktorovi Lojkopúňovi, ktorému sa notár revanšoval za diskrétnosť tým, že mu zabezpečoval najvýhodnejšie bezúročné pôžičky v svojom obvode.

Olšavica – príklad víťazstva dobra nad zlom (Ružena Kormošová)

Modrý Renault míňa stromy a po narýchlo asfaltom zalepenej ceste sa blíži k svojej cieľovej méte. Na kopci sa nám naskytá nádherný pohľad na unikátny Spišský hrad. Z hmly vytŕča jeho majestátny donjon, románsky palác a hradby opevnenia. Pohľad čarovný, ako v rozprávke, priam stvorený pre oko skúseného fotografa či maliara. My však pokračujeme ďalej do dediny ukrytej v záplave stromov, ktoré tu stoja určite už niekoľko desaťročí. OLŠAVICA. Víta nás tabuľa na začiatku dediny, ktorá dlhé roky tíško schovávala svoje kolektívne tajomstvo. Olšavica, maličká obec na Spiši, učupená v Levočských vrchoch asi 20 kilometrov od Levoče, a v nej dve osemdesiatničky, ochotné odpovedať na viaceré naše zvedavé otázky z dôb minulých: Alžbeta Tremková, rodená Maximová, a Mária Hrončáková, rodená Korchňáková.

Najprv nás zaujme kostol zasvätený sv. Mikulášovi, ktorý bol pôsobiskom gréckokatolíckeho farára Michala Mašleja, a farnosť, kde každé leto dovolenkoval 4. novembra 2001 pápežom Jánom Pavlom II. blahoslavený prešovský sídelný biskup Pavol Peter Gojdič.

Travertínová tabuľa so znakom Dávidovej židovskej hviezdy a gréckokatolíckym krížom, osadená na kultúrnom dome uprostred dediny s malým námestíčkom, pripomína, že táto dedina bola v minulosti niečím výnimočná. Tabuľa bola osadená v roku 2013 na pamiatku tých občanov z Olšavice, ktorí počas druhej svetovej vojny zachránili životy mnohých židovských rodín. Práve tu sa prejavila nefalšovaná ľudská solidarita v dobe, kedy právo nahradilo bezprávie, kedy veriaci spolu so svojím gréckokatolíckym kňazom tajne i so strachom v duši prejavovali svoju ľudskosť a odhodlanie byť človeku človekom.⁴⁹

Ako táto rusínska dedina vyzerala pred vyše sedemdesiatimi rokmi? S malebnými drevenicami poskrývanými medzi lesmi, s lúkami, rúbaniskom, s potokom zurčiacim uprostred dediny. Podľa pamätníčok tu žilo asi tristo rodín. V každej zaopatrovali štyri až šesť detí.

„Ako deti sme v lete chodili s kravami na pašu, zbierali jahody a nosievali ich na faru. Sedemročné deti sme už boli všímavé. Pozorovali sme správanie sa rodičov, ktoré sa v tých

⁴⁹ Tento „netradičný a neuveriteľný“ príbeh obce Olšavica pripomína Stanislav Mičev vo svojom príspevku „Pohnútky“, ktorý bol publikovaný v knihe M. Pollák ed.: Udavačstvo, OZ KRÁSNY SPIŠ, Levoča, 2016, s. 226 – 227.

časoch prejavovalo. Blížil sa front a otec odchádzal do hory s malým batôžtekom, v ktorom mal ukrytý chlieb. Prečo sa rozhodol ísť do hory? Nebolo to nezvyčajné. Poskytovala nám predsa okrem lesných plodov aj zásoby dreva na zimné kúrenie.

Židia prichádzali do dediny potajomky. Prichádzali až z Kišoviec. Levočské pohorie im malo poskytnúť aspoň malú nádej na záchranu. Poskytovalo útočisko.

„Môj otec Juraj Maxim ukryl niekoľkých, ale nikto zo susedov o tom nevedel. Medzi ľuďmi vládol strach. Sused susedovi nedôveroval a hoci sa aj navštevovali, nikto nikomu nič nehovoril. Dnes by ľudia asi takéto tajomstvo nezachovali,“ domnieva sa 82-ročná Alžbeta Tremková, rodená Maximová, ktorá mala piatich súrodencov.

„Otec Mašlej – ako sa oslovoval vtedajší gréckokatolícky kňaz Michal Mašlej – sprostredkoval obyvateľom Olšavice informácie o Židoch. Keď s farníkmi hovoril, ľudia ponúkli pomoc. Otec Mašlej prosil: „Zachráňte duše!“ Keď to hovoril, každý to bral, že to tak má byť. Farníci z Olšavice mu verili a pomáhali. Rozdelili si Židov po domoch. Kto sa však bál, Židov doma nemal. Michal Mašlej bol pre svojich farníkov aj farár, aj učiteľ. Pri fare bola gréckokatolícka ľudová škola, kde učil. Bol pre ľudí aj lekárom. Bol všetkým a mal medzi obyvateľmi rešpekt.

Pýtal sa aj môjho otca: „Maxime, vozmete Rožňaja?“ Otec váhal. Napriek tomu sa vydal do lesa a natrafil na neho. Bol v lese s naším 17-ročným bratom. „Báčik! Joj!“ ozvalo sa z lesa. „Nebojte sa. Nič vám nespravíme,“ odpovedal náš otec. „Báčik, zachráňte nás!“ Táto veta sa vryla do jeho pamäti. „Prídem. Ale v noci. Zoberiem vás do dediny, do stodoly,“ prisľúbil. Tak sa uzimení dostali do dediny, konečne do tepla. Otec aj zrno mlátil, aby mali čo jesť. Boli sme malí. Načúvali tichej tajomnej vrave. Boli traja. Muž, žena a 12-ročná dcéra. Čo teraz robiť? Boli tu ešte za dva týždne. Šesť detí a dvaja rodičia v jednom dome. Všetkých by nás postrieľali za to, čo otec vykonal. Čo sme teda urobili? Zobrali sme *kydle*, *huštáky* a poprezliekali sme ich do krojov. Už sa nebáli. Takto nebolo vôbec poznať, akí to boli ľudia. Židia boli prezlečení, nikto ich nezažaloval. Susedia nevedeli. Pre Židov sa pralo po večeroch na potoku. Každý kus prádla sa počítal. Muselo sa chrániť. Aj naša mama chodila. Vydržala, bola odvážna.

Otec Mašlej vedel dobre po nemecky, preto keď prišli Nemci v štyridsiatom štvrtom do dediny, ubytovali sa aj na fare. Nemecká posádka predstavovala 30 až 50 mužov. Päť mesiacov si z fary urobili hlavný stan. „Nemci robili aj razie,“ spomína pani Alžbeta. „Raz do nášho domu vošiel Nemec. Obedovali sme práve z jednej misy. Aj Židia s nami. Nemec sa

pýtal, prečo jeme spolu. Tak sme mu povedali, že je to naša nevesta. Dievčina zobrala 2-ročného brata Ondu na ruky a nič sa neudialo. Nič sa nestalo. Strachu sme mali, ale veru nie kus...“

Pani Mária Hrončáková, rodená Korchňáková si spomína na rozprávanie svojich svokrovcov Jána Hrončáka a Márie Hrončákovej. „Spávali po troch, lebo bolo málo miesta. Do dediny prišli v štyridsiatom štvrtom aj evakuanti z východu. Prosili o chlieb a záchranu. Keď prišli, dali im jednu miestnosť v prednej časti domu. Sami spali v izbe pri kachľovej peci, ktorá sa používala aj na varenie. Žili v strachu. Nemci boli ubytovaní tiež po domoch. Tam, kde neboli Židia. Ponad dedinu budovali zákopy, že keď bude treba, tak sa v nich schovajú. Nestihli. Front prišiel v januári 1945. Nemecká posádka z dediny odišla.“ Mária Hrončáková mala päť rokov, keď sa do ich malého domčeka nast'ahovali Immerblumovci s dcérou Ilzou a jeden mladý Žid z Bratislavy.

Kde sa v týchto veriacich prejavilo toľko odvahy, že nikto nikoho neudal a dokázali s odhodlaním bezpečne ukryť prenasledovaných? Ako dokázali skrývať vlastné obavy, napätie a strach, prejavit' svoju solidaritu a mnohokrát sa uskromniť na úkor vlastnej rodiny, len aby pomohli tým, ktorí boli na nich doslova životne odkázaní? Súčasník len krúti neveriacky hlavou. Oľšavčania to s pomocou svojho kňaza dokázali a rešpektovali dôstojnosť každého človeka. Židia, ktorí v septembri 1944 tušili, prípadne vedeli, že ich čaká istá smrť, hľadali útočisko v Levočských vrchoch a prišli aj do spišskej dedinky Oľšavica. Prišli k otcovi Michalovi Mašlejovi, ktorý im pomohol už aj v roku 1942 i tým, že ich pokrstil a zachránil pred deportáciou a istou smrťou v koncentračných táboroch. Od leta 1944 do januára 1945 sa ich tu skrývalo okolo sto.

Dnes každý v obci vie, že ich predkovia konali so svojím farárom Mašlejom v intenciách vtedajšieho prešovského gréckokatolíckeho biskupa Pavla Petra Gojdiča. Štyridsať povojnových rokov však prinieslo veľa neprávosti. Komunistický režim od Michala Mašleja žiadal, aby sa mu podvolil. On to však neurobil. Gréckokatolícky biskup Pavol Peter Gojdič bol v januári 1951 odsúdený vo vykonštruovanom procese, pretože sa počas svojho života postavil proti neláske a totalite. On jediný zo slovenských biskupov sa zastal počas prvej Slovenskej republiky v roku 1942 Židov a postavil sa proti ich prenasledovaniu.

Až po rehabilitácii otca biskupa v roku 1990 a jeho blahoslavení sa Oľšavčania rozvraveli. Ich príbehy a spomienky boli navždy zaznamenané v Encyklopédii spravodlivých.

Komisia pre rozpoznávanie spravodlivých pri pamätníku YAD-VASHEM v Jeruzaleme tieto skutky ocenila a udelila v roku 1997 gréckokatolíckemu kňazovi Michalovi Mašlejovi a v roku 2007 prešovskému gréckokatolíckemu sídelnému biskupovi Pavlovi Petrovi Gojdičovi titul Spravodlivý medzi národmi.

Druhá svetová vojna bola jednou z najkrutejších vojen všetkých čias, v ktorej vyhasli milióny ľudských životov. Prečo vôbec začala? Vo všeobecnosti každý z nás vie, aké zverstvá a aké zlo priniesol jeden človek, ktorý svojimi názormi túto vojnu začal. Svojou krutosťou a zásahom do ľudských životov vojna zničila nejednu rodinu, zrovnala so zemou mnoho miest a jej dôsledky pretrvali ešte ďalšie desaťročia. Preto bola dôležitá v tých časoch nezištná pomoc a solidarita medzi ľuďmi. Či už išlo o pomoc priamo v centre diania – na fronte, alebo v zázemí. Vlastná budúcnosť musela ísť stranou. Významnou pomocou bolo ukrývanie hľadaných osôb a prenasledovaných Židov, ktorí v tej dobe nemali žiadne práva. Najdôležitejšou zbraňou však bola súdržnosť ľudí, ich túžba po slobode a spokojnom dôstojnom živote. Ten mohli dosiahnuť len tak, že zomkli a spojili svoje sily.

Skromní Rusíni, obyvatelia malej spišskej horskej obce Oľšavica sú najlepším príkladom zachovania si ľudskosti a solidarity v uvedenej pohnutej dobe, príkladom víťazstva dobra nad zlom. Čo predstavovala solidarita pre týchto ľudí? Obavu, napätie, ale predovšetkým odvahu. Dôkaz, že ľudský život je nadovšetko a stojí za to oň bojovať za každých okolností.

Solidarita v Karpatskom regióne⁵⁰ (Sándor Köles)

Solidarita je v súčasnosti veľmi aktuálnou témou. Následkom terajšej utečeneckej krízy sme dramaticky konfrontovaní tým, ako je solidarita, táto univerzálna etická norma, na globálnej úrovni porušovaná krátkozrakým politickým prospechárstvom a sebeckou a pohodlnou ľahostajnosťou bohatých štátov voči ľuďom, ktorí sú nútení utekať pred vojnami a klimatickými zmenami. Prekrútením étosu solidarity sa takto manipulatívnym spôsobom ustanovuje ako norma postoj, ktorý z dlhodobého hľadiska podryva tú súdržnú a integrujúcu silu, ktorá tvorí podstatu solidarity v širšom aj užšom zmysle. Zároveň vidíme, že zatiaľ čo sa čoraz viac hovorí o solidárnej Európe, práve konflikty medzi členskými (národnými) štátmi spôsobené utečeneckou krízou odhaľujú, že európske vlády sa ocitajú v rozpore s vlastnými deklarovanými základnými hodnotami, medzi inými aj s ideou a praxou európskej solidarity. Všetky tieto skutočnosti nám ukazujú, aké sú krehké a ako ľahko sa trhajú putá európskej solidarity. Tento konflikt znovu odhalil tradičné deliace čiary medzi západnou a východnou časťou Európy. Objavili sa obrysy novej osi, ktorú sa politická demagógia pokúša zjednodušujúco a zavádzajúco predstaviť ako boj medzi štátmi, ktoré „podporujú migráciu“ a ktoré sú „proti migrácii“.

Vedomie solidarity je staré ako samo ľudstvo a jeho korene siahajú hlbšie a ďalej do minulosti, ako ktorýkoľvek politický režim či mocenská štruktúra. Solidarita pramení zo vzájomnej odkázanosti jednotlivcov, z uvedomovania si, že sme od seba závislí a že vďaka nej skupiny dokážu prežívať vo forme spoločenstiev. Táto solidarita spočívala na racionálnych dôvodoch, zároveň však bola založená aj na citovom vzťahu medzi členmi skupiny. Solidarita sa stala jednou z rozhodujúcich etických požiadaviek v medziľudských vzťahoch počas éry kresťanstva (láska voči blížnemu, nezištnosť, pomoc padlým a utláčaným atď.) a filantropia tiež vychádza z tejto idey. Solidarita nadobudla politický význam skrze troch známych hesiel francúzskej revolúcie a stala sa jedným zo základných pilierov spoločenského pokroku a modernej občianskej demokracie. Vo vzájomne sa podmieňujúcej triáde bratstva rovnosti a slobody je to bratstvo chápané ako solidarita, ktoré zmierňuje napätie vyplývajúce z protikladu medzi rovnosťou a slobodou. Bez slobody niet rovnosti a bez rovnosti niet slobody, ale bez bratstva, teda solidarity, niet ani slobody ani rovnosti.

⁵⁰ Z maďarčiny preložil László Vörös.

Solidarita je etickým princípom slobody a rovnosti; tou neviditeľnou – fantómovou - mriežkou v štruktúre spoločnosti, ktorá nedovoľuje spoločnostvám, aby sa rozpadli, keďže ich vzťahy reguluje v znamení ich vzájomného porozumenia a akceptácie, ktoré sú prejavom ich vzájomnej odkázanosti. Solidarita teda predstavuje najdôležitejší predpoklad utvárania spoločenskej kohézie.

Solidarita je primárne citovým vzťahom, ktorý vyvoláva súcitiť k ľuďom v núdzi, nech už sú to obeť prírodných katastrof, choré deti alebo ľudia v núdzi. Tento súcitiť sa však líši od „bežnej“ ľútosti svojou vzájomnosťou. Nielen ja súcitiť s druhým a dokážem sa vžiť do jeho situácie, ale môžem počítat' s tým, že aj ten druhý súcitiť so mnou a dokáže sa vžiť do mojej situácie. Preto mu môžem dôverovať, ako aj on môže dôverovať mne. Solidarita predstavuje sieť spoločenskej spolupatričnosti založenej na dôvere, ktorá chráni jednotlivca pred vypadnutím zo spoločnosti a čím hustejšie je táto sieť vzájomnej dôvery a solidarity utkaná, tým lepšie ho ochraňuje. Pokiaľ je solidarita založená na empatii a spomínanej vzájomnej dôvere, potom citový vzťah nahradí vyšší stupeň solidarity: vedomá vzájomná odkázanosť. Práve táto uvedomenosť vzájomnej závislosti mení súcitiť na aktívnu, činnú solidaritu.

Prítomnosť solidarity nie je nápadná, keďže je samozrejmom súčasťou každodennej normality. Jej nedostatok sa však stane očividným, keď jej neviditeľné vlákna zoslabnú a tkanivo sociálnej štruktúry sa popretŕha; súdržnosť a kohézia spoločnosti sa rozpadne. (Nie náhodou autokratické režimy začínajú rozširovanie svojej moci demontážou inštitúcií spoločenskej solidarity. Tak isto nebolo dielom náhody, keď sa počas demokratickej revolúcie v Poľsku sily usilujúce o zmenu združovali pod vlajkou solidarity.) Rozklad solidarity je pomalým a ťažko rozpoznateľným procesom, keďže jeho príznaky sa objavujú až s veľkým odstupom, kedy už spôsobuje nesmierne škody. Ak si prispôsobíme tézu Ralfa Dahrendorfa, že politický režim možno vymeniť za šesť mesiacov, zmenu ekonomického systému je možné stihnúť za šesť rokov a na spoločenské zmeny treba šesťdesiat rokov, môžeme skonštatovať, že k deštrukcii vlákien solidarity je potrebný veľmi dlhý čas a aspoň taký istý dlhý čas je potrebný k ich trvalému obnoveniu.

V Európe vzráňajúcej sa z trosiek druhej svetovej vojny sa na základe poučení z dvoch svetových konfliktov ustanovila základná téza, podľa ktorej konflikty národných štátov musia byť premenené na spoluprácu medzi národmi. Predpokladom k tomu mala byť recipročná dôvera a vytvorenie solidarity na báze vedomia vzájomnej odkázanosti. Totiž národy, ktoré si dôverujú a sú solidárne, neriešia svoje konflikty vojnami. Slovaní Jeana Monneta, otca Európy: „Namiesto toho, aby spolu bojovali, radšej nech sa nechajú navzájom ovplyvňovať.“

Takto môžu s pomocou toho druhého objaviť aj to, čo o sebe nevedeli a prirodzene dospejú k dialógu a spolupráci.“

V tomto viacúrovňovom procese obnovy Európy zohrali menej viditeľnú, ale o to dôležitejšiu rolu prvé euroregióny založené na prelome 50. a 60. rokov, ktoré fungovali ako regionálne scény budovania dôvery, dialógu, spolupráce a solidarity. Stali sa tak predchodcami a zároveň katalyzátormi európskej integrácie. V spolupráci pohraničných regiónov solidarita nebola len akýmsi abstraktným modelom, ale veľmi konkrétne fungovala v dobre uchopiteľnom spoločensko-ekologickom priestore, v ktorom sa vďaka interakciám pri spoločnom riešení problémov priam nebadane spriadali vlákna solidarity medzi – hoci aj v minulosti nepriateľskými – regionálnymi spoločenstvami. Medzi miestnym obyvateľstvom sa takto popri národnej identite utvárala aj miestna a regionálna identita a na ňu sa vzťahujúce vzorce solidárneho správania.

Prvým cezhraničným inštitucionálnym kooperačným rámcom v stredovýchodnej Európe bol Karpatský euroregión, ktorý v roku 1993 založili pohraničné samosprávy Maďarska, Poľska, Rumunska, Slovenska a Ukrajiny. Karpatský euroregión bol pokusom o napodobnenie úspešného západoeurópskeho modelu inštitútu cezhraničnej spolupráce v období demokratizačných spoločenských zmien v strednej Európe.

Vznik Karpatského euroregiónu v roku 1993 a o dva roky neskôr, v roku 1995 s podobným zámerom založenej Karpatskej nadácie, bol motivovaný želaným obrazom budúcnosti, v ktorej po stáročia znepriatelené susediace národy s často sa meniacou štátnou príslušnosťou prehodnotia svoje vzájomné vzťahy a pri rešpektovaní jestvujúcich rozdielov sa vydajú na cestu vzájomne osožnej spolupráce. Demokratické zmeny v roku 1989 poskytli národom strednej Európy jedinečnú historickú šancu, aby sa vymanili z bludného kruhu antidemokratického etnického nacionalizmu. Práve poľahky vyvolávané národné vášne slúžili ako „kompenzácia“ sociálnej nespravodlivosti a nedostatku slobody, ktoré boli dôsledkami nedemokratickosti týchto spoločností a zároveň zakrývali autoritársky charakter vlády mocných. Zmeny v strednej Európe umožnili jej krajinám, aby sa už v európskych a demokratických rámcoch pokúsili o prekonanie (slovami Istvána Bibóa) „biedy východoeurópskych malých štátov“ spoluprácou založenou na stredoeurópskej regionálnej solidarite a spoločnej identite.

Keďže štátne a etnické hranice sa nezhodujú a početné národné menšiny žijú odtrhnuté od svojich „materských krajín“, stredná Európa patrí medzi etnicky najrozdelenejšie oblasti

Európy. To nahráva podnecovaniu etnických národných vášní, čo má za následok trvalé posilňovanie vzájomnej nedôvery a predsudkov. V takomto rámci sa solidarita jednostranne viaže na národnú identitu, vzťahuje sa výlučne na členov vlastného národa a vyhraňuje sa voči identite a solidarite iného národa. (Keď sa takáto solidarita založená na etnickej báze upevnila v podobe „štátneho náboženstva“, vylúčila sa možnosť vzniku nadetickej a cezhraničnej solidarity napríklad medzi sociálnymi triedami, ktoré boli vo svojich krajinách vystavené podobným formám útlaku.) V takejto uzavretej etnickej solidarite musí byť nájdený a pomenovaný spoločný nepriateľ, vymedzovaním sa voči ktorému sa upevňuje vlastná národná identita a kohézia. V rámci takejto uzavretej etnickej solidarity platí, že „váš hrdina je náš nepriateľ“ a tá istá historická udalosť, ktorá je národným sviatkom pre jedných, je národnou tragédiou pre druhých. Je možné zmeniť takéto utkvelé predstavy? Môže existovať taká spoločná pamäť, v ktorej by sa vedľa seba v mieri pomestili „vaši hrdinovia“ s „našimi hrdinami“; v ktorej by bolo zahrnuté odhodlanie vzájomne rozumieť svojim národným tragédiám a národným sviatkom?

Karpatský región, ktorý v sebe zahŕňa pohraničné oblasti piatich krajín, je zdanlivým odrazom tejto strednej Európy, ale pod povrchom tento región predstavuje oblasť, kde sa na relatívne malom priestore nahustila veľká rozmanitosť kultúr národných menšín a etnických skupín. Región definovaný prírodným útvarom karpatského horského oblúka aj svojou etnickou, kultúrnou a miestnou mnohorakosťou predstavuje stredoeurópsky mikrokozmos, ktorý pod nánosmi dejín vykazuje spoločné charakterové črty. Tento mikrokozmos nie je len obyčajným zhlukom pohraničných regiónov piatich dotknutých krajín; predstavuje inú kvalitu. Ide o kultúrny priestor, ktorý sa formoval prostredníctvom interakcií vedľa seba v tesnej blízkosti žijúcich etnických a kultúrnych skupín. Takýmto spôsobom sa utvárala svojská spoločná mentalita, ktorú by sme s určitou nadsádzkou mohli nazvať mentalitou Homo Carpaticus, ktorá tvorí bázu jednej spoločnej, ale skrývajúcej sa, regionálnej identity, ktorá sa nachádza niekde medzi miestnou a národnou identitou.

Vlákna solidarity sú v tomto mikrokozme silnejšie než v širšom stredoeurópskom priestore, keďže predpoklady vzniku solidarity – podobná životná situácia, osudová spriaznenosť a vzájomná odkázanosť tak vo fyzickom ako duchovnom význame – sú dané. Preto solidarita Karpát presahuje národné a etnické determinanty. Ide o historické dedičstvo, ktoré utvára špecifický charakter tohto regiónu. Tento špecifický charakter má viacero oddeliteľných, ale navzájom úzko súvisiacich vrstiev: samotné hornaté oblasti Karpát so svojím svojráznym životným štýlom, ustálené periférne postavenie regiónu, často sa meniace štátne hranice,

a kultúrne vzory, ktoré boli sformované nevyhnutnými intenzívnymi medzietnickými interakciami.

Karpaty, ako každý iný hornatý kraj, majú vďaka bezprostrednej blízkosti k prírode svoju vlastnú mystiku, ktorá predchla kultúru tu žijúcich ľudí. Obraz „mystických Karpát“ vznikol neskôr a vo vonkajšom prostredí. Pre mnohých autorov mytológiu Karpát stelesňovala v skutočnosti nikdy neexistujúca idylická bukolická postava pastiera, resp. predstavovala čistotu a neskazenosť v inak skazenom svete. Pre ľudí, ktorí žili v Karpatoch, však spomínaná mystika v skutočnosti znamenala neľahký a úmorný život. Na hrebeňoch ťažko dostupných Karpát žili pôvodné etnokultúrne skupiny Huculov, Lemkov, Goralov, Môcov, Rusínov atď., medzi ktorými ale kvôli ich izolovanosti a riedkemu osídleniu neboli intenzívnejšie kontakty. Nemohla sa preto medzi nimi vytvoriť ani jednotná horská karpatská identita, ale v rámci miestnych komunít sa vďaka ich spôsobu života vyvinula silná solidarita. Tým, že sa tieto oblasti rozprestierali ďaleko od centier, boli chránené, zároveň však boli aj uzavreté a podozrievavé voči vonkajšiemu svetu a zdržanlivé voči novotám. Čiastočne tu možno hľadať korene ich archetypálneho konzervativizmu. Uzavreté horské oblasti sa prostredníctvom prirodzenej delby práce a výmeny a predaja tovarov dostávali do kontaktu s mestami v dolinách, ktoré boli viacnárrodnostné vďaka vnútornej kolonizácii a prílevu obyvateľstva. Mestá predstavovali pre ne centrá výmeny a obchodu. Tieto vzťahy výmeny a obchodu viedli k vytvoreniu určitej vzájomnosti, keďže obe strany sa takto dostávali k produktom a tovarom, ku ktorým by inak nemali prístup. Zároveň išlo aj o výmenu informácií a obojstranné spoznávanie sa, k čomu bola potrebná znalosť miestnych jazykov. Viacjazyčnosť prispela k tomu, že sa mestá karpatského regiónu zmenili na multikultúrne spoločenstvá, v ktorých sa etnické identity rozpustili v uvedomovanej identite miestneho občana. V tejto identite bola určujúcim prvkom solidarity tolerancia. A toto predstavuje druhú vrstvu špecifického charakteru Karpát.

Tretia vrstva sa viaže na mimoriadne premenlivé teritoriálne a kultúrne autonómie, ktoré vznikali v regióne Karpát počnúc 12. - 13. storočím až do začiatku 20. storočia. Nemáme tu priestor, aby sme sa im mohli rad za radom venovať, bude stačiť, ak poukážeme na prípad historicky vynútenej samostatnosti Sedmohradska a v rámci neho na saskú, arménsku a sikulskú autonómiu, ktorá formovala špecifický charakter tohto regiónu. V rámci Habsburskej ríše bola podobná, hoci svojím charakterom predsa len odlišná, územná autonómia Haliče, ktorá v sebe zahŕňala aj východný oblúk Karpát alebo obmedzená autonómia viacnárrodnostnej Bukoviny v juhovýchodných Karpatoch (v oblasti dnešnej

ukrajinsko-rumunskej hranice). Ale spomenúť by sme mohli aj región Spiša v severných Karpatoch na dnešnej slovensko-poľskej hranici, ktorý sa v 13. storočí rozvíjal vďaka spišským Sasom, ktorí počas stáročí disponovali vlastnou územnou samosprávou pripomínajúcou švajčiarske kantóny. Všetky spomínané autonómie utvárali charakter Karpát nielen svojím architektonickým dedičstvom a kultúrou, ale aj schopnosťou výkonu samosprávy a multikultúrnymi tradíciami. Tieto autonómie a konštitučné elementy solidarity, ktoré ich udržiavali, prakticky prestali existovať. Hoci ešte sú stále prítomné v kolektívnej pamäti, už aj z nej sa pomaly vytrácajú.

Ďalšiu vrstvu, ktorá určuje jedinečný charakter Karpát, tvorí premenlivý vzťah jej štátov k regiónom Karpatského oblúka. Tieto štáty naň vždy nazerali ako na perifériu. Severovýchodné Maďarsko je maďarskou perifériou, východné Slovensko bolo perifériou v rámci Československa a neskôr Slovenska, v Rumunsku je vnímaná ako periféria jeho severozápadná časť, v Poľsku jeho juhovýchodná a v Ukrajine jej západná časť. Tieto oblasti sú vnímané ako periférie, lebo hornaté regióny Karpát ťažko podliehajú homogenizačným politikám a územné či kultúrne autonómie, ktoré ich charakterizovali, sú nezlučiteľné s centralizujúcimi národnoštátnymi koncepciami.

Len za uplynulých sto rokov sa hranice menili šesťkrát a tieto zmeny zakaždým so sebou prinášali nevyhnutný tlak na prispôbovanie sa k novému štátu a jeho väčšinovému jazyku a kultúre. Homo Carpathicus v púde sebazáchovy, vychádzajúc z viacstoročných historických skúseností, tieto zmeny zakaždým znášal s pasívnou uváženosťou v duchu – avšak vôbec nie v horáciovskom zmysle *nil admirari* (ničomu sa nečuduj).

Čitateľ si právom môže položiť otázku: kde sa za týmto všetkým skrýva fantómové vlákno solidarity, je ho vôbec možné odhaliť? Odpoveď je jednoznačná: áno. Horstvo, sneh, výšiny, periférne postavenie, tieto danosti spolu s ešte stále pretrvávajúcim tradičným spôsobom života a tradičnými gestami ľudskosti posilňujú pocit vzájomnej odkázanosti. V prípade horskej dediny odcudzenie a individualizácia typické pre mestské prostredie nepredstavuje hrozbu; pokiaľ hrozí nejaké nebezpečenstvo, tak iného charakteru a z inej strany: môže sa stať, že hlučná národná demagógia obráti proti sebe vedľa seba v mieri nažívajúcich rozdielnych ľudí. Snáď ešte stále prežívajúca morálna tradícia a vzájomná odkázanosť je najlepšou obranou pred tým, aby sa tak neudialo. Pomocou nových iniciatív presadzujúcich zmenu, prostredníctvom ktorých sa tradičná, spontánna ľudská solidarita v jednom bode môže zmeniť na vedomú modernú regionálnu solidaritu, sa raz možno podarí sformulovať a zviditeľniť spoločnú karpatskú identitu.

Ktoré sú tie tradície, ktoré je možné bez ilúzií preniesť do 21. storočia?

1. Je potrebné posilniť imunitný systém miestnych spoločností, aby dokázali odolávať neustále zvonka a zhora prichádzajúcemu nacionalistickému štvaniu a národnému izolacionizmu. To možno dosiahnuť vytvorením a následným rozširovaním malých kruhov solidarity, v čom zohrávajú kľúčovú úlohu mimovládne organizácie. Malé kruhy solidarity sa musia pospájať najprv na regionálnej, potom na interregionálnej úrovni, čím sa vytvoria rámce pre vzájomne sa dopĺňajúcu a posilňujúcu spoluprácu. Zároveň sa tým Karpatský región stane súčasťou Európy.

2. Ekologické a kultúrne dedičstvo Karpát sú významnými európskymi hodnotami, Európa však o tom nevie alebo vie len veľmi málo. Kým obraz Álp je mnohofarebný a bohatý na detaily, Karpaty sú ešte stále stotožňované s Drakulom. Bolo by žiaduce vypracovať propagačnú stratégiu, ktorá by autenticky predstavila karpatský mikrokozmos utváraný medzietnickými a multikultúrnymi vzťahmi. To by prispelo aj k posilneniu regionálnej identity.

3. V súvislosti s ďalším dedičstvom Karpát, ktorým je viacjazyčnosť, by bolo možné iniciovať, aby sa v školách v pohraničných oblastiach popri povinnej výučbe niektorého zo západných jazykov mohli žiaci rozhodnúť aj pre štúdium jazyka susednej krajiny. Viacjazyčnosť prispieva k vytvoreniu viacnásobných väzieb a porozumeniu identite a kultúre druhých. Prináša so sebou ešte aj ďalšiu praktickú výhodu: mladšej generácii sa vylepší jej pozícia na trhu práce a rozšíria sa možnosti podnikania, pokiaľ sa naskytne príležitosť.

(4.) Zavedenie čítanky do stredných škôl v Karpatskom euroregióne, ktorá by predstavila dejiny Karpatského regiónu. V tomto smere už boli nejaké pokusy, ktoré však stroskotali. Dôvodom ich neúspechu bolo, že vychádzali z kliše tradičnej výučby dejepisu v jednotlivých štátoch, teda pokúšali sa dejiny Karpát poskladať pospájaním dejín piatich karpatských krajín. Celý projekt skončil pri neplodných sporoch o tom, ktorý kmeň či národ obsadil Karpatskú kotlinu ako prvý, resp. o tom, ako majú byť interpretované niektoré konkrétne historické udalosti. Čítanka o Karpatoch by sa naopak mala sústrediť na históriu každodennosti regiónu: ako sa formovala krajina, ako prebiehala výmena tovarov a obchodovanie, aký bol bežný život v rámci miestnych autonómií, ako sa hospodárilo v hornatých oblastiach, aké boli medzietnické vzťahy, ako sa do regiónu dostal priemysel a pod. Takáto čítanka by znamenala dôležitý prínos k posilneniu karpatskej identity a prostredníctvom lepšieho vzájomného spoznania sa by napomohla aj k posilneniu regionálnej solidarity.

Sídlisko Solidarita (Michal Bogár)

Prvé pražské povojnové sídlisko dostalo meno Solidarita. Architekti, ktorí ho nakreslili, rozmýšľali pri návrhu obytných domov úsporne a pragmaticky, a práve vďaka tomu mohli vo svojom návrhu obhájiť popri bytových priestoroch aj spoločné kultúrne a športové vybavenie pre obyvateľov novej štvrte.⁵¹ K dispozícii mali plochu s rozmermi približne 440 × 880 m. V prvej etape výstavby, v rokoch 1947 – 1950, vybuďovalo družstvo Solidarita, ktoré bolo stavebníkom sídliska, niekoľko zoskupení radových rodinných domov s malými záhradami, vytvárajúcimi svojim princípom usporiadania špecifické medzipriestory a susedstvá. Tieto „radičky“, ako si ich nazvali sami obyvatelia, poskytli každému jednotlivcovi minimálne bývanie, ktoré má dodnes svoj osobitý charakter. Boli to predovšetkým racionálne pôdorysy a malé súkromné záhrady v priamom kontakte s bytom, ktoré podstatne prispeli k obľúbenosti tejto mestskej štvrte.

Architekti vnímali budúceho obyvateľa ako samostatnú osobnosť s jej individuálnymi záujmami a predstavami. V koncepte tohto projektu sú vytvorené obytné priestory s veľmi dobrým štandardom, pričom obyvatelia majú k dispozícii spoločne vybudované verejné priestranstvá a prírodné plochy, ktoré môžu zdieľať so svojimi susedmi. Urbanistický koncept teda istým spôsobom prispieva k vytvoreniu atmosféry spoločenstva, kde každý jeho člen je rešpektovaný a zároveň je solidárny vo vzťahu k spoločnej štvrti a k záujmom ostatných obyvateľov.

Solidarita vyrástla z dobrej tradície družstevnej výstavby prvej Československej republiky. Prvé obytné celky tohto typu poskytujúce obyvateľom kompletne hygienicky vybavené byty, vznikali už na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia. V slovenskom prostredí vystupovali v úlohe stavebníka viaceré stavebné družstvá a postupne realizovali nové štvrte rodinných a bytových domov v Bratislave, v Žiline a v ďalších mestách. Spomedzi súborov individuálnej výstavby môžeme spomenúť žilinskú štvrť Svojdodomov⁵², ktorá bola postavená v rokoch 1930 – 1933 ako výsledok architektonickej súťaže. Paralelne vznikali aj rozsiahlejšie obytné celky, napríklad bratislavská Nová doba⁵³, ktorá je architektonicky

⁵¹ Vedúcim projektantom sídliska Solidarita bol František Jech, ktorý nadobudol svoje odborné skúsenosti ešte počas výstavby niektorých funkcionalistických objektov v období prvej Československej republiky.

⁵²Príbeh obytného súboru Svojdodomov v Žiline je zachytený v knihe: Mellner, Dušan, 2011. Žilina a Svojdodomov: moderná architektúra a urbanizmus mesta (1918 – 1948), Bratislava. Svojdodomov je mestská štvrť rodinných domov, ktorá vznikla ako výsledok družstevnej aktivity a premýšľania o novom bývaní.

⁵³ Obytný súbor Nová doba v Bratislave navrhli architekti Friedrich Weinwurm a Ignác Vécsei v tridsiatych rokoch 20. storočia. Prvá etapa vznikla v roku 1932 a ďalšie etapy nasledovali v rokoch 1936 a 1942.

najvýraznejším súborom bytových domov postavených v medzivojnovom období na Slovensku. Architekti Friedrich Wienwurm a Ignác Vécsei navrhli prvú etapu Novej doby v roku 1932, teda len niekoľko rokov po ich predchádzajúcej úspešnej realizácii obytného komplexu Unitas. Uplatnili tu viaceré pokrokové myšlienky, ktoré sa dotýkali urbanistického riešenia, a takisto aj formovania minimálnych pôdorysov bytových priestorov. Koncepty týchto a ďalších obytných štvrtí boli myšlienkovo napojené na progresívne európske uvažovanie o plánovaní mesta. Je v nich citeľný vplyv ľavicovo orientovaného premýšľania o plnohodnotnom a modernom bývaní pre sociálne slabšie vrstvy obyvateľstva. Kolektívny duch, ktorý Karel Teige cítil za projektom bratislavského Unitasu, nebol cudzí ani Novej dobe, hoci sa prejavoval v aktivite výrazne sociálno-demokraticky orientovaného družstva v rámci výstavby a nie v kolektivistickom zasahovaní do súkromnej sféry.⁵⁴ Tento špecifický princíp spoluzití ľudí vznikajúci v kooperatívnej výstavbe, je prítomný aj v obytnom súbore Solidarita, ktorý sa postavil približne o desať rokov neskôr ako Nová doba. Keď si všimneme trochu podrobnejšie urbanistický plán tejto pražskej štvrte, je evidentné, že investori aj autori návrhu sa veľmi dobre orientovali v medzivojnových pokrokových tendenciách uvažovania o bývaní a poznali množstvo kvalitných európskych príkladov, z ktorých čerpali inšpirácie. Patrili k nim hlavne obytné štvrte škandinávskej architektúry, stuttgartský Weissenhof a ďalšie bytové komplexy navrhnuté na moderných princípoch mestského plánovania.⁵⁵ Súbor Solidarita bol v nedávnom období predmetom výskumu jednej z diplomových prác vytvorených na Univerzite Karlovej v Prahe.⁵⁶ Autorka práce Tereza Hodúlová analyzovala jednotlivé priestory tejto mestskej štvrte a zároveň skúmala vzťah obyvateľov k danému miestu, ktorý si vytvárali v priebehu viacerých rokov. Vo svojom hodnotení uvádza, že vzhľadom na jedinečné komplexné urbanistické riešenie naplnené občianskou vybavenosťou a diferencovanou zeleňou, je tento obytný súbor vnímaný ako špecifické *miesto* s vlastnou identitou. Je to miesto, ktoré poskytuje svojim rezidentom kvalitný priestor podporujúci tvorbu sociálnych interakcií. Solidarita bola prvým veľkým povojnovým projektom v Prahe a vzhľadom na niektoré jej parametre môžeme o tejto štvrti hovoriť aj ako o sídlisku. Je to

⁵⁴Obytným súborom Unitas a Nová doba sa venuje podrobnejšie publikácia: Dulla, Matúš - Moravčíková, Henrieta, 2002. Architektúra Slovenska v 20. storočí. Bratislava : Slovart, 2002, s. 95.

⁵⁵Družstvo Solidarita vydávalo svoje vlastné periodikum, v ktorom sa publikovali kvalitné zahraničné realizácie obytných štvrtí.

⁵⁶Podrobnejšie informácie o príprave sídliska Solidarita pozri v diplomovej práci: Hodúlová, Tereza. Identita miesta. Případová studie sídliště Solidarita. Diplomová práce. Praha : Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií (FHS), 2017, 121 s. ID práce 180172. Sídlisku Solidarita sa venuje aj publikácia: Janečková, Michaela, Novotná, Eva, Špičáková, Barbora (ed.), Zareco, Kimberly Elmar, 2014. Sídlíště Solidarita. Kostelec nad Černými lesy: Archiv výtvarného umění, 126 s.

však iné sídlisko, než aké poznáme zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia. Aj v tomto súbore išlo už o hromadnú výstavbu bytov a pri jeho realizácii bola použitá čiastočná prefabrikácia prvkov, ale jeho charakter nemal ešte nič spoločné s masovou produkciou obytných celkov, ktorá sa naplno rozbehla koncom šesťdesiatych rokov. Po roku 1948 sa objavili snahy o prezentovanie priestorových a bytových kvalít sídliska Solidarita ako výdobytkov pokrokového socialistického plánovania. Je zrejmé, že výstavba tejto mestskej štvrte presiahla až do päťdesiatych rokov, ale jej pôvodná iniciácia aj celá príprava sa uskutočnili ako kooperatívny projekt viacerých družstiev a firiem. Jeho charakter vychádzal teda zo spoločenstva, ktoré si budovalo svoju štvrť z vlastných prostriedkov.

Podstatnou črtou objavujúcou sa vo viacerých vyjadreniach obyvateľov, či ide o starousadlíkov, alebo o nedávno nasťahovaných obyvateľov, je ich blízky vzťah k forme bývania, teda k radovým domom, ktoré sa javia vo svetle nedávnych prieskumov ako pozitívny typologický druh tvoriaci istý prechodový článok medzi individuálnym typom domu a viacpodlažným bytovým objektom. Tento druh domu mnohí z obyvateľov označili v ankete za „rodinné bývanie“, ktoré im vyhovuje a ani po rokoch by ho nezamenili za inú formu ubytovania. Architekt František Jech vo svojom skúmaní a postupnom cizelovaní ekonomických typov rodinných domov dospel v tomto prípade k veľmi čistej a racionálnej forme domu, ktorý použil ako typový objekt pre opakovanú radovú zástavbu s príhľou záhradnou zeleňou. Obyvatelia týchto domov oceňujú susedské vzťahy, ktoré majú v rôznych podmienkach rozdielnu podobu a kvalitu. Treba však povedať, že skoro u všetkých respondentov, ktorí sa vyjadrovali k sídlisku Solidarita, sa medzi najvyššími hodnotami objavuje pozitívny vzťah k miestu. Ak by sme sa pokúsili na túto mestskú situáciu pozrieť pohľadom Christiana Norberga-Schulza⁵⁷, mohli by sme povedať, že sídlisko Solidarita vo svojom priestorovom princípe obsahuje súbor konkrétnych funkcií, ktoré vytvárajú pre obyvateľov *zmysluplné miesta*. Táto mestská štvrť má svoj charakter, svoj genius loci spojený s nevelkým územím naplneným bývaním, športom, kultúrou a opäť bývaním, kde obyvatelia vo svojich „řadičkách“ cítia svoj skutočný domov.

⁵⁷ Podrobnejšie pozri dielo Norberg-Schulz, Christian. 2010. Genius loci. Krajina, miesto, architektura. Praha : Dokořán, 2010. 224 s.